M.A.LIBRARY, A.M.U.
PE17091

والله هو الغني الحميد

ارمغان

ملقب بہ

ارمغان آصفی

حصہ ۳

BRA

تالیف

عالیجناب مولنا محمد عبد الغنی خان صاحب غنی مؤ فرخ آبادی

سلمہ اللہ العلی القوی

بہ تصحیح بندہ ہیچمدان محمد عبد الحمید خان عفا عنہ اللہ المنان

در مطبع منبع النور آگرہ باہتمام نصیر الدین احمد چھاپ گردید

۱۳۲۳ھ

والله هو الغنی الحمید

ارمغان

ملقب بہ

ارمغان آصفی

حصہ ۳

تالیف

عالیجناب مولانا محمد عبد الغنی خان صاحب غنی مؤ فرخ آبادی

سلمہ اللہ العلی القوی

بہ تصحیح بندہ ہیچمدان محمد عبد الحمید خان عفا عنہ اللہ المنان

در مطبع منبع النور آگرہ باہتمام نصیر الدین احمد چھاپ گردید

سنہ ۱۳۲۳ ہجری

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم

باب جیم تازی

فصل الف

جادّہ بتشدید، راہ وفارسیان بمعنی خطی کہ در راہ از نقش پای رہروان پیدا شود استعمال کنند واکثر بتخفیف آرند ۱۲ بہار

مصدر	شعر	صلہ		شاعر
افتادن	ازبسکہ میروند بجز دہ ملک بہم	بر	اینک فتادہ جادہ برراہ کہکشان	جمال اصفہانی
افگندن	جادہ ہا برہ زلعل و از گون افگندہ ام	بر / از	مطلب پا مبہم ست از بیش پا افتادگی	طالب عہ
بالیدن	حق شناسی حیرت افزای دل آگاہ شد	بر	جادہ بالید آنقدر برخود کہ سد راہ شد	معز نیشاپوری
خوابیدن[1]	جادۂ خوابیدہ داند پای شوقم برق را		دست کوتاہ مرا ہر جا عنان گردد بلند	راقم مشہدی
کشیدن	سخن ز روضۂ رضوان بکوی یار کشد	از / بہ	چو جادۂ کہ ز صحرا بہ لالہ زار کشد	غالب دہلوی

مصطلح [1] جادۂ خوابیدہ راہ دور و دراز، برقیاس راہ خوابیدہ ۱۲ بہار عجم

عہ طالب خلف حاجی میرزا کمال بیگ ۱۲ داغستانی

مصدر		صلہ		شاعر
جاروب معروف ۱۲ بہار عجم				
بستن	درکنج دل ظہوری جاروب آہ بستم	در	از سینہ پاک رفتم فکر خیال مردم	ظہوری ترشیزی
دادن	بکویش چون رسی اے اشک از ہمخانہ یادی کن	را بہ	بیاد آستان او دہی جاروب مژگان را	کلیم ہمدانی
زدن	دوش در خون دامن مژگان ہمن عکش زدم	بر	تا بہ شب روبم رہش جاروب آتش زدم	آصفی شیرازی
کردن	شہسوار یکہ منم گرد رہ جولانش	از	آفتاب از ذرہ جاروب کند میدانش	کلیم ہمدانی
کشیدن	پیوستہ دلم صاف از گرد خط یار ست		جاروب کش خانہ آئینہ غبار ست	غنی کشمیری
جام پیالہ، و شراب، و شیشہ رنگین کہ در دیوار ہائے خانہ و حمام تعبیہ کنند ۱۲ بہار عجم				
آوردن	بیا ساقیا جام صہبا بیار	بہ عہ	دوائے دل و جان شیدا بیار	قاسمی گونابادی
آوردن [۱]	جام بکف آوردن	بہ		بہار عجم
بخشیدن	بیا ساقی آن جام آئینہ رنگ بمن بخش از راہ لطف و کرم	بہ از	کہ میخواہدش خسرو روم و زنگ ز آئینہ دل برد زنگ غم	قاسمی گونابادی
برداشتن	شب روم بر بام آنمہ چشم بر روزن نہم		جام بردارم بجالیش دیدہ روشن نہم	ذہنی اصفہانی
بردن	روان گردید خوناب دلم از ساغر دیدہ	در	بیاد لعل او چون جام می پیشش دہن بردم	فغانی شیرازی
پیمودن [۲]	جز این جام پیمائے صہبا سرود		نساز د کسے شیشہ از چنگ رود	طغرائے مشہدی

مصطلح ۱؎ جام بکف آوردن، معروف ۱۲ بہار عجم ۲؎ جام پیما، شراب خوار ۱۲ بہار عجم

عہ جائے بمن آور دکہ بستان و بنوشش ۱۲ لطف نیشاپوری

مصدر		صله		شاعر
پیمودن[۱]	ازآن می یکی جام پیما به من	به	که رنگ آورد و از عقیق یمن	فخر گرگانی
چشیدن	بجامی که ساقی خود اول چشید		به نقلی که شکر دهانی گزید	ظهوری ترشیزی
خوردن	جام صبوح خورده ز خلوت برآمده		پرشورتر ز صبح قیامت برآمده	صائب اصفهانی
خواستن	سه جام از خداوند این زر بخواه	از	بمن ده رها جانم از رنج راه	فردوسی طوسی
دادن	فرنگی صفت جام عالی بده	به[عه] در	اگر می دهی پر لگالی بده	عالی شیرازی
دادن[۲]	ساقی دوران بجام روز در بزم طرب	به در	صنم جام خالی میدهد گویا دلش از ما پرست	اشرف مازندرانی
داشتن[۳]	بجامی که یک مست را شاد کرد		بدان جامداران چه بیداد کرد	نظامی گنجوی
داشتن	جام بر کف داری و شاکر نه	بر	قدر این نعمت نمیداری چرا	حسن مشهدی
داشتن	آنکس که بدست جام دارد	به	سلطانی جم مدام دارد	حافظ شیرازی
داشتن	عمرم گذشت در غم و آخر بکام دل	در به	در گوشه به پیش تو جامی نداشتم	فغانی شیرازی
رسیدن	جام یاقوت و شراب لعل پاکان را رسد	را	بینوایان را نظر بر رحمت عام است و بس	"
زدن[۴]	صبح از حرم بسبو رفت و گل انداخت نقاب		فرصت عیش نگهدار و بزن جامی چند	حافظ شیرازی

مصطلح

۱ جام پیمودن، شراب خوردن ۱۲ بهار عجم ۲ جام خالی دادن، معروف، و فریب دادن، چه ساقی مستی را از روی استهزا جام خالی میدهد ۱۲ بهار عجم ۳ جام دار، شراب خوار ۱۲ بهار عجم ۴ جام زدن، شراب خوردن ۱۲ بهار عجم

عه هر جامی که در نظرم می نهی بغیر ۱۲ فغانی

مصدر		صلہ		شاعر
زدن[1]	جام برسنگ زدن	بر		بہار عجم
ستاندن	جامی بمن آور دکہ بستان و بنوش		گفتم نخورم گفت برائے دل من	لطف نیشاپوری
شکستن[2]	کہ توانم دید زاہد جام صہبا بشکند		مے پرورنگم حبابے گر بدریا بشکند	ماہر اکبر آبادی
شکستن[2]	مستی و دیوانگی جام مسیحا[3] شکست		صرفہ درین بزم نیست ساغر جم داشتن	عرفی شیرازی
شکستن[2]	توان جام بزم اجل راشکست	بہ	بدستے کہ پیمان بہ پیمانہ بست	ظہوری ترشیزی
کشیدن[4]	عاشقا گر بود خواہی در صف میخوارگان		جام مے برتارک سرایگان باید کشید	مستغنی نیشاپوری
کشیدن[4]	چو آفتاب بکش جام آتشین برسر	بر عہ بہ عہ	کہ از خمار عذار تو رنگ مہ دارد	صائب اصفہانی
کشیدن	در مسجد یم و طاعت میخانہ شغل ماست	بہ	جامے بطاق ابروے محراب می کشیم	طالب آملی
گذاشتن	آنکسکہ ذوق بادہ برو تلخ مے نمود		بگذاشت جام شربت و میل شراب کرد	فغانی شیرازی
گردیدن	فلک امشب بکام رند دُرد آشام میگردد		عسس گو خواب را حسرت کن کہ امشب جام میگردد	فغفور لاہجی
گرفتن	کسے تا کی پیاپے جام غیرت در دہن گیرد	در	الٰہی اشک آتش گردد و در جان من گیرد	شفائی اصفہانی
گرفتن[5]	جام گیر			بہار عجم

مصطلح ۱ جام برسنگ زدن، از شراب توبہ کردن ۱۲ بہار عجم ۲ جام شکستن، معروف، و رسوا کردن، و نومید ساختن ۱۲ بہار عجم ۳ جام مسیحا، کنایہ از بادِ سحر، و آفتاب ۱۲ بہار عجم ۴ جام برتارک سر کشیدن و برسر کشیدن، شراب خوردن بیک بار چنانکہ از وے چیزے نماند ۱۲ بہار عجم ۵ جام گیر، شراب خوار ۱۲ بہار عجم

عہ اگر تر دامنی جامے بسر کش ۱۲ زلالی

مصدر		صلہ		شاعر
گرفتن	نزدیک شد کہ عاشق جام مرادگیرد		از دورچند بیند مے درایاغ مردم	فغانی شیرازی
نوشیدن	مرا کین دولت امروزست درچنگ	بہ	بدولت چون ننوشم جام گلرنگ	خسرو دہلوی
نہادن	آنجام طرب شکار بر دستم نہ	بر	وان ساغر چون نگار بر دستم نہ	کمال اصفہانی
جامہ رخت پوشیدنی وگستردنی ۱۲ بہارعجم				
انداختن[1]	جامۂ فاختہ کبک بدوش اندازد	بہ	گرنہ بیند روش سرو خرامان ترا	صائب اصفہانی
انداختن	از پے آرایش جان دست ارباب وفات	بر از	جامۂ دردترا برقد جان انداختہ	کمال اصفہانی
بافتن	بے نگار جامہ بافم ہست تابازارہا		بہرمن ہر لحظہ پیدا میکند سرکارہا	سیفی ہروی
بالیدن[2]	چون شمع ہر کہ سوختہ داغ نیاز تو	بہ از	بالیدہ جامہ جامہ بخود از گداز تو	یوسف گازرونی
بخشیدن	دوستان را جامۂ تجرید می بخشد خدا	بہ را	شاہ می بخشد بخاصان جامۂ پوشیدہ را	صائب اصفہانی
بردن[3]	یا بکش برچہرہ نیل عاشقی	بہ	یا فرو بر جامۂ تقوی بہ نیل	حافظ شیرازی
برکشیدن	جامۂ تن از تن جان برکشم	از	جامۂ نسیان بجہان درکشم	نظامی گنجوی
برکندن	زسر تاج فرہنگ بفگندہ	از	زتن جامہ شرم برکندہ	فردوسی طوسی
بریدن[4]	جامہ برقد کسے بریدن	بر		بہار عجم

مصطلح [1] جامۂ فاختہ بردوش انداختن، لباس ماتم پوشیدن ۱۲ بہارعجم [2] جامہ جامہ بالیدن، بالیدن بافراط ازخوشی ونشاط ۱۲ بہارعجم [3] جامہ درنیل فروبردن، لباس ماتم پوشیدن ۱۲ بہارعجم [4] جامہ برقد کسے بریدن، جامہ نو قطع کردن و باندازۂ قامت او دوختن ۱۲ بہارعجم

مصدر		صله		شاعر
پوشیدن [۱]	دو رخط هم کس وفا با درازان دلبر نکرد	از	جامه از مصحف زخش پوشید کس با در نکرد	تاثیر اصفهانی
پوشیدن	پوشند برای زیب مردم جامه	برای	ما بهر دریدن گریبان پوشیم	جعفر فراهانی
پوشیدن [۲]	پرید رنگ من از رو چو جانان سرخ گشت		حذر کنید چو پوشید جامه سلطان سرخ	واعظ قزوینی
خواستن	نگاهم در طوافش جامه احرام میخواهد	در	باشک از پرده های دیده می شویم سیاهی را	حزین اصفهانی
دادن	نیستم کعبه که در سالی دهی یک جامه ام	در	یا نیم گردون که روزی کس بود یکسان مرا	کاهی نیشاپوری
داشتن	دارد هوس جامه فروشی دل زارم		در جامه نمی گنجد ازین جامه که دارم	سیفی هروی
دریدن	مجنون ترا جامه دریدن نگذارند		یک ناله دلخواه کشیدن نگذارند	شفائی اصفهانی
دریدن [۳]	جامه بر تن کسی دریدن	بر		بهار عجم
دریدن	خدا کشتی آنجا که خواهد برد	بر	اگر ناخدا جامه بر تن درد	سعدی شیرازی
دوختن	از رشته جان جامه جانان نتوان دوخت	از	گر دل گره سخت برین تار فتاده ست	شهید قمی
دوختن [۴]	عاجز ز ثنایش فکر و خامه	بر	بر قد فلک که دوخت جامه	فصیحی هروی
دوختن [۵]	جامه بر تن دوختن	بر		بهار عجم

مصطلح ۱ جامه از مصحف پوشیدن، خود را به تکلف بنظر مردم صالح نمودن، و بعضی بمعنی قسم خوردن نوشته اند و این خطاست بلکه بدین معنی مصحف خوردن ست ۱۲ بهار عجم ۲ جامه سرخ پوشیدن سلطان، در غضب آمدن، در عهد قدیم ملوک هنگام قهر و غضب جامه سرخ می پوشیدند ۱۲ بهار عجم ۳ جامه بر تن کسی دریدن، جامه نو قطع کردن و باندازه قامت او دوختن ۱۲ بهار ۴ ۵ جامه بر قد کسی دوختن و بر تن دوختن، مرادف جامه بر تن کسی دریدن ۱۲ بهار عجم

مصدر		صله		شاعر
زدن ۵۱	در صفا چون صبح مے آید برون	در	جامه گر در نیل عصیان می زنم	ثنائی مشهدی
ساختن	گر کسے راہست پشمی در کلاه معرفت	را	جامهٔ شهرت نساز د خرقهٔ پشمینه را	سلیم طهرانی
شستن	بشوی دست ز اصلاح تن بجان پرداز		که دل سفید نگردد ز جامه شوئی ها	صائب اصفهانی
فرمودن ۵۲	صحرائے چمن وادیِ بیهودهٔ من ست		تشریف ابر جامهٔ فرمودهٔ من ست	شوکت بخاری
کردن ۵۳	جامه برتن کردن	بر		بهار عجم
کردن ۵۳	جامه در بر کردن	در بر		”
کردن ۵۴	جامه خون بسته بر سر چوب کردن	بر		”
کشادن	عطر جان کن جگر سوخته را	بر	جامه بر نکهتِ عنبر بکشاسے	طالب آملی
کشیدن ۵۵	می شود مهتاب در گور سیاه او کفن	در	هر که در نیل محبت جامهٔ عمر می کشید	قاسم مشهدی
کشیدن ۵۶	نازک اندامی که بارا جامه در خون میکشد	در	بر گرفتاران خدنگ از قد موزون میکشد	تاثیر اصفهانی
کندن ۵۷	جامه وار زون طالع میکنم از تن کلیم	از	بخت را از همت والا دگرگون میکنم	کلیم همدانی

مصطلح

۵۱ جامه در نیل زدن، لباس ماتم پوشیدن ۱۲ بهار ۵۲ جامهٔ فرموده، جامه که بفرمایش برخود قطع نمایند چه در ولایت اکثر جامهای دوخته در بازار بفروخت میرود ۱۲ بهار عجم ۵۳ جامه بر تن کردن، و در بر کردن، پوشیدن جامه ۱۲ بهار عجم ۵۴ جامه خون بسته و پیراهن خون آلود بر سر چوب کردن، فریاد کردن و داد خواستن ۱۲ بهار عجم ۵۵ جامه در نیل کشیدن، لباس ماتم پوشیدن ۱۲ بهار عجم ۵۶ جامه در خون کشیدن، کشتن ۱۲ بهار عجم ۵۷ جامه کندن، جامه از تن جدا کردن ۱۲ بهار

مصدر		صله		شاعر
گذاشتن	زندگانی من از زره پیشانیهاست	از	جامه بگذاشتم از زره عریانیهاست	اشرف مازندرانی
گرفتن ۱	جامه بدندان گرفتن	به		بهار عجم
گرفتن	قد بنفشه چون سر زلف بتان شکسته ولی	در، از	سر سیاه جامه در نیل رنج آن گرفت	بدر چاچی
نهادن ۲	در جامهٔ شادی شب هنگامه نگنجی		با جامه نهادیم و تو در جامه نگنجی	نسبتی تهانیسری
جان: روح حیوانی و نفس ناطقه ۱۲ بهار عجم				
آسودن	بوس تو نیاز سوده ام ولیکن		دشنام دهی که جان بیاساید	کمال اصفهانی
آفریدن	بنام جهاندار جان آفرین		حکیم سخن بر زبان آفرین	سعدی شیرازی
آمدن ۳	صفاهان که چون سینه از جسم جهان آمد	در	چو جان آمد در و یعنی عبید الله خان آمد	هلالی همدانی
آمدن ۴	فسون ساز است چشم او که گاه عشوه پرداز	در	ز سحر غمزه فاقش جان در تن اعجازی آید	شفائی اصفهانی
آمدن ۵	بس گرسنه خفت و کس ندانست که کیست	به	بس جان بلب آمد که برو کس نگریست	سعدی شیرازی
آوردن	پیش یار آنها که جان آرند بیشک جان برند	در	صدق پیش آور که اینجا هر چه آرند آن برند	کاهی نیشاپوری
افروختن	جز لقای روی جان افروز دوست		درد ما را نیست درمان ای طبیب	اسیری لاهیجی
افزودن	دلبرم در کام جان ریزد مدام		آن شراب بیخمار جان فزا	״

مصطلح ۱ جامه گذاشتن، مردن ۱۲ بهار عجم ۲ جامه بدندان گرفتن، گریختن ۱۲ بهار عجم ۳ جان نهادن، مردن ۱۲ بهار عجم ۴ جان در سینه و در تن آمدن، بیک معنی ست ۱۲ بهار عجم ۵ جان بلب آمدن، قریب به مرگ بودن ۱۲ بهار عجم

مصدر		صله		شاعر
افسردن	جان افسرده			بهار عجم
افشاندن[1]	جان افشاندن			〃
افشاندن[2]	جان در پاے کسے افشاندن	در		〃
باختن[2]	جان در پاے کسے باختن	در		〃
باختن	چیست جان تا پیش تیغ یار نتوان باختن	به	سهل باشد پیش آب زندگی جان باختن	صبا اصفهانی
بخشیدن	دل کز لب جان بخش تبے طالب کام ست		دندان بجگر برده در اندیشه خام است	شاپور طهرانی
بردن	جان و دل و دین بردی و پیوند بریدی		اینها همه اے شوخ بلا نوش تو باشد	شانی مشهدی
بردن[3]	پیش یار آنها که جان آرند بیشک جان برند		صدق پیش آور که اینجا هر چه آرند آن برند	کاتبی نیشاپوری
بردن[3]	دلی جان برنمی یابم ز دست تیغ و فتراکش	از عه به	بدور چشم او پیمانه ها لبریز مے بینم	طالب آملی
برآمدن	در دست غنیم لئیم محکم ست جانش برآید		محافظت کرده باشد	عالی شیرازی
برآمدن	تا رفته از نظر ز تنم جان برآمده	از	شرمنده ام که در غمش آسان برآمده	حزین اصفهانی
برافشاندن	همچو صبحم یکنفس باقی ست بے دیدار تو		چهره بنما دلبرا تا جان برافشانم چو شمع	حافظ شیرازی

مصطلح

[1] جان افشاندن، و باختن، مردن ۱۲ بهار عجم [2] جان در پاے کسے افشاندن و باختن و برافشاندن جان فدا کردن ۱۲ بهار عجم [3] جان بردن و جان برد، کنایه از سلامت و محفوظ ماندن ۱۲ بهار عجم

عه بعذر از تو بدخواه جان مے برد ۱۲ نظامی

مصدر		صله		شاعر
بستن ه۱	جان به بستم بمیان شمع صفت از سر شوق	به از	تا نسوزی زغم عشق نیابی تو خلاص	حافظ شیرازی
بودن ه۲	پاس دولت جمع کی با خواب راحت می شود	بر از	شمع دائم از برای تاج زر جان بر سرست	مخلص کاشی
پروردن	چه لذت ست شنیدن نوای جان پرور		زمطربیکه توان داد بوسه بر دهنش	بدر چاچی
خواستن	غمت هر لحظه جانی خواهد از من	از	چه انصاف ست چندین جان که دارد	عراقی همدانی
دادن ه۳	نه پنداری که جان را رایگان داد	عه به	فروغ روی جانان دید و جان داد	مولوی جامی
دادن ه۴	چشمت کشد و لبت دهد جان		مرگ آید و در میان نگنجد	کمال خجندی
داشتن	جانی که داشت کرد فدایت تو آذری		شرمنده از تو گشت که جانی دگر نداشت	آذری اسفراینی
داشتن	چون الف هر کس ندارد در میان جان ترا	در	دارد شرح چون جیم و نون ایام از جان برکران	ظهوری ترشیزی
دمیدن	خنده او جان بجهان در دمید	به	منصب احیا به مسیحا رسید	مولوی جامی
دیدن	پیش لبت که مرد که هم از تو جان ندید	از	یک آفریده چون تو مسیحا زمان ندید	فغانی شیرازی
رسیدن ه۵	تا تو از چشم لطف در بینی	در	جان مردم رسید در بینی	خسرو دهلوی
رسیدن ه۶	جان بلب با ز ضعف نتواند رسید	به از	ما بزور ناتوانی زنده ایم	غنی کشمیری

مصطلح

ه۱ جان بمیان بستن، آماده شدن برای کاری ۱۲ بهار عجم ه۲ جان بسر و بر سر بودن، قریب بمرگ بودن ۱۲ بهار ه۳ جان دادن، مردن ۱۲ بهار
ه۴ جان دادن، زندگانی دادن ۱۲ بهار عجم ه۵ جان به بینی رسیدن، بغایت تنگ آمدن ۱۲ بهار عجم ه۶ جان بلب رسیدن، قریب بمرگ شدن ۱۲ بهار

عه لبت بمرده دهد جان بوقت می نوشی ۱۲ ایضا نجفی

مصدر		صله		شاعر
رفتن	جان رفت و لیسے نماند مارا	از[۴]	سودائے کسے نماند مارا	شاپور طهرانی
رسیدن	دل کنده بود از می و ساقی چو گل رسید		جان رسیده را هوس کام تازه شد	فغانی شیرازی
ریختن[۱]	دست من گیر که بیچارگی از حد بگذشت	در	سر من دار که در پای تو ریزم جان را	سعدی شیرازی
ریختن	جان خود را خواهم از رشک حیا بر خاک ریخت	از بر	هر دم کز دست خوبان فتنه برپا کنم	خالص اصفهانی
سپردن[۲]	خوش حال آنکه دید ترا و سپرد جان		اگر انشد که هجر کدام و وصال چیست	ضمیر اصفهانی
سپردن[۲]	جان شیرین بفشت این شعر و من پیش شما	در	می سپارم جان خود را من و جان شما	سلمان ساوجی
ستاندن	عشقت که شحنه وار بسیانم گرفته است	از	جان می ستاند از من و سر می سپید مرا	شفائی اصفهانی
سوختن	برغم من بحریفان می شبانه بکش		مسوز جان من و آه عاشقانه بکش	فغانی شیرازی
فرستادن	بسوی آن پری قاصد نهان خواهم فرستادن	به	صبا بسیار رفت این بار جان خواهم فرستادن	کاتبی نیشاپوری
فرسودن	عقل داند که پر زیان بود دست	از	هر که از بهر حال جان فرسود	کمال اصفهانی
فروختن	هر دم فروشم جان ترا بوسه ستانم در بها	را	دیوانه ام باشد مرا با خود لیسے بازارها	مولوی جامی
فروختن	تا حسن جان فروز تو بینند عاشقان		بردار یکدم از رخ خود این نقابها	اسیری لاهیجی
فشاندن[۳]	در هوای کام دنیا نے فشانی جان چرا	در		صفا اصفهانی

مصطلح ۱ جان در پای کسے ریختن، جان خود فدائے او کردن ۱۲ بهار عجم ۲ جان سپردن، مردن و دیگر بمعنی حقیقی ست ۱۲ بهار عجم ۳ جان فشاندن، مردن ۱۲ بهار عجم

۴ من همی دیدم و از کالبدم جان می رفت ۱۲ حافظ شیرازی

مصدر		صله		شاعر
فشاندن[۱]	همه تن جان شوم و بر تو فشانم چون شمع	بر		کاتبی نیشاپوری
فشاندن[۱]	هر چند جان فشاند بپایش نگفت شمع	به		آرزو اکبرآبادی
کاستن	از فغان و ناله کاهم جان غم فرسوده را	از	تا مگر بیدار سازم بخت خواب آلوده را	شاپور طهرانی
کردن	بعمر ار چند ننهادست یکشب رو برویم		برانم تا کنم یکروز جان خویش در جانش	حسن غزنوی
کردن[۲]	سپکند جان در تن امید لعل باده نوش	در	روی آتشناک خون مرده مے آرد بجوش	صائب اصفهانی
کشیدن[۳]	صد بار جان کشیدن از آن به که پیش خلق		یکبار کس نفس ز پئے مدعا کشد	وحید قزوینی
کشیدن[۴]	خوش آنکه نقل سازم گهہ گاہے پرستش	به	جائے کشم بپایش جامے کشم ز دستش	ظهوری ترشیزی
کندن	یاد لب تو در دل غمگین بود مرا	از	جان کندن از فراق تو شیرین بود مرا	جمالی دهلوی
گداختن	جان گداز			بهار عجم
گرفتن[۵]	از لفظ آب روان جان گرفت	از	راه بسر چشمهٔ حیوان گرفت	وحید قزوینی
گزیدن[۶]	هر آنکس که جانش بآهن گزم	به	همه جامه اش در سکاهن رزم	نظامی گنجوی
گزیدن	یا دوست گزین کمال یا جان		یک خانه دو میهمان نگنجد	کمال خجندی

مصطلح

۱ه جان بر کسے فشاندن، و بر پاے کسے فشاندن، و جان در جان کسی کردن، جان فدا او کردن ۱۲ بهار عجم ۲ه جان در تن کسے کردن، زندگانی دادن ۱۲ بهار عجم ۳ه جان کشیدن، مردن ۱۲ بهار عجم ۴ه جان در پاے کسے کشیدن، جان فدا او کردن ۱۲ بهار عجم ۵ه جان گرفتن، زندگانی یافتن ۱۲ بهار عجم ۶ه جان گزیدن، هلاک کردن ۱۲ بهار عجم

شاعر		صله		مصدر
طغرای مشهدی	با هم رود بر هوا خشت دل		چو آهی کشم از غم جان گسل	گسستن
جمال اصفهانی	همی بر تو بلرزد جان که بس بی عیب و همتائی	بر	همی بخندد از تو دل که بس با زیب و فرهنگی	لرزیدن
بدر چاچی	آنکه نامش برزبان از آبحیوان خوشترست		بادشاه بادشاهان جان نگار انس و جان	نگاشتن
بهار عجم			جان نواز	نواختن
تقی اصفهانی	خصم جانم شود ار عیسی مریم باشد	با به	اینچه بخت است که با کهنم جان بمیان	نهادن ^۱
بهار عجم		بر	جان برمیان نهادن	نهادن ^۲
قاسمی گونابادی	شدم زنده و از مرگ امان یافتم	از	از این آبحیوان که جان یافتم	یافتن

جائزه صورت الفی که بر سر اعداد بعد مقابله و تصحیح کنند و بمعنی صله و بخشش نیز هست ۱۲ بهار عجم

خالص اصفهانی	قامتش گر ندهد جائزه رعنائی را	را	رود از دفتر ایجاد رعونت بیرون	دادن
واله هروی	زان مرد که دستار هنر بسته سران را	از	در حوضهٔ تعلیم سخن جائزه دارد	داشتن
شانی مشهدی	شخصم ز جمله جائزه بهتر گرفته است	از	گر نظم را بقدر سخن میرسد بها	گرفتن
خسرو دهلوی	جائزهٔ سرّ آلهی نوشت		دفتر دل را خط شاهی نوشت	نوشتن
عرفی شیرازی	بعلم تاج دهم گر شوم مدیح نگار	از	ز جهل جائزه یابم اگر هجا گویم	یافتن

جای مطلق مکان و بر خانه نیز اطلاق آمده و جایگاه مکان استقرار ۱۲ بهار عجم

کمال اصفهانی	هر کرا قهر تو دور از آستان انداخته	در	در دو عالم جا او در کنج خذلان آمده	آمدن

مصطلح ۱؎ جان بمیان نهادن، نهایت مهربان و دوستدار بودن ۱۲ بهار عجم ۲؎ جان برمیان نهادن، آماده شدن برای کاری ۱۲ بهار عجم

شاعر		صله		مصدر
واله هروی	در صدرِ دل نداخته‌ام بهر تو جائی	در	بے آنکه همی کام وزبان وقفِ تو دارم	انداختن ف۱
فغانی شیرازی	بعزت خانهٔ عرشِ مجیدش جا گرفتند	به	به تختِ جم نمی گنجید ذات قهرمانِ حق	بستن ف۱
سلمان ساوجی	نازنین جانیکه بودش در همه دلها جایگاه	در	از لطافت بود چون جان بلکه نازک‌تر ز جان	بودن
مخلص کاشی	چو ناخن بر سر دستست جا مشکل کشایان را	بر	مدان کم رتبه حاجت گزاران را که از عزت	بودن ف۲
لا اعلم	خضر گر کشتهٔ تیغ تو شود جا دارد		دم شمشیر تو اعجاز مسیحا دارد	داشتن
علی سرهندی	چون رشتهٔ صفا شد نگهه چشم سوزنست	به در	در دیده جا بمردم هموار مے دهند	دادن ف۳
فطرت مشهدی	جا بهر بزم که آن آتش سوزان دارد	به	خار پیراهن فانوس شود رشتهٔ شمع	داشتن
واله هروی	میراث بوارثان لکایک بشمرد		آن روز که آدم صفی جا بسپرد	سپردن ف۴
صائب اصفهانی	تو فی بجا همیچ کس بجاے تو نیست	به	سپرد جا بتو هر کس ز بزم بیرون رفت	سپردن ف۵
عرفی شیرازی	معرفت گر تیر حکمی برنشان انداخته	در	از کمان ناجسته در چشم تحیر کرده جا	کردن ف۶
صائب اصفهانی	جائے لب ساقی لب پیمانه نگیرد		گل مرتبهٔ عارض جانانه نگیرد	گرفتن ف۷

مصطلح

ف۱ جاے انداختن وبستن، ترتیب دادن مکان ۱۲ بهار عجم ف۲ جای بر سر دست بودن، کمال معزز بودن ۱۲ بهار عجم ف۳ جاے در دیده دادن کسے را، نهایت مرغوب وپسندیده داشتن کسے را ۱۲ بهار عجم ف۴ جا بسپردن، مردن ۱۲ بهار عجم ف۵ جاے خود بکسے سپردن، کسے را قایم مقام خود کردن ۱۲ بهار عجم ف۶ جاے در دیده وچشم کسے کردن، مرغوب وپسندیده کسے شدن ۱۲ بهار عجم ف۷ جاے کسے گرفتن، قایم مقام کسے بودن ۱۲ بهار عجم

مصدر		صله		شاعر
گرفتن (۱)	در انجمن جمال رویت	در بر	بگرفت بر آفتاب جا را	عرفی شیرازی
گرفتن	چو گل بر سریر چمن جا گرفت	بر	چمن را ازو کار بالا گرفت	شیدا؟ صفا اصفهانی
گرفتن	جاے نہ در باغ زگلہاے باغ		مرغ در افغان کہ بگیرند جاے	خسرو دہلوی
گزیدن	بملک عراق از جہان آرمیدم		چو نور نظر جاے علینی (۲) گزیدم	اثر شیرازی
نشستن (۳)	بے بادہ دل ز سیر چمن وا نمی شود		گل جانشین سبزۂ مینا نمی شود	کلیم ہمدانی
یافتن	ای غم تو چون سویدا جاے در دل یافتہ	در	وی خیالت چون سواد از دیدہ منزل یافتہ	جمال اصفہانی

فصل بار موحده

جَبہ میان دو ابرو تا ناصیہ فارسیان بمعنی پیشانی استعمال نمایند و این مجاز ست ۱۲ بہار عجم

مصدر		صله		شاعر
خاریدن (۴)	در کف عشقیم عاجز ورنہ در میدان رزم	از	شیر مردان از فرزگان جبہ میخاریم ما	شیدا صفا اصفہانی
سودن (۵)	بدو لت خاکساران امیر سند از این مکان دانش		درین درگاہ سر بر چرخ ساید جبہ سایان را	دانش مشہدی

جبین بالفتح پیشانی ۱۲ منتخب رشیدی

مصدر		صله		شاعر
افروختن	مہابتت چو برافروزد از عتاب جبین	از	بکار خویش فلک را نمیدہد تمکین	اثر شیرازی

مصطلح

۱ جاے برکسے گرفتن، بہ تنگ گرفتن او را از روے غلبہ ۱۲ بہار عجم ۲ جاے علینی، جاے خوب و خالص ۱۲ بہار [illegible]

۳ جانشین، قایم مقام ۱۲ بہار عجم ۴ جبہ خاریدن، کنایہ از کمال قوت و دلاوری ۱۲ بہار عجم ۵

جبہ ساے، سجدہ گر ۱۲ بہار عجم

مصدر		صله		شاعر
افشاندن	آنکه در راه تو دل بازد و دین افشاند		آستانت چو برد نام جبین افشاند	طالب آملی
بوسیدن	تو آن گلی که مه آسمان جبین تو بوسد		ملک ز سدره فرود آید و زمین تو بوسد	فغانی شیرازی
گرفتن[1]	پیش جبین گرفته مکن عرض احتیاج		اے نابلد مکوب دری را که باز نیست	اثر شیرازی
مالیدن	خوش آن مستی که چون بر آستان او جبین مالم		گہے خاک درش بوسم گہے رو بر زمین مالم	فغانی شیرازی

جبر بالفتح شکسته را بستن و نیکو کردن حال کسے را ۱۲ از منتخب اللغات

نمودن	امید که مرهم عنایت الٰهی جبر این		شکستگی نماید	نصیرائے همدانی

فصل دال مهمله

جدا معروف ۱۲ بهار عجم

افتادن	سیکند از دیدهٔ یعقوب روشن خانه را	از	تا ز یوسف بوی پیراهن جدا افتاده است	صائب اصفهانی
بودن	اول آنست که چون نیت عزلت دارد	از	بنده زین دائره جمع جدا خواهد بود	سلمان ساوجی
داشتن	چون معنی بیگانه که وحشت کند از لفظ	از	بتخانه دل بود و ز دل خانه جدا داشت	صائب اصفهانی
ساختن	کعبه را هر کسکه از بتخانه میسازد جدا	از [عہ]	لفظ را از معنی بیگانه میسازد جدا	احسان قمی
سوختن	روز یکه دل ز جان شود و جان ز تن جدا	از	هر یک جدا ز عشق تو سوزند و من جدا	فغانی شیرازی
شدن	روز یکه دل ز جان شود و جان ز تن جدا	از	هر یک جدا ز عشق تو سوزند و من جدا	〃

مصطلح ۱ جبین گرفته، ترش رو ۱۲ بهار عجم

عہ به سنگ از یکدگر سازد جدا با وام توام را ۱۲ اثر شیرازی

مصدر		صله		شاعر
شنیدن	نام من بهر که بر دو حرف تو آید بر زبان	از	زانکه معنی کسے از لفظ جدا نشنیده است	ناظم هروی
کردن	ندانم ای سپهر سنگدل آخر چه خواهی کرد	از	جدا از دلبرم کردی ازین بدتر چه خواهی کرد	اشرف مازندرانی
گردیدن	گفت اگر گردی شبے از رو چون ماهم جدا	از	تا سحرگاهان ستاره می شمر گفتم بچشم	کمال خجندی
گرفتن	بر آن سرم که دگر ترک مدعا گیرم	از	ز هر دو کون یکے گوشه جدا گیرم	مسیح کاشی
گشتن	در کوے تو سرهائے شهیدان محبت	از	بے ضربت جلاد جدا گشته ز تن ها	رونقی همدانی
ماندن	از یار دور مانده ام و از وطن جدا	از	کس از دیار و یار مبادا چو من جدا	جلال اردستانی
نشستن	کرده ام از هستی موهوم پهلو را تهی	از	تا جدا از خود نشستم یک زمان پهلوی تو	فغانی شیرازی
جدل خصومت و دشمنی ۱۲ بهار عجم				
خاستن	بهر دو را خاست جدل از سبب هستی فضل	از	در میان رفت فراوان سخن از مدحت و ذم	اسدی طوسی
داشتن	نیست صحرا ملک تنگ عافیت جای دو شاه	با عه	زین سبب طفلان جدل دارند با دیوانه ها	صائب اصفهانی
زدن [1]	قدرت بر اختران چو برفعت جدل زند	به	گویند جمله مسند عالی مسلم ست	انوری ابیوردی
کردن	حافظ از خصم خطا گفت نگیریم بر آن	با	ور بحق گفت جدل با سخن حق نکنیم	حافظ شیرازی
جدول خطوط که بر کتاب کشند ۱۲ بهار عجم				
انگیختن	چو خطش علم راند بر آفتاب	بر	یکے جدول انگیخت از مشک ناب	نظامی گنجوی
کشیدن	گرفتند پرتو رخسار تو در ساغر مے	را	جدول نور کشد چون مژه رگهای مرا	وحید قزوینی

مصطلح [1] جدل زدن، دعوی مساوات کردن ۱۲ بهار عجم   عه دلم بلاله و گل بے رخت جدل دارد ۱۲ امیر

مصدر		صله		شاعر

فصل ذال معجمه

جذب و جذبه، کشیدن، وربودن، وخشک شدن آب دهن وغیر آن ۱۲ از منتخب

مصدر		صله		شاعر
داشتن	کمند جلوهٔ ناز تو جذبهٔ دارد		کز آسمان بزمین میکشد مسیحا را	مخلص کاشی
کردن	ازبسکه کند جذب رطوبت خطرش نیست		گر ساغر چینی ز هوا بر حجر آید	عرفی شیرازی

فصل رار مهمله

جراحت بالکسر مطلق زخم، وفارسیان زخم کهنه وناسور را گویند ۱۲ بهار عجم

مصدر		صله		شاعر
دیدن	دلم زان عنبرین مو میگریزد		جراحت دیده از بو میگریزد	ذوقی اردستانی
رسیدن	اگر حدیث کنم تندرست را چه خبر		که اندرون جراحت رسیدگان چون ست	سعدی شیرازی
شدن	از نظر افتادهٔ یاریم و مدتها گذشت		زخمهای تیغ استغنا جراحتها شدست	وحشی بافقی
کردن	صبا از چین زلف او مگر سوی چمن آمد	را	که بوی مشک زخم لاله و گل را جراحت کرد	سلیم طهرانی
گزیدن	جراحت گزین را بمرهم چه کار			طالب آملی
ماندن	خوش آن فگار شفائی که تا بروز جزا	به	جراحتش بدل داغ داغ میماند	شفائی اصفهانی
نهادن[ا]	چه راحتها بود آندم که آید در برم دلبر	از بر	اگرچه بازم از غمزه جراحتها نهد بر دل	بدر چاچی

جرأت، دلیری نمودن ۱۲ منتخب

مصدر		صله		شاعر
دیدن	جرأت من بین که از جوا انگشتش بوسیده ام		دی زمین امروز لعل با دیا امشب کباب	محتشم کاشی

مصطلح [ا] جراحت نهادن، زخم نهادن ۱۲ بهار عجم

مصدر		صله		شاعر
کردن	متاع درد ترا آنچنان مزاد کنم	در عه	که هیچکس نکند جرأت خریداری	ظفر اشتهادی
ماندن	تا عرض حال خویش کنم جرأتم نماند		جرأت چه معنی ست زغم طاقتم نماند	آرزو اکبرآبادی
نمودن	خاک بر سر باد و آتش در جگر گریه داری		این چنین جرأت نماید نفس شیطان از ای من	بدر چاچی

جرس درای ۱۲ بهار عجم

مصدر		صله		شاعر
بستن	غلغل زنجیر مجنون ناقه را دارد برقص	بر	ساربان چندین جرس بیهوده بر جمازه بست	فیضی اکبرآبادی
بستن ع۱	چو بانگ جرس آمد از پایگاه	در	جرس در گلو بست هارون شاه	نظامی گنجوی
بستن ع۲	بر سفر کردن درین ره دلیل روشن ست	از عه / بر عه	اینکه از شبنم جرس بر محمل گل بسته اند	صبا اصفهانی
جنبانیدن	من شب خیز کز بیکان راهم		جرس جنبان هاروتان شاهم	نظامی گنجوی
زدن ع۳	بصد رنج دل یک نفس میزنم		بدان تا نه جنبم جرس میزنم	"

جرعه یک آب آشام، و ظرف شراب ۱۲ بهار عجم

مصدر		صله		شاعر
بخشیدن	من آنم کز لب لعل تو یابم کام خویش	از / را	خوشدلم گر جرعه بخشی مرا از کام خویش	فغانی شیرازی
جستن	نگویم که می مایهٔ زندگی	از	از و جرعه جو خضر پایندگی	ظهوری ترشیزی
چشیدن	لاجرم در آن ظلمت از ظلم آن سیه دلان	از	سالم مانده جرعه از آبحیات چشید	عالی شیرازی

مصطلح ع۱ جرس در گلو بستن، تهنیهٔ سفر کردن، و دعا گفتن بآواز بلند ۱۲ بهار عجم ع۲ جرس بر محمل بستن، تهنیهٔ سفر کردن ۱۲ بهار عجم ع۳ جرس زدن، بآواز آوردن آنرا ۱۲ بهار عجم

عه در شکست کار مردان هر که جرات میکند ۱۲ ثابت عه جرس میناد محمل که ره خطرناک ست ۱۲ طالب

مصدر		صله		شاعر
چکانیدن	چو می خوری بلبم نیز جرعهٔ بچکان	به	که مردمی نبود باده نوش تنها را	خسرو دهلوی
چیدن	آستانت را بمژه شاهان عالم خاکروب	به	بزمگاهت را بلب حوران جنت جرعه چین	سلمان ساوجی
خوردن	تبسم از لبش چون جرعه خورد	از	منادی زد که شیرینی دلم برد	زلالی خوانساری
دادن	بنامم زند زندگی قرعه	به عه	بدست کرم گر دهی جرعه	ظهوری ترشیزی
رساندن	بحق جام جم و آب خضر ای ساقی	به	که جرعه بمن تشنهٔ خراب رسان	فغانی شیرازی
رسیدن	بر بوی آنکه جرعهٔ جامی بما رسد	به	در مصطبه دعای تو هر صبح و شام رفت	حافظ شیرازی
ریختن	جرعه که حسرت آن تلخ کامش گشته بود	بر	گر پشیمان گشته بر تربت فرهاد ریز	شفائی اصفهانی
زدن	در ته دوزخ ز شوق جرعهٔ کوثر زدن	در / از	بر لب کوثر ز شرم حسرت نم داشتن	عرفی شیرازی
طلبیدن	مران ز انجمن خویش تنگدستان را	از	که جرعه ز سر احتیاج می طلبند	فغانی شیرازی
فشاندن	ما صبوحی طلبان صوفی صافی نفسیم	بر	جرعه بر صبح فشاند لب میخوارهٔ ما	طالب آملی
کشیدن	خونین جگران را چه غم از ناز و نعیم ست		عاشق که بود جرعه کش دوست ندیم ست	فغانی شیرازی
ماندن	در شیشه جرعهٔ ز شراب شبانه ماند	از	اسباب فتنه باز بدست زمانه ماند	مرشد یزدی
نوشیدن	شاه اگر جرعهٔ رندان نه بحرمت نوشد	به از	التفاتش بمی صاف و مروق نکنیم	حافظ شیرازی
جرگه صف و حلقه مطلق خواه از مردمان باشد خواه از حیوان ۱۲ بهار عجم				
بستن	اشارت کرد خاصان را نشستند	به	پرستاران بخدمت جرگه بستند	ناظم هروی

عه داد کاکا ساکن کویش بمن یک جرعه می ۱۲ کاکای قزوینی عه از بادهٔ وصالت گر جرعهٔ بنوشم ۱۲ حافظ

مصدر		صله		شاعر
جُرم گناه، و آنچه از گناه گار بزور بستانند ۱۲ بهار عجم				
بخشیدن	سنگ میزان پشیمانی اگر نیست سبک		جرم هرچند گران ست خدا مے بخشد	ابوالفتح گیلانی
بردن	پیاله گیر وز آلایش گناه مترس		که برد طاعت یکماهه جرم یکساله	ملا جامی
بستن	بهر جفا که کنی بر زمانه بندی جرم	بر	کسے ز فعل تو آگاه نیست پنداری	ظهیر فاریابی
پرسیدن	ای کاش بدوزخ بفرستند و نپرسند		جرمم که ندارد سر سوداے قیامت	رشکی همدانی
دیدن	چه جرم دید خداوند سابق الانعام		که بنده در نظر خویش خوار میدارد	سعدی شیرازی
رفتن	ز بوده بود ز من یار من مرا یارب		چه جرم رفت که دیگر بمن گذاشت مرا	ملا جامی
کردن	یارب چه جرم کرد صراحی که خون جام		با نغمهاے غلغلش اندر گلو ببست	حافظ شیرازی
گرفتن	باده جرم عیش گیرد از دل هشیار ما	از	خون گل خواهد بهار از گوشهٔ دستار ما	شکوهی همدانی
نهادن	از کبر بر مراد دل کس نبودهٔ	بر	تهمت به بخت و جرم بر اختر نهادهٔ	نظیری نیشاپوری
جریده تنها ۱۲ بهار عجم				
رفتن	وحشی ام و جریده رو کعبهٔ عشق مقصدم		بدرقه اشک و آه بس قافلهٔ نیاز را	وحشی بافقی
جریمه[1] گناه، و فارسیان بمعنی تاوان استعمال نمایند ۱۲ بهار عجم				
کردن	سزاست گر چه صدف هاش از دُرِ پُر کرد	را	اگر جریمه کند بحر ابر نیسان را	واله هروی

[1] خان آرزو مے فرمایند که جرمانه بمعنی تاوان ست نه جریمه، گویم که شعر واله هروی دلالت بر خلاف آن دارد ۱۲ منه مدظله

مصدر		صله		شاعر
فصل زار معجمه				
جزا سزا ١٢ بهار عجم				
دادن	صلیب دار و مرید و رجیم رانده بود	به عوض به	جزاے کار دهد بادشه مگر بوزیر	عالی شیرازی
جزو پاره و چون آنرا مضاف کنند بواو نویسند ١٢ بهار عجم				
ساختن	در جامه نگنجم که ز پهلوے قناعت	از	جزو تن خود ساخته ام دلق کهن را	قبول کشمیری
شدن	پژمردگی نبرد بهار از گیاه ما		چون لاله جزو تن شده بخت سیاه ما	قدسی مشهدی
کردن[ا]	جزو کشی کردن			بهار عجم
کشیدن[ا]	شب که پروانه به پیش دل من جزو کشید	به	شمع آورد و سواد الفی روشن کرد	غنی کشمیری
جزر بالفتح فرو خوردن آب دریا و بازگشتن آب و کم شدن آب برخلاف مد ١٢ بهار عجم				
کشیدن	میروم بی اختیار از خویش و می آیم بخود		جزر و مدی هر نفس مانند دریا میکشم	منشور اصفهانی
جزیه باج ١٢ بهار عجم				
خوردن	اجری ده شام و روم جزیه خور ترک و چین		فرمان ده شرق و غرب یعنی شه هندستان	بدر چاچی
رسیدن	گرم شد آوازه بگرد جهان	به از	جزیه بدرگاه رسید از شهان	خسرو دهلوی
ستاندن	منکه بهند از همه رایان بسال	به از	جزیه ستانی کنم از پیل و مال	؎
مصطلح [ا] جزو کشی کردن و جزو کشیدن اکتساب علوم کردن بخواندن و آموختن ١٢ بهار عجم				

ع آنرا که همت تو بد نیاد هد جزا ١٢ معزی ع دو عالم را جزاے قاتل من ده خداے من ١٢ لا اعلم

مصدر		صله		شاعر

فصل عین

جعد موے پیچیدہ گرہ دار ۱۲ بہار عجم

مصدر		صله		شاعر
سودن له	زگل در خون نشسته جعد سایش	.	دل تر گان گزیده سنگ پالیش	زلالی خوانساری
شکستن	جعدے برخ سمن شکسته	به	دست چمن از بنفشه بسته	فیضی اکبرآبادی

فصل فاء

جفا بالفتح ستم کردن و بدی کردن ۱۲ بہار عجم

مصدر		صله		شاعر
آمدن	بر من جفا ز بخت من آمد و گرنه یار	بر از	حاشا که رسم لطف و طریق کرم نداشت	حافظ شیرازی
آموختن	دل گشته اسیر طفل عالم سوزی		در مکتب بیداد جفا آموزی	عیشی یزدی
برداشتن	تو و کرشمه و ما و دل جفا بردار		خدائے بر تو که جور آنقدر که بتوانی	حیاتی گیلانی
بردن	جفاے پدر برد و زندان و بند	از عه	چنان سودمندش نیامد که پند	سعدی شیرازی
پسندیدن	فراق دوست پسندید آن جفا بر من	بر	که هیچکس نپسندد بدشمن جانی	قدسی مشهدی
جستن	جفا جوئی ز دورنگی بخت جانا مهر با شوخی		بحسن خویش مغروری بلطف خود پشیمانی	فطرت مشهدی

مصطلح

له جعد سائیدن جماعہ چیزیکه بدان جعد را بشویند مثل گل سرشوی ۱۲ بہار عجم

عه جفا بردن از دست هیچ خودی ۱۲ سعدی شیرازی

مصدر		صله		شاعر
خواستن	مزاج حسن لطیف است وطبع عشق غیور		جفای یار نخواهی بترس وپاک نگر	فغانی شیرازی
دیدن	ما جفا از تو نه بینیم و تو هرگز نکنی	از	آنچه در مذهب پیران طریقت نبود	حافظ شیرازی
رسیدن	ز شوق مجلس آنماه خبر گهی حافظ	را	گرت چو شمع جفای رسد بسوز وبساز	〃
رفتن	گیرم که از تو بر من مسکین جفا رود	از بر	سلطان توئی کسی به تظلم کجا رود	کمال خجندی
زدن	ای عاشق جفا زده فریاد شرط نیست		گر دوست غائب است غم دوست حاضر است	معز نیشاپوری
کردن	در خدمت تو عذر همی خواهدم کنون	با عه را عه بر عه	زین پیش با من ارچه جفا کرد روزگار	انوری ابیوردی
کشیدن	آنکه پیوسته جفای تو کشیدست منم	از لله	وانکه یکذره وفا از تو ندیدست منم	حیدر خراسانی
گذشتن	از بسکه بر من از تو جفا و ستم گذشت	بر از	روز و شبم تمام بآه و الم گذشت	شانی مشهدی
گستردن	حکایت کنند از جفا گستری		که فرماندهی داشت بر کشوری	سعدی شیرازی
گنجیدن	جفا مکن که دگر آن جفا نمی گنجد		چنان شدم که بدل ناسزا نمی گنجد	فغانی شیرازی
نمودن	جفا نمود و نه بخشود و دل ربود و نداد	بر صه	وفا نگفت و نکرد و جفا نگفت و بکرد	سنائی غزنوی

جفت بالضم مثل و برابر ۱۲ بهار عجم

مصدر		صله		شاعر
افتادن	ایدل چو گل تو جفت هر خار افتاد		بگسل که چنین حادثه بسیار افتاد	مجد شیرازی

عه بینم که دگر جفا کرا خواهی کرد ۱۲ انوری عه بمن صد جفا کن بجانت بحل ۱۲ ظهوری

سه این جور دیده کرد تو بر من جفا مکن ۱۲ حافظ لله دل جفاے که از ان زلف گره گیر کشید ۱۲ ازل اصفهانی

صه بر سر آن جیفه جفاے نمود ۱۲ نظامی گنجوی

مصدر		صله		شاعر
بودن	دل طاق ایوان بغم بود جفت	به	صبا گر دسقف وجدارش برفت	ظهوری ترشیزی
دانستن	کسیکه جفت نداند زخسروان خود را		نهد به پیش تو دعوی خسروی برطاق	ظهیر فاریابی
شدن ۱	شود وسمه با طاق ابروش جفت	با، به	توان نکهت از چین گیسوش رفت	ظهوری ترشیزی
کردن ۱	چنان رسم بد درجهان زو نهفت		که بی صیغه مرغان نکردند جفت	اثر شیرازی
کردن ۲	مجنون بطاق قبله نظر جفت چون کند	به	ابروی شوخ چشم قبائل برابرست	ظهوری ترشیزی
کردن ۳	با غیر خنده جفت مکن سرخوشم مباد	با	ساغر بطاق ابروی شوخی دگر کشم	"
گردیدن	با سر بید ولتان دولت نگردد جفت اگر	با	از پر و بال هما سازند پر بالشت را	یحیی کاشی
گرفتن	شنیده ام که درین روزها کهن پیری		خیال بست به پیرانه سر که گیرد جفت	سعدی شیرازی
گزیدن	از دو مرا هست فرمان روا		که جفت آن گزینم که آید هوا	فردوسی طوسی
گشتن	بانگ بر آمد زهمه کاینات شگفت	به	یک کشف اینک بد و لطف گشته جفت	ملا جامی

جفته بالفتح و بالضم، لگد ستور، و سرین آدمی ۱۲ بهار عجم

باختن	کار این کج مزاج دزدی بود		جفته بازی و مهره دزدی بود	خسرو دهلوی
زدن ۱	شراب می کشم و جفته میزنم دایم		بکار و بار جهان بیش ازین نمی کوشم	میرم قزوینی

مصطلح ۱ جفت شدن و کردن، مباشرت کردن ۱۲ بهار ۲ جفت کردن نظر، تمام نگریستن در چیزی ۱۲ بهار عجم
۳ جفت کردن چیزی با چیزی، باهم برابر کردن ۱۲ بهار عجم ۱ جفته زدن، لگد زدن ۱۲ بهار عجم

ع ۵ بصد غم شود جفت آب و گلش ۱۲ ظهوری

مصدر		صله		شاعر
زدن[1]	یک جہان بوالہوس جفتہ زن معلم را		در پے کون خود انداختہ یعنی چہ	اشرف مازندرانی
گرفتن	چو بہر جا گرفتنش جفتہ		کردمش داغ جفتہ بر جفتہ	خسرو دہلوی
جفتی باہم جفت شدن حیوانات، و بمعنی جماع و مباشرت مجازست ۱۲ بہار عجم				
خوردن	جفتی خوردن			بہار عجم
زدن	جفتی زدن			
کردن	ازان شد پردہ چشم بخون بکر آلودہ	با	کہ نجم بالعنبا دیدہ جفتی کرد پنہانی	خاقانی شیروانی

فصل قاف

جق جق بکسر ہر دو جیم، فریاد و شور و غوغاے بے معنی ۱۲ بہار عجم				
کردن	زاہد ز حسد جق جق باطل کند آغاز	از	عاشق ز سہر سوز چو زد نعرہ جق جق	اسیر لاہیجی

فصل کاف فارسی

جگر عضو معروف و تاب و طاقت و غم و غصہ و رنج و محنت و دل و انتظار ۱۲ بہار عجم				
آشامیدن[2]	ہوشمندی جگر آشامی تن فرسائیست		بر جنون زن کہ درو چاشنی رسوائیست	طالب آملی
آلودن	یکشب ز برادل من محرم من باش		بشنو ز دلم چند حدیثے جگر آلود	خسرو دہلوی
باختن[3]	شود از نگاہ ہستے نیستان اگر	در از	دران شیر از بیم باز د جگر	ظہوری ترشیزی

مصطلح [1] جفتہ زدن، اغلام کردن ۱۲ بہار عجم [2] جگر آشام، غمخوار و محنت کش ۱۲ بہار عجم
[3] جگر باختن، ترسیدن ۱۲ بہار عجم

مصدر		صله		شاعر
تابیدن [۱]	ز داغ هاے جگرتاب سینه تاب ندارد		کسے زسوختگان این دل کباب ندارد	ظهوری ترشیزی
باریدن	از آه زہر لبے جگر بار		از اشک بهر دلے شرر کار	فیضی اکبرآبادی
پالودن	میتواند داد رنگی کار و بارِ گریه را		هر کرا در عشق مژگان جگر پالا دهند	ظهوری ترشیزی
تابیدن	مکن هیچ تقصیر در کشتنِ من		که کارِ عزیزان جگر برنتابد	خاقانی شروانی
جوشیدن [۲]	حذر کن ز چشمِ جگر جوشِ من		مشو ایمن از خوابِ خرگوشِ من	نظامی گنجوی
خاییدن [۳]	ز شوق لبت چند خایم جگر	از	بیا ساقی اے از خدا بے خبر	ظهوری ترشیزی
خراشیدن [۴]	زبانی ز سوهان خراشنده تر	از	خراشندم از طعن هر دم جگر	؍؍
خوردن [۵]	آن جگرگوشه همان شد که من اول گفتم		که چو شوید لبش از شیر جگرخواره شود	کمال خجندی
خوردن [۶]	گوشه گیر و جگری میخور و تلخی مے کش		تا بعهد یکه شود حسبِ رضا تو ملک آرائے	عرفی شیرازی
خوردن [۷]	گشت گم آن شیر سگ از شیر مرد		مُرد در آن غم که جگر گربه خورد	نظامی گنجوی
دادن [۸]	من که غمخوارِ توام خوارم مکن		وز جگر دادن جگرخوارم مکن	حسن دهلوی

مصطلح

[۱] جگرتابیدن، تاب غصه و رنج آوردن، جگرتاب، چیزے که جگر را گرم کند ۱۲ بهارعجم [۲] جگرجوش، چیزے که جگر را بجوش آرد ۱۲ بهارعجم [۳] جگرخاییدن، غم و غصه خوردن ۱۲ بهارعجم [۴] جگرخراشیدن، معروف ۱۲ بهارعجم [۵] جگرخواره، بے رحم و سنگدل و جمعی از ساحران که بزور افسون جگر اطفال خورند ۱۲ بهار [۶] جگرخوردن، غم و غصه خوردن ۱۲ بهار [۷] جگر گربه خورد، یعنی چیز نفیس را گم کرد ۱۲ بهار [۸] جگردادن، دل دادن ۱۲ بهارعجم

مصدر		صله		شاعر
دادن ف۱	جگر چه میدهی آنرا که برتوان چیدن	را	زخاک رهٔ گذرت پاره پاره جگرش	رضی نیشاپوری
دادن ف۲	هردم نوید لطف دگر میدهد مرا		دل میبرد ز دست و جگر میدهد مرا	آشنا تربتی
داشتن ف۳	دارم دو هزار دشنه چون بید	در	در کشتن خود جگر ندارم	ظفر مشهدی
دریدن ف۴	اگر همسرے را دریدم جگر	ازع	ندادم بدر ندگان دگر	نظامی گنجوی
دزدیدن ف۵	ما که از زخم جگر میدزدیم	از	گو مده رشتهٔ مژگان چه نزاع	ظهوری ترشیزی
دوختن	تا کے ز توام جفاے دلسوز رسد		چند از تو بجان تیر جگر دوز رسد	جمال اصفهانی
ریختن	آن گریه که ره بسته برو غیرت عشقم	از	گر هم ز هم از هر مژه ریزد جگرے باز	شفائی اصفهانی
سوختن ف۶	ز ذوق یاد شیرین کوهکن آسایشی داند	در از	که در هجران نمی سوزد جگر از قرب پرویزش	
سوختن	من آن نیم که برحم کسے فریب خورم	بر	تو آن نهٔ که ترا بر کسے جگر سوزد	ثنائی مشهدی
شگافتن ف۷	الماس ریزه بود نه یاقوت آبدار		هر چند بیشتر جگر گل شگافتیم	فغانی شیرازی
کاویدن	بهر جا بیدلی کاود جگر با ناخن مژگان	به با	گریبان نگاه حسرتم گرداغبان گردد	طالب آملی

مصطلح

ف۱ جگر دادن، رنج دادن ۱۲ بهار عجم ف۲ جگر دادن، تاب و طاقت دادن ۱۲ بهار عجم ف۳ جگر چیزے داشتن، تاب و طاقت آن داشتن ۱۲ بهار ف۴ جگر دریدن، کمال قوت و غلبه کردن ۱۲ بهار ف۵ جگر دزدیدن و ریختن و کاویدن، معروف ۱۲ بهار عجم ف۶ جگر سوختن بر کسے، رحم آمدن بر کسے ۱۲ بهار عجم ف۷ جگر شگاف، معروف ۱۲ بهار عجم

ع ف بدریدش از هول گفتی جگر ۱۲ فردوسی

مصدر		صله		شاعر
کردن ۱ه	چو جام مے زلبش کام میتواند یافت		دل گداخته ام گر جگر تواند کرد	وحید قزوینی
کشیدن ۲ه	از بانگ جرس ببر لشانرا		پے کن قدم جگر کشانرا	فیضی اکبرآبادی
گداختن ۳ه	آهوی او که بود بنیه دل شیر گهش	از	میگدازد جگر شیر ز بطرز نگهش	محتشم کاشی
گستردن	طالب گل آتشکے که بهاری نفروزد		در دامن مژگان جگرگستر ما نیست	طالب آملی

فصل لام

جل بالضم و تشدید و تخفیف نیز، پوشش ستوران ۱۲ بهار عجم

برآوردن ۴ه	در بصیرت نتوان از وزغی کمتر بود	از	که برون آورد از آب مسلم جل خویش	تاثیر اصفهانی
بستن ۵ه	زمین بگاو جل خویش بسته تا هر دم	به تیر	بجو قرار اقامت درین سرا ننهد	صبا اصفهانی
پوشیدن	ز منعم بمال از کسے بهتر ست		خر ار جل اطلس بپوشد خرست	سعدی شیرازی
کشیدن	جل زمینِ خنگ چارم را	بر	نیم شب بر سرینِ ادهم کش	بدر چاچی

جلا بالفتح والمد زدودن، و از خانمان بیرون کردن، و بالکسر سرمه ۱۲ بهار عجم

بیختن	غبارش که بر سرمه بیزد جلا	بر	بقدم نشین ست بر توتیا	ظهور ترشیزی

مصطلح ۱ه جگر کردن، جرات و دلیری کردن ۱۲ بهار ۲ه جگرکش، غمخوار و محنت کش ۱۲ بهار عجم ۳ه جگرگداز و جگرگستر، معروف ۱۲ بهار عجم ۴ه جل خویش از آب برآوردن، از عهدهٔ کار خود برآمدن، و سرانجام دادن آنرا، و از مهلکه تدبیر برآمدن، و بکار خود وارسیدن ۱۲ بهار عجم ۵ه جل برگاو بستن، تهیهٔ سفر کردن، و روانه شدن ۱۲ بهار عجم

۵ه شیر برگاو به بندد ز خجالت جل خویش ۱۲ تاثیر

مصدر		صله		شاعر
پرداختن	بجلا پردازی چشم کور سوادان بہ	بہ بہ	میل قلم در سرمہ سائے	ظہوری ترشیزی
دادن	ندارد صرفہ آئینہ مارا جلا دادن		شود رسوائی عالم ہر کہ رسوا میکند ما را	صائب اصفہانی
زدن	چون نداری فطنت و نور ہدی		بہر کوران روے را میزن جلا	مولوی رومی
کردن	زجور چرخ جلاے وطن مکن مخلص	از	کہ در زمین دگر آسمان دیگر نیست	مخلص کاشی
کردن	زسایۂ تو زمین آفتاب پوش شود	را	اگر تو دیدہ دل را جلا توانی کرد	صائب اصفہانی
گرفتن	بسکہ ارباب طمع را نتوانم دیدن		چشم از آئینہ پوشم کہ جلاے گیرد	مخلص کاشی
یافتن	زنیسان کہ زمی آئینہ طبع جلا یافت	از	زنگ از تری طالع خود کام بگیریم	کلیم ہمدانی

جلال بفتح بزرگی ۱۲ بہار عجم

گرفتن	شہیکہ دولت باقی بدو گرفت جلال	بہ	شہیکہ ملت تازی بدو فزود جمال	معزی نیشاپوری

جلد بالکسر بمعنی پوست حیوانات، وجلد کتاب، وجلد دفتر ۱۲ بہار عجم

بستن	جلد بستن			بہار عجم
ساختن	دل زاہل دور کن نہ انکہ نہ نیکو بود	بہ	مصحف و افسانہ را جلد بہم ساختن	خاقانی شیروانی
کردن	بہار نسخۂ دیوانم بطرزے تازگی دارد	از	کہ جلد او ز زنگ و روغن گل میتوان کردن	سفید بلخی

جلو بکسر اول و بفتح دوم، دواندن اسپ ۱۲ بہار عجم

انداختن	چو فوج نشاط از کمین تاختہ	بر	جلو بر سپہدارش انداختہ	طغرای مشہدی
دادن	خلقے سمند عمر جلو دادہ ہر طرف	در	پر گرد کلفت ست جہان زین سوارہا	اشرف مازندرانی

مصدر		صله		شاعر
داشتن [1]	جلودار			بهار عجم
ریختن [2]	بوصفش معانی همه تازه زور		جلوریز آینده از راه دور	ظهوری ترشیزی
گرفتن	جولان دل نگارش از کار برده است		مستانه میرسد جلوے توان گرفت	اسیر شهرستانی
جلوه بالفتح نمودن وعرض کردن خویشتن را برکسے ۱۲ بهار عجم				
آغازیدن	درآن بساط که حسن تو جلوه آغازد	در	مجال طعنه بدبین وبدپسند مباد	حافظ شیرازی
انگیختن	اینجوا چه زنت که جلوه ها انگیزد		هر لحظه جماعے دهد وبگریزد	خسرو دهلوی
برگرفتن	عقد زهمیان کرم برگرفت	به	جلوه به میدان کرم برگرفت	ملا جامی
پرداختن [3]	جلوه پرداز			بهار عجم
دادن	مست تو جلوه گرد هد جام جهان نمائے را	به، از	آئینه جنون کند عقل برهنه پای را	اسیر شهرستانی
داشتن	اینقدر باشد تفاوت درمیان شان گر نظر	بر، در، ار	آن نهان گردیده واین جلوه دار دبرملا	علی خراسانی
دیدن	جلوه معنی ندیدم درصفاکے قیل وقال	در، را	بیشتر هرجا سخن شد آئینه درزنگ بود	ایجاد سامانی

مصطلح

[1] جلودار، آنکه عنان اسپ گرفته همراه رود ۱۲ بهار عجم [2] جلوریز، سبک عنان، وجلد، وشتاب ۱۲ بهار عجم

[3] جلوه پرداز، معروف ۱۲ بهار عجم

عه تا شوخی حسنت بدهد جلوه بهرجا ۱۲ واله هروی عه بتی جلوه دادم زمشکین نقاب ۱۲ قاسمی سه چند برکوردلان جلوه دهم معنی را ۱۲ حافظ

لغه کرد تاج مقوا جلوه میداد ۱۲ زلالی صه درچشم مور جلوه ندارم زلاغری ۱۲ قاسم دیوانه سه دیده ام جلوه هاے کاکل را ۱۲ ظهوری

مصدر		صله		شاعر
رفتن	جلوهٔ پیچ و خم از موی کمر خواهد رفت	از	تا به این رشتهٔ باریک بدر خواهد رفت	کلیم همدانی
ریختن	جلوه ریختن			بهار عجم
ساختن	پردهٔ اول چو برانداختند	به	جلوهٔ اول به سخن ساختند	نظامی گنجوی
طرازیدن	از صفای دل ما حسن شود جلوه طراز	از	آه ازان روز که آئینهٔ ما تار شود	صائب اصفهانی
فرمودن	به بستان طبیعت لاله بکشاے	در ع	عروس نظم را پس جلوه فرماے	نظامی گنجوی
فروختن	بیدل گل رخسار تو جلوه فروش ست		وقت ست که زخم دل ما تازه کند چشم	بیدل عظیم آبادی
کردن	واعظان کین جلوه بر محراب و منبر میکنند	بر ع به در	چون بخلوت میروند آن کار دیگر میکنند	حافظ شیرازی
گذاشتن	نور تو چون جلوه گذارے کند		عکس در آب آئینه دارے کند	وحید قزوینی
نمودن	روئے نگار در نظرم جلوه مے نمود	در	از دور بوسه بر رخ مهتاب میزدم	حافظ شیرازی

فصل میم

جماع بالکسر معروف ۱۲ بهار عجم

دادن	اے خواجه زنت که شیوه ها انگیزد		هر لحظه جماعے دهد و بگریزد	خسرو دهلوی
کردن	گر جماع اینست کین خر میکند		بر کس ما میرینداین شوهران	انوری ابیوردی

جمال حسن و خوبی و رو و دیدار ۱۲ بهار عجم

افروختن	جمال ای شمع بے پروا برافروز		که عالی سوزد و هر دانه سوزد	عالی شیرازی

ع جلوه فرما در چمن نخل بلندت را که سرو ۱۲ اشتفائی ع بچشم دور گردان جلوهٔ دیگر کند منزل ۱۲ صائب ع در خانه که جلوه کند صبح قدرت ۱۲ تاثیر

مصدر		صله		شاعر
بردن	اے آنکہ زمانہ راست سوراز زدیت	از	خورشید برد جمال و نوراز رویت	شرف طوسی
بودن	جمال مجلس باشد بمردم دانا	بہ	اگرچہ باشد جائے نشست پائے گہش	علی سمرقندی
دادن [۱]	مخدران سماوی در وجمال دہند	بر[عہ] در	اگر تو آئینۂ دل ز زنگ بزدائی	کمال اصفہانی
داشتن	جمال و جاہ داری ہرچہ خواہی مے توان کردن		بدین حسن و جوانی پادشاہی مے توان کردن	شانی مشہدی
دیدن	نازم بچشم خود کہ جمال تو دیدہ است		افتم بپائے خود کہ بکویت رسیدہ است	صالح ہروی
رفتن	ہمان خیال کن ای کہ آنجمال نماند		جمال رفت و زخوبی بجز خیال نماند	شانی مشہدی
فزودن	شہیکہ دولت باقی بدو گرفت جلال	بہ	شہیکہ ملت تازی بدو فزود جمال	معز نیشاپوری
کردن [۲]	شرح فضائلت راکردم جمال دیوان		نقش مدائحت راکردم طراز دفتر	"
گرفتن	ملک از خردمندان جمال گیرد	از		سعدی شیرازی
ماندن	بغیر جنگ ندارم چو خط برآوردی		مرا جلال نماند و ترا جمال نماند	آرزو اکبرآبادی
نمودن	گرچہ سخن خود نہ نماید جمال	در از[عہ]	پیش پرستندۂ مشت خیال	نظامی گنجوی
یافتن	زہے یافتہ دولت و دین ز تو	از	جمالے کہ گردون ز اختر نیافت	ادیب اصفہانی

جمع گرد آوردن ۱۲ بہار عجم

آمدن	لشکر بے قیاس و سپاہ بیہراس جمع آمد			نصیر ہمدانی

مصطلح [۱] جمال دادن، جمال نمودن ۱۲ بہار عجم [۲] جمال کردن، آرایش کردن ۱۲ بہار عجم

عہ دادم این غزل پرخیال + بردل چون آئینہ او جمال ۱۲ خسرو عہ چو گل جمال نمود از نقاب زنگاری ۱۲ شاہی

ش

مصدر		صله		شاعر
آوردن	زهد و علمی که به چهل سال دلم جمع آورد	به	ترسم آن نرگس مستانه به یغما ببرد	حافظ شیرازی
افگندن	نه جمع افگنیهاش یک جعبه تیر		چو مژگان بچشم هدف جاگیر	کلیم همدانی
انداختن ۱	بر دلم خورد و بهر کس مژه‌اش تیر انداخت		نازم آن چشم سیاه تو که جمع انداز است	وحید قزوینی
بستن ۲	کسیکه از دل عاشق قرار می‌طلبد	به	زمال جمع بملک خراب می‌بندد	تاثیر اصفهانی
داشتن	خار خار رشک در جان آتش حسرت بدل		جمع دارد خاطر اسبابیکه می‌سوزد مرا	شاپور طهرانی
ساختن	این پریشانی دل از فکر پریشان می‌کشد		قطرهٔ ما خویش را گر جمع سازد گوهر است	صائب اصفهانی
شدن	آتش آتش نشود جمع ولی دیدهٔ من	در عه با عه	دارد از آتش رخسار تو آبیکه مپرس	فغانی شیرازی
کردن	اگر حواس پریشان خویش جمع کنی	للعه از بر در	ببین نماز فرادی کم از جماعت نیست	مخلص کاشی
گردیدن	با صفاء دل بال جهان جمع نگردد	با	زان روست که در خانهٔ آئینه نمی‌ایست	خالص اصفهانی
گشتن	بچشم اشکفشان من آستین گوئی	در	تنوره‌ایست در و گشته آب باران جمع	اشرف مازندرانی
نمودن	عبدالرحیم خان که تسلطش در احتشام از عهد الله		زیاد نیست ساکنان شهر را جمع نموده	عالی شیرازی

جمعیت فراهم آمدن ۶ و سازگاری نمودن ۶ و مقابل پریشانی ۱۲ بهار عجم

بودن	در گرفتاری بود جمعیت خاطر مرا	در	رشتهٔ شیرازهٔ بال و پرم دام است و بس	همای اصفهانی

مصطلح ۱ جمع انداز: کسیکه تیرش نشانه را خطا نکند و این فعل را جمع افگنی گویند ۱۲ بهار ۲ جمع بستن: جمع مقرر کردن ۱۲ بهار عجم

عه چهار چیز است که در سنگ اگر جمع شوند ۱۲ جلال یزدی عه سود آسخن با سر و سامان نشود جمع ۱۲ مخلص عه غبار خاطرم از اهل عالم جمع شد چندان ۱۲ غنی للعه غمهای عالم از همه بر ما جمع شوند ۱۲ خواجه سلمان عه دل دران زلف شکار انداز خود را جمع کرد ۱۲ صائب

مصدر		صله		شاعر
دادن	تا توانی ناتوانان را بچشم کم مبین		یاری یک رشته جمعیت دہد گلدسته را	کلیم ہمدانی
داشتن	دل با عذار سادہ ات جمعیتے دارد ولے	با	تشویش سلمان میدہد ہر بند و طرار شما	سلمان ساوجی
رفتن	رفت از خرابیِ دل جمعیتِ حواسم	از	لشکر شود پریشان از پادشاہ گردش	اشرف مازندرانی

فصل نون

جنازه بالفتح و بالکسر تختیکه مرده را بر آن بخوابانند ۱۲ بہار عجم

مصدر		صله		شاعر
کشیدن	اغیار را جنازه کشے غیر ما نبود		ما بہر خاطرِ تو بلاہا کشیده ایم	آصفی شیرازی

جنابت بالفتح دور شدن از پاکے و دور شدن مطلق ۱۲ بہار عجم

مصدر		صله		شاعر
برداشتن	با این وسواس نیتم نیست درست		غسال مگر جنابتم بر دارد	نظیری نیشاپوری

جنبش حرکت ۱۲ بہار عجم

مصدر		صله		شاعر
درافتادن	ز رفتار آن نجم ثاقب شکوه	به	درافتاد جنبش بصحرا و کوه	قاسمی گوناباد
برگرفتن	جنبش اول که قلم برگرفت		حرف نخستین ز قلم درگرفت	نظامی گنجوی
دادن	ہوالیش دادتن را جنبش دل		چه میگویم فلک ہا را بسے دل	ناظم ہروی
داشتن	سماع آموز زان مجنون که در ہنگامه مستی	با	برنگ شعله دارد جنبشے با طبع رقصانش	عرفی شیرازی
درآوردن	به بندند بر فیل نر بارگاه	به	درآرند جنبش باین کارگاه	ہاتفی لاہیجی
دیدن	شب در بغلم خرقه سالوس به بینید		دل می طپیدم جنبش ناقوس به بینید	فیضی اکبرآبادی
رفتن	اول جنبش که بر رقم رفت	بر	در ہفت قلم و قلم رفت	زلالی خوانساری

مصدر		صله		شاعر
کردن	براهش چون کنم جنبش پی کام	به	که صد پهلو خورد سیعم بهر گام	ناظم هروی
ماندن	فلک را جنبشی در پیش آن رفتار کی ماند	در	زمین در زیر پایش خنبش هموار کی ماند	آرزو اکبرآبادی
نمودن	بار فقیر حقیر نصیر که بتحریک اشتیاق گنجایش داشت		که چون نسیم مصلا و آب رکنا باد جنبش نماید	نصیر همدانی
یافتن	بنام آنکه هستی نام ازو یافت	از	فلک جنبش زمین آرام ازو یافت	نظامی گنجوی

جنگ ترجمه حرب ۱۲ بهار عجم

آزمودن	جنگ آزما			بهار عجم
آوردن	جائیکه صلح باید آورده ایم جنگ	در	جائیکه جنگ باید آورده ایم صلح	سنجر سمرقندی
افتادن	در کوره گدازم ازان سرو سیمتن	در	افتاده تا میانه با جنگ زرگری	وحید قزوینی
باختن[1]	دهد در جلوه گاه جنگبازی		مرا بر هر برادر سرفرازی	مولوی جامی
برآوردن	ننشست موافق یکبی نقش مرادم	با	با هر که در صلح زدم جنگ برآورد	قدسی مشهدی
بردن	سازیم در جنگ دل ساز جنگی میشود		نی چو گردد وصل با پیکان خدنگی میشود	سرخوش دهلوی
بودن	با آنکه به جنگ کسم آهنگ نبود است	با	کم بوده که با بختم جنگ نبود است	شانی مشهدی
پیوستن	زنی جنگ پیوست با شوی خویش	با	شبانگه چو نقش تهی دست پیش	سعدی شیرازی
جستن[1]	تا نباید با جنگ زرگری هم در میان		میکنم هر لحظه با آن جنگجو طفلانه صلح	طغرای مشهدی
خواستن	نمی خواهد میانجی جنگ ها زرگری ورنه		نزاع از کفر و دین و سبحه و زنار بر دارم	صائب اصفهانی

مصطلح [1] جنگباز و جنگجو و جنگ سگال [2] ترتیب بمعنی هم ۱۲ بهار عجم

مصدر		صله		شاعر
داشتن	ناوک غمزه بیاور زره زلف که من	با عـہ	جنگها بادل مجروح جفاکش دارم	حافظ شیرازی
دانستن	ز صلح سیمبران نیست بهره ور هرکس		خوشا کسیکه چو من جنگ زرگری داند	ظهوری ترشیزی
سگالیدن	باقضا جهان از فرع تیغش هر روز		همی صلح سگالد دل هر جنگ سگالی	فرخی سیستانی
سودن له	برآمد برو زنگی جنگ سود		بیک ضربت از تن سرش در ربود	نظامی گنجوی
شدن	هر یک از اجزای حسنش میکشد دل را بخود	بر عـہ	بیشود صید افگنان را بر سر نخچیر جنگ	عالی شیرازی
کردن	آن یکی مے خورد و لب زند و جنگ کند	از سہ با	وقت رفتن شکند جام و صراحی در هم	نزاری قهستانی
گزیدن	حریف جنگ گزیند توهم درآ و رجنگ		چو سنگ صداع دهد تن بزن برآور سنگ	مولوی روم

جنون بالضم دیوانگی و بمعنی عشق در اصطلاح شعر است ۱۲ بهار عجم

مصدر		صله		شاعر
آوردن	همه حیرانی و جنون آرد		گوش کس مشنواد تقریرم	رضی ارتیمانی
دانستن	سوزدم هرکس بطعنے این هنر آنکه من		دیده ام شور اسیران جنون دانسته ام	فغانی شیرازی
زدن	خط سبزے جنون بعالم زد	تہ	یارب این سایه کدام پریست	علی سهرندی
کردن	باآنکه دل از دیدن آن شوخ جنون کرد	از	سودائے افزود ز ما نیکه ندیدش	وحید قزوینی

فصل واو

مصطلح له جنگ سود، کسیکه فرسوده جنگ بود، و این کنایه است از جنگ آزموده و تجربه کار ۱۲ بهار

عہ تا چند صلح و جنگ تو داری بجان ما ۱۲ فغانی عـہ ز قحط دل میان خوبرویان جنگ خواهد شد ۱۲ مخلص سہ صد جنگ داشتی بخیالت تسکینم ۱۲ حمایی للعہ باپسر خویش که کرد ست جنگ ۱۱ خسرو صہ بازم جنون عشق تبے بر دماغ زد ۱۲ طالب

مصدر		صله		شاعر
جواب پاسخ ۱۲ بهارعجم				
آمدن	بیش ازین تاب انتظارم نیست		میروم تا جواب مے آید	اسیر شہرستانی
آوردن	نمی آرد جواب نامہ ام از صد یکے قاصد		بیار او نیز چون من آشنا بود ست دانستم	نسبتی مشہدی
بردن	نام قاصد چون برآمد قالب ما شد تہی		مرغ روح ما جواب نامۂ دلدار برد	معصوم کاشی
بودن	خاموشیم زورد سر گفتگو رہاند		اینجا ہزار مسئلہ را یکجواب بود	آرزو اکبرآبادی
خواستن	جواب نامہ کلیم از ستمگری خواہد	از	کہ مرغ نامہ براو ست تیر چار پریش	کلیم ہمدانی
دادن	بصد امید کشودم لب خواہش بسوال	از عہ	تا امید زلبش داد جوابیکہ مپرس	شفائی اصفہانی
داشتن	نکند فیض ادب پیچ خموشی ضائع		ہر سوالیکہ نکردیم جوابے دارد	اسیر شہرستانی
شکستن	چون سوال از لبت کند صائب	در	در لب خود جواب را بشکن	صائب اصفہانی
شنیدن	تو ئی کہ گوش بجرم نمے نہی ورنہ	از	زکوه با ہمہ تمکین جواب مے شنوم	حسن اصفہانی
فرمودن	چین ابروے تو بر من رستخیز آرد فکیف		روز ہا شد تا نفرمودی سلامم را جواب	انوری ابیوردی
کردن	جودت ز ما سوال تقاضا نمے کند		آسان بود سوال چنین را جواب کرد	کمال اصفہانی
گرفتن	کبوتر آمد و زد چنہا ز ذوق بہ بامم	عہ از	مگر کہ نامۂ درد مرا جواب گرفتہ	شاپور طہرانی
گفتن	ہر آنکہ گفت جوابش مطابق حکمت		نہ از دوایر وہمی و ہیئت وادوار	شریف جرجانی
نوشتن	ورز رخ صلح برافتد نقاب	سہ از	معذرت آتش را چہ نویسم جواب	خسرو دہلوی

عہ قہرت جواب او بزبان سنان دہد ۱۲ ظہیر عہ اگر ز خواجہ ممسک جواب میگیرد ۱۲ مخلص سہ نوشتہ ز راہ عتابش جواب ۱۲ قاسمی

مصدر		صله		شاعر
یافتن	دلم ز حرص سؤال از لبش جواب نیافت	از	چو آن گدا که سراسیمه کز نواله گذشت	نظیری نیشاپوری
جوانی مقابل پیری ۱۲ بهار عجم				
تراویدن	جوانی می تراود از در و بام	از	جهان پیر برنائی رسانیدست	ظهوری ترشیزی
کردن	تا ز چشم افتادهٔ ساقی در ایام کلیم		دل جوانی می کند در دور ساغر پیر نیست	دانش مشهدی
جور بالفتح جفا ۱۲ بهار عجم				
آمدن	هر جور که از تو بر من آید	از بر	از گردش روزگار دارم	کمال اصفهانی
برداشتن	بردباری چیست جور از دشمنان برداشتن	از	ورنه جا پرورد دست از دوستان برداشتن	کلیم همدانی
بردن	سخت است پس از جاه تحکم بردن		خو کرده بناز جور هر دم بردن	سعدی شیرازی
خواستن	دل جور تو ای مهر گسل می خواهد		خو در الم تو متصل می خواهد	بهائی آملی
داشتن	هر جور که از تو بر من آید	از	از گردش روزگار دارم	کمال اصفهانی
دیدن	چندانکه دید جور فغانی ز دلبران	از	از بخت خویش دید و شکایت کس نکرد	فغانی شیرازی
رفتن	برق عشق ار خرقهٔ پشمینه پوشی سوخت سوخت	بر	جور شاه کامران گر بر گدای رفت رفت	حافظ شیرازی
کردن	تو جور کن که ندارد دلی چنان باقر	بر	که همچو بوالهوسان دلبر دگر گیرد	باقر کاشی
کشیدن	منم بر آنکه چو جورت کشیده ام در حشر		قلم کشند گناهان بی حسابم را	سلمان ساوجی
نگریستن	گردون در کینه میزند جور نگر		جانان غم دل نمیخورد طور نگر	فایض ابهری

ع آن جورها که بر من بیچاره کردهٔ ۱۲ کمال اصفهانی

شاعر		صله		مصدر
فغانی شیرازی	تا بکی جور نمائی و جفا چند کنی		وقت آنشد که درآئی ز در مهر و وفا	نمودن
			جوش ترجمه فور ۱۲ بهار عجم	
سعدی شیرازی	که جوشش درآمد چو منجل بسر	به	ملک را چنان گرم کرد این خبر	درآمدن
بهار عجم			جوش افتادن	افتادن
درکی قمی	اگر خطی بهزار شهید خویش کشی	از عہ	چو زخم تیغ تو ترسم که خون برآرد جوش	برآوردن
بهار عجم			جوش برخاستن	برخاستن
مسیح کاشی	آن کهنه درآیم که خروشم ببرند		آن آهن تفته ام که جوشم ببرند	بردن
نظامی گنجوی	چو در دریا رسد خاموش باشد		اگرچه چشمه را صد جوش باشد	بودن
"	در افتادگی تن فراموش ده	به	تلخی در اندیشه را جوش ده	دادن
شاپور طهرانی	صحرانشین چه داند دریا چه جوش دارد		لیلی خبر ندارد از آب چشم مجنون	داشتن
ظهوری ترشیزی	بهوشیکه در مغز مستی خزید	از	بجوشیکه از سینه خم دمید	دمیدن
"	که پرهیز شد امت میفروش	در	چنان ذوق می ریخت در سینه جوش	ریختن
صائب اصفهانی	جوش مستی میزند میخانه در فصل بهار	در / از عہ	نیست حیرت چشم او گر لاله رنگست از درون	زدن
وحید قزوینی	تا حشر خون دیده من جوش میکند		از نگاه یک گرم که کردم بروی او	کردن
صائب اصفهانی	چنین از ناله ام گر خون گلها جوش میگیرد	از	چو مژگان بیشود خار سر دیوار رنگین	گرفتن

عہ برآورد از شهید شان ز هر جوش ۱۲ ظهوری عہ از کنج لب تو میزند جوش ۱۲ شفائی

مصدر		صله		شاعر
نشاندن	صبح آمد و بنشاند ز دل جوش تبم	از	با جام مے آمدبت عناب لبم	والهی قمی
نشستن	شب آمد و جوش خلق بنشست		برخیز کز آن ماست سرجوش	ملا رومی
نهادن	نهد جوش در سینهٔ آفتاب	در	شرار چراغ شبستان ما	ظهوری ترشیزی
جوشن بواؤ مجهول، سلاحی باشد غیر زره ۱۲ بهار عجم				
انداختن	آفتاب از کشاد ناوک او	در از	جوشن حوت در بر اندازد	عرفی شیرازی
برکندن	گهِ وعید تو ناهید بشکند بربط	به	لگاه وعد تو بهرام برکند جوشن	جمال اصفهانی
پوشیدن	جوهر مکن خیال که از بیم غمزه ات	در	پوشیده است زیر قبا جوشن آئینه	صائب اصفهانی
خائیدن	نه هر که موی شکافد به تیر جوشن خای		بروز حملهٔ زورآوران بدارد پای	سعدی شیرازی
دوختن[1]	جوشن چینی به تیر بر تن فغفور دوخت	به بر	مغفر رومی بگرز بر سر قیصر شکست	انوری ابیوردی
دریدن	باچنان ستان دوچنان تیغ عجب نیست اگر	بر	شوق زخم تو بر اعضا بدرد جوشن را	طالب آملی
کردن	جوشن در بر کردن	در		بهار عجم
گداختن	جوشن گداز			〃
گذاشتن[2]	جوشن گذار			〃

مصطلح

[1] جوشن دوز، معروف ۱۲ بهار عجم [2] جوشن گذار، به تقدیم ذال معجمه بر رائے مهمله، تیر و تیغ که از جوشن بگذرد، وبدین قیاس جوشن خائے، وجوشن گداز، وجوشن گسل ۱۲ بهار عجم

مصدر		صله		شاعر
گسستن	مریخ اگر نجون عدوے تو تشنه نیست		زنگار خورده خنجر و جوشن گسسته باد	انوری ابیوردی
جولان گردیدن و گردشتن بالتحریک ست و فارسیان بتخفیف نیز استعمال کنند و کارزار ۱۲ بهار عجم				
دادن	در عنان راه ده ظهوری را	بر	تا دهد رخش بر فلک جولان	ظهوری ترشیزی
زدن	را کسی راایش بمیدان راند و گفت	بر[ع] در از	دهر میدانیست جولان میزنم	عرفی شیرازی
کشادن	از آنجا سوے صحراران کشادند	به	بصید انداختن جولان کشادند	نظامی گنجوی
کردن	آنچنان کز لفظ گرد معنی بیگانه دور	در بر	در سواد شهر جولان در بیابان می کنم	صائب اصفهانی
گرفتن	آمد و گردش دوسه جولان گرفت	در	نیفه روباه بدندان گرفت	نظامی گنجوی
نمودن	کشتے زرچو بدریائے نگون غرق شود		بعد آن کن که نماید لبسوے آب جولان	بدر چاچی
جوهر معرب گوهر ۱۲ بهار عجم				
داشتن[۱]	جوهر دار			بهار عجم
داشتن[۲]	دل طاقت حیرانی دیدار ندارد		آئینهٔ ما جوهر اینکار ندارد	صائب اصفهانی
جوهی مهر ۱۲ بهار عجم				

مصطلح [۱] جوهر دار، صاحب جوهر چون تیغ جوهر دار ۱۲ بهار عجم [۲] جوهر این کار ندارد، یعنی لیاقت و استعداد این کار ندارد ۱۲ بهار عجم [+] ران کشادن، سوار شدن در راه رفتن ۱۲ بهار عجم

ع[ع] بر سر هر نیش جولان میزنم ۱۲ عرفی ع[ع] ز اقبال محبت در مقامے میزنم جولان ۱۲ صائب س[س] عاشقان هم ربساط ناز جولان میکنند ۱۲ صائب

مصدر		صله		شاعر
آمدن	تفکر از پے یعنی ہمی چنان باید	از	که از مشام دل و دیده جوے خون آید	کریمی سمرقندی
آوردن	جز فیست اینکه کوهکن آورد جوے شیر			غنی کشمیری
بریدن	جوی شیر از جگر سنگ بریدن سهل ست	از	هر که بر پا هوس تیشه زند کوهکن ست	صائب اصفهانی
کشادن	مے کشاید جوے خون از مغز سنگ خاره را	از	تا که هر کس جوے از استخوان آید برون	〃

فصل ہا ر

جہان بالفتح و بالکسر، روزگار ۱۲ بہار عجم

آراستن [ل]	حسن بے اندازه را کون و مکان آئینه است		گرچه مرآت جهان روے جهان آرا اوست	اسیر لاہیجی
آشفتن	چون عقیق آبدار و چون کمند تابدار		آن لب جان پرور و زلف جهان آشوب یار	معز نیشاپوری
بخشیدن [ل]	جهان بخش			بهار عجم
پروردن [ل]	جهان پرور			〃
جستن [ل]	جهان جوے دارا ز قلب سپاه		بر آشفت چون شیر شرزه سیاه	نظامی گنجوی
خوردن [۲]	جهان بهر ماست امروز خوش خوریم جهان		که دی گذشت و فردا پدید نیست نشان	معز نیشاپوری
داشتن [ل]	جهاندار			بهار عجم

مصطلح

ل جهان آرا، و جهان بخش، و جهان پرور، و جهان جو، و جهاندار، و جهان سوز، و جهانگیر، هر کدام بحسب مواقع در صفات بادشاهان مستعمل مے شود ۱۲ بهار ۲ جهان خوردن، تسخیر کردن، و منتفع شدن از وے ۱۲ بها

مصدر		صله		شاعر
دیدن[۱]	گر از بنده لغوی شنیدی مرنج		جهاندیده بسیار گوید دروغ	سعدی شیرازی
سوختن	جهان سوز و بی رحمت و خیره کش		ز ترشیش روی جهانی ترش	〃
کشادن[۲]	بشمشیر باید جهان را کشاد	به	تو از نیک مردان چه داری بیاد	نظامی گنجوی
کندن[۳]	سلطان وی بلشکر صرصر جهان بکند	به	بینی که جور صرصر چون جهان کن ست	انوری ابیوردی
گرفتن	اقبال سکندر بجهان گیری نظم	از	برداشت بیک دست قلم را و علم را	عرفی شیرازی
گشتن[۴]	صبرم از دست من گریخت کنون		آن جهان گرد را کجا یابند	خسرو دهلوی
نوردیدن[۵]	جهان نورد			بهار عجم

جهد بالفتح توانائی و کوشش و رنج ۱۲ بهار عجم

کردن	بسر نیامده طور عمر جهد کن		که چون قلم ز تو در هر قدم اثر ماند	صائب اصفهانی
ورزیدن	تو جهد ورز بدرگاه قاهره پیوند		ازین سپس تو ره باد و بقا جاویدان	بدر چاچی

باب جیم فارسی

فصل الف

چابک بضم موحده چست و چالاک ۱۲ بهار عجم

مصطلح [۱] جهاندیده، تجربه کار، و جهان بین کنایه از چشم و مانند آن، لهذا اطلاق آن بر جام صحیح شده ۱۲ ابها [۲] جهان کشادن، تسخیر کردن آن ۱۲ بهار عجم [۳] جهان کندن، خراب و ویران کردن ملک ۱۲ بهار عجم [۴] جهان گرد و جهان نورد، سیاح و بسیار سفر کننده ۱۲ بهار. [۶] ز تهنیت جهان ملت حق گرفته ۱۲ جمال اصفهانی.

مصدر		صله		شاعر
خاستن	دست حفظت بہر چابک خیزو برستگی		بر سیاشعلہ بربند دنطاق از برگ کاہ	عرفی شیرازی
خرامیدن	چابک خرام			بہار عجم
سرودن ۱	بیارای سخن گوے چابک سرایے		لبساط سخن رالیکایک بجایے	نظامی گنجوی
چاپہ بباے فارسی، قالب چوبے کہ بدان نقش بر جامہا وجز آن کنند ۱۲ بہار عجم				
کردن	اگر ز وصلِ تو نقشم بکام ننشیند	از	ز بوسہ چاپہ کنم اطلس فرنگ ترا	خالص اصفہانی
چادر معروف، و در ترکی بمعنی خیمہ ۱۲ بہار عجم				
افگندن ۲	کشیدہ برقع از رخسارہ گستاخ	بہ از	فگندہ چادر از شوخی بیک شاخ	اشرف مازندرانی
انداختن ۳	بدست حسن چو برقع ز رخ براندازد	بہ از	زمانہ بر سر خورشید چادر اندازد	طالب آملی
برافگندن	از پشتِ کوہ چادر احرام برکشد	بر	بر کتف ابر چادر ترسا برافگند	خاقانی شیروانی
برکشیدن	سایۂ بید او بچہرۂ روز	بہ	بے سبب برکشیدہ چادر قار	انوری ابیوردی
برکشیدن	از پشتِ کوہ چادرِ احرام ۴ برکشد	از	بر کتف ابر چادر ترسا برافگند	خاقانی شیروانی
پوشیدن	چادر پوشیدن			بہار عجم

مصطلح

۱ چابک خیز، و چابک خرام، و چابک سرا، معروف ۱۲ بہار عجم ۲ چادر بیک شاخ افگندن، دو کردن چادر ۱۲ بہار عجم ۳ چادر انداختن، چادر بر سر کشیدن ۱۲ بہار عجم ۴ چادر احرام، برف، چادر ترسا، کنایہ از سفیدی صبح و روشنائی آفتاب، و ملا سروری گوید "چادر ترسا، چادر زرد و کبود" ۱۲ بہار عجم

مصدر		صله		شاعر
زدن	زد چادر قلندری از لاله در چمن	از در	گویا درین دو روز سفر میکند بهار	خالص اصفهانی
کشیدن	هوا چادر از گرد بر سر کشد	از بر، در عه	علم طرف دامن بخون در کشد	ظهوری ترشیزی
گرفتن	باغ از شگوفه لیلی چادر گرفته است		از لاله کوه عاشق در خون طپیده ایست	صائب اصفهانی
چاره علاج و تدبیر بمعنی وقت و زمان و مکر و حیله ۱۲ بهار عجم				
برانداختن له	یکی چاره باید برانداختن		به تزویر مردم خوری ساختن	نظامی گنجوی
بودن	من از لب تو خرابم هم او دوا کنیست		که هم شراب بود چارهٔ شراب زده	اهلی شیرازی
پذیرفتن	دل صد پاره بهم نشود چاره پذیر		جام نازک چو شکستند نگردد پیوند	کمال خجندی
جستن	صائب بسکه درد مرا در میان گرفت		بیچاره شد ز چارهٔ من چاره جوی من	صائب اصفهانی
داشتن	همچو شمع رشتهٔ جان سوخت آتش پارهٔ		آه چون سازم که جز مردن ندارم چارهٔ	بدیع سبزواری
دانستن	از غیر دوست چاره بغیر از کناره چیست		بیچاره آنکسیکه ندانست چاره چیست	شجاع اصفهانی
دیدن	همان چاره دید آن خردمند شاه		که بردارد این بند از بندگاه	نظامی گنجوی
ساختن	یکی بانگ زد روبهٔ چاره ساز		که بند از دهان سگان کرد باز	؍؍
شدن سه	زخم دل چاره شد از نکهت آن عقدهٔ زلف	از	زهر این مار کم از مهرهٔ این مار نبود	تاثیر اصفهانی
شدن سه	درد دلم چاره شد ز غنچه نهالی	از	کز نی شکر کشیده اند گلابش	؍؍

مصطلح له چادر زدن، خیمه برپا کردن، چادر قلندری، نوعی از خیمه ۱۲ بهار عجم له چاره برانداختن و چاره کردن بیک معنی ۱۲ بهار عجم سه چاره شدن زخم و درد، به شدن زخم و درد ۱۲ بهار عجم

عه هر یکی در سر کشیده از شگوفه چادری ۱۲ جمال اصفهانی

مصدر		صله		شاعر
شناختن	می‌شد آن کس که چو او چارهٔ کارم نشناخت		من همی دیدم و از کالبدم جان می‌رفت	حافظ شیرازی
کردن	صد شیشه چارهٔ دل تنگم نمی‌کند	به عـ۱ از عـ۲	می‌خانهٔ عمارتِ رنگم نمی‌کند	بدیع سبزواری
گرفتن	مرا چارهٔ خویش باید گرفت		ره خشک را پیش باید گرفت	فردوسی طوسی
ماندن	بوطن شریف روزی که ترا نماند قدری		بجز این نمانده چاره که سفر کنی نکردی	شریف تبریزی
نمودن	چارهٔ عقدهٔ خاطر نتوانست نمود		چون جرس در کف اگر پنجهٔ فولادم بود	حزین اصفهانی
چاشت و چاشته طعام اول روز ۱۲ بهار عجم				
خوردن	در سفرهٔ وصال تو ای حقه نمک		با چاشته خور طبق شام و چاشتیم	علی خراسانی
خوردن	آنکه در روزِ توجه موکب او می‌خورد		چاشت خوان در نیم روز و در حدود شام شام	سلمان ساوجی
دادن	دهی فتنه را گاه از چشم چاشت	از	دهی مرگ را گاه از جور شام	مختاری غزنوی
چاشنی نمونه، و مزه، و اندک چیزی از شراب و طعام، و کم زدن چوب نقاره ۱۲ بهار عجم				
افتادن	چون کند ترک سر زلف تو کز خون دلم	در	شانه را چاشنی در بن دندان افتاد	طالب آملی
بخشیدن	بنام چاشنی بخش زبان‌ها		حلاوت سنج معنی در بیان‌ها	وحشی بافقی
برگرفتن	نخست از همه چاشنی برگرفت	از	وزان چاشنی ماند خسرو شگفت	نظامی گنجوی
چشانیدن	شدی خندان دبیر و آمدی ابرو ترش کرده		عجائب چاشنی‌ها می‌چشانی تلخ کامان را	فغانی شیرازی
دادن	بیتی ز تو افتاد در افواه خلایق	با، را	کان بیت دهد چاشنی قند دهان را	فصیح هروی

عـ۱ گویند چاره‌اش بزر و سیم صبر کن ۱۲ سلمان   عـ۲ چاره زمی کن دل افسرده را ۱۲ ایما اصفهانی

مصدر		صله		شاعر
داشتن	از دهان یار دارد چاشنی گفتار من	از	خامه ها را لب شق از شیرینی مضمون کنم	صائب اصفهانی
دانستن	امروز رقیبانه بسودیم نگرانست		دانسته مگر چاشنی کنج لب خویش	نصیر همدانی
شکستن	از بسکه شگفتیم ز تلخابه کشیدن	در	در کام گل از چاشنی قند شکستیم	عرفی شیرازی
شناختن	چاشنی شناختن			بهار عجم
فشردن	چاشنی فشردن			″
کردن ۱	دانست چو ماهر که از آن چاشنه کردست	از	این نان چه قدر بی نمک این آب چه شورست	سالک یزدی
کردن ۲	خضر اگر چاشنی تیغ شهادت میکرد		ز آب حیوان بلب خشک قناعت میکرد	صائب اصفهانی
کردن ۲	کمان ناز ترا هر که چاشنی کردست		کمان سخت فلک را کباده می داند	″
کردن ۳	چون چاشنی کنید نخستین دمامه را		از آه سینه گرم و بس از دیده تر کنید	خسرو دهلوی
کشیدن	گر نکشد چاشنی مهر زبان		در شکر وعده تقاضا چه حظ	ظهوری ترشیزی
گرفتن	دل بسی چاشنی از چشمه نوش تو گرفت	از	دیده چندی نمک از پسته خندان تو داشت	شفائی شیرازی
گرفتن ۴	مثل او من چاشنی گیری ندیدم در جهان		در نظر وزد د پلاو قاب را پنهان برد	فوقی یزدی

مصطلح

۱ چاشنی کردن و چاشنی کردن چیزی، چشیدن برای دریافت کیفیت آن ۱۲ بهار عجم ۲ چاشنی کردن تیغ و کمان، اندک کشیدن تیغ و کمان را تا زور و آب وی معلوم شود ۱۲ بهار عجم ۳ چاشنی کردن دمامه و نقاره، کم کم زدن چوب بر نقاره ۱۲ بهار عجم
۴ چاشنی گیر، کسیکه کار و خدمت مطبخ برو مقرر باشد ۱۲ بهار عجم

مصدر		صله		شاعر
نهادن	درد ندارد دل بے حاصلم	اندر	چاشنی درد نه اندر دلم	خسرو دهلوی
یافتن	امشب از وصال آن سرو بلند	از	کز لعل لبش چاشنی یافته قند	اثیر اخسیکتی
چاک شگاف، و چاک دامن، چاکهائیکه بیمین و یسار دامن کنند ۱۲ بهار عجم				
افتادن	بر دامن منعم نرسد دست تطاول	در عه / بر عه	این چاک بجز خرقه درویش نیفتاد	علی خراسانی
افگندن	چاک در پیرهن یوسف عقل افگندن	در سه / بر	چشم کاریست که در دست زلیخا دلست	صبا اصفهانی
انگیختن	پیراهن اسید که چاک اجل انگیخت		کز دامن چشم همه عطر کفن افشاند	طالب آملی
انداختن	خنجر الماس چو بید آختند	به / در صه	چاک بتن چون گلشن انداختند	ملا جامی
برزدن	هزار جامه جان چاک میشود آندم	به	که برزنی بمیان چاک های دامان را	باقر کاشی
بستن	اجل را توان چاک در جیب بست	در	اگر دامن دل در آید بدست	ظهوری ترشیزی
خوردن	چاکها از دم نسیم خورم	از	تارهاے کفیده را مانم	مسیح کاشی
داشتن	دلم صد چاک از پیمان آن پیمان گسل دارد	از / بر	گریبانم ز دست پند گویان چاک دل دارد	اخری یزدی
دوختن	ای که غیر از دل تنگاف هیچ چیزت یاد نیست		از هزاران چاک سیر چمی یکے میدوزیم	شفائی اصفهانی
دیدن	اے آنکه چاک پیرهن یار دیدهٔ		باغ جنان ز رخنهٔ دیوار دیدهٔ	آرزوی اکبرآبادی

عه کز هر طرفے در جگرم چاک نیفتد ۱۲ خسرو — عه چاک افتاد بر لبش چو شتر ۱۲ سلیم

سه چاکم چو گل فگنده بدامان چه میروی ۱۲ جامی — للعه تا کے ز پیکان غمم در سینه چاک انداختن ۱۲ کاتبی

صه نه همین گل ز غمش چاک بر اعضا دارد ۱۲ طاهر وحید

مصدر		صله		شاعر
رفتن	چمن چو یاد وصل کیست که خود در بیابانش	در	سراسر میرود چاک گریبان تا بدامانش	ادهم کاشی
ریختن	زبسکه چاک جنون ریخته است بر سر هم	بر	بسینه ره نبرد عافیت که داغ کجاست	شفائی اصفهانی
زدن	زه جیب جانها رفوی زنند	را در بر	بنازم بچاکی که او میزند	ظهوری ترشیزی
ساختن	نخواهد غنچه بختم شگفت ای شاخ گل بی‌تو	را	اگر صد چاک سازم چون گریبان سینهٔ خود را	فغانی شیرازی
شدن	ز مستی تا بدامن چاک شد صد دامن تقوی	از	بهر محفل که بیخود نام آن گل پیرهن بردم	〃
کردن	دست اجل موم کند آهنت		تیغ قضا چاک کند جوشنت	ملا جامی
کشادن	غم دشنه ریز گشته مرا دست نارسا است		کو شفقی که چاک گریبان کشادیم	طالب آملی
کشودن	بهارش چاک پیراهن کشودن		خزانش رنگ رسوائی نمودن	ناظم هروی
گردیدن	ازبسکه میریزد سرشک از چشم گریانم چو شمع	از	صد چاک زآب دیده میگردد گریبانم چو شمع	شاپور طهرانی
ماندن	بگذشت بهار و دیده نمناک بماند	از	وز خنجر آرزو دلم چاک بماند	مسیح کاشی
نمودن	یک گریبان زغمت چاک نمود دست رقیب	از	دسترس بود مرا کاش گریبانی چند	تعظیم مازندرانی
نهادن	اگر در راه جانم را نهی صد چاک بر دامن	بر	هنوز از شکر انعامت علم برداشتن باشد	حسن دهلوی

چاکری نوکری و ملازمی ۱۲ بهار عجم

کردن	شنیزد بخیل آنکه نامش بری		دگر روزگارش کند چاکری	سعدی شیرازی

؏ چاک در پیرهن موج اخضر زدم ۱۲ نصیرای همدانی ؏ غمزه چون پیکان کشاید بچاک بر جوشن زنم ۱۲ آملی ؎ سحر چون جیب صبحم چاک شد

خود را همان دیدم ۱۲ هادی شیرازی ؏ ترا هرگز گریبانی نشد چاک ۱۲ حیاتی

مصدر		صلہ		شاعر

فصل بار فارسی

چپ بالفتح مخالف و دغا باز و کج و دغا و فریب ۱۲ بہار عجم

مصدر	مصرع	صلہ	مصرع	شاعر
افتادن [۱]	از چشم ہوس عیش و طرب افتاده ست	با	با راستروان بانه چپ افتاده ست	ظہوری ترشیزی
انداختن [۲]	راست میگویم این شکایت نیست	به	نظر او بما چپ انداز ست	حاذق گیلانی
بستن	حرفے ز پیچ و تاب محبت شنیده		چپ بستنی ز زلف چلیپا ندیده	سالک قزوینی
دادن [۳]	کجا بودی تو ای گلبرگ خندان راست گو ای مشتبا	را	که چون چپ داده امروز گلبویان عنارا	خسرو دہلوی
دیدن	حرفے ز پیچ و تاب محبت شنیده	از	چپ بستنی ز زلف چلیپا ندیده	سالک قزوینی
رفتن [۵]	چپ میرود ستیزه‌گر آن راه روان طریق عشق	به	در گوش چرخ حلقهٔ آهن کشیدن ست	صائب اصفہانی
شدن	چپ شدن			بہار عجم
کردن [۳]	راه چپ کرد حریفانه بهار از چمنم	از	غنچه‌یام من و هنگام شگفتن بگذشت	طالب آملی

فصل تار فوقانی

چتر بالفتح چیزے باشد پہن و مدور بشکل گنبد که در سواری ملوک و سلاطین پیش پیش برند و بر آن سایه کردن ہم بکار مے آید ۱۲ بہار عجم

مصطلح [۱] چپ افتادن، و رفتن، و بستن، مخالفت کردن، و مکاری ورزیدن ۱۲ بہار عجم [۲] چپ انداز، مکار و حیال ۱۲ بہار عجم [۳] چپ دادن، و کردن، گذاشتن و طرح دادن، و با لفظ شدن لازم آن ۱۲ بہار

[۵] در بها چرخ چپ فتاد چه غم ۱۲ ظہوری

مصدر		صله		شاعر
افراختن	طاوس قلمش برفرق لفظ و معنی چتر افراخته	بر		ظهوری ترشیزی
بازکشیدن	چتر شب داشت چو بازکشی		خرمن ماه شرمگین تو باد	انوری ابیوردی
داشتن	ناگاه سلطان باران چتر برسر داشته	بر	علم گرد باد برافراشته	عالی شیرازی
داشتن له	چو آمد از ره امید داری	از	بسنجر شد مقرر چتر داری	اثر شیرازی
زدن ٢ه	چتر برسر زدن	بر		بهار عجم
زدن	بنے بهر سایه چتر بفرقم زد آسمان	بهر به	استاده است چرخ که چون افگند مرا	قاسم مشهدی
زدن	زند خرمی چتر بر نارون	بر		ظهوری ترشیزی
زدن ٣ه	چتر برسر کسی زدن	بر		بهار عجم
زدن ٤ه	دل بسیر فلک از رشک کنی دیوانه	به	بهچو طاوس زنی چتر بورزش خانه	نجات اصفهانی
ساختن	چو خطی شد حسن خود را شناخت	به	بباسش زهر سود و صد چتر ساخت	طغرای مشهدی
بساختن له	چتر سازی ست ابر برسر تو	بر	تیغ بازی ست برق بر در تو	باقر کاشی

مصطلح

له چتردار و چترساز" هرکدام معروف ۱۲ بهارعجم ٢ه چتر برسر زدن" و برفرق زدن" و چتر زدن" معروف ۱۲ بهارعجم ٣ه چتر برسر کسی زدن" در انداز هلاک او بودن ۱۲ بهارعجم ٤ه چتر طاوس زدن" ورزشے ست که کشتی گیران استاده" و پاها را بسوے پشت خم کرده میروند ۱۲ از بهار

عه ز داغ عشق چون خرشید دارم چتر شاهی را ۱۲ حزین

مصدر		صله		شاعر
کشادن	کشیده خنجر مصقولش آفتاب نهاد		کشاده چتر همایونش آسمان کردار	مسعود جرجانی
کشیدن	آن چتر سلطنت که تو در سر کشیدهٔ	در عه بر	در سایه تو هم نگذارد که بنگریم	اوحدی کرمانی
کشیدن ۱	رتبه عشق ببین که نیلوفر	در	چتر در چتر آفتاب کشد	ظهوری ترشیزی
کشیدن	مه ز فلک چتر کش شاه شد		چتر همایگی ماه شد	خسرو دهلوی
نهادن	مه چو بر سر نهاد چتر سیاه	بر	چتر اسرای کشید بر سر ماه	خسرو دهلوی
چراغ بالکسر و بالفتح معروف ۱۲ بهار عجم				
آوردن	زمانه از شب تارم چراغ باز گرفت		پس از وفات من آورد و بر مزارم سوخت	کلیم همدانی
افروختن ۲	شبها پی سراغ دل خود ز داغها	از در	در تنگنای سینه فروزم چراغها	شاپور طهرانی
افروختن ۳	صائب ازین غزل که چراغ دل منست	به	افروختم بخاک فغانی چراغها	صائب اصفهانی
بازگرفتن	زمانه از شب تارم چراغ باز گرفت	از	پس از وفات من آورد و بر مزارم سوخت	کلیم همدانی
برافروختن	شبی ز بیت فکرت همی سوختم		چراغ بلاغت برافروختم	سعدی شیرازی
بردن ۴	در آتشکده اعتقاد روشن کن	به از	که می برند ازینجا بنجا نقاده چراغ	فغانی شیرازی

مصطلح

۱ چتر در چتر چیزی کشیدن، مساوات و برابری در رتبه کردن ۱۲ بهار ۲ چراغ افروختن، معروف و رسیدن بدولت ۱۲ بهار عجم ۳ چراغ بخاک کسی افروختن، چراغ بمزار او افروختن ۱۲ بهار عجم ۴ چراغ از خانهٔ کسی بردن کسب نور کردن از وی ۱۲ بهار عجم

عه چتر گل بر سر کشی ای مرغ خوشخوان غم مخور ۱۲ حافظ

مصدر		صله		شاعر
برکردن [۱]	بروشنائی دل را زمنه فلک خوانے	در	اگر تو در دل شبہا چراغ برنه کنی	صائب اصفہانی
پریدن [۲]	آن روشنی دیده چو رفت از نظرم	از از	از سیلی غم چراغم از چشم پرید	برہان ابرقوہی
جستن [۲]	سیلے باذ بررخ اوبست	از	که چراغ از چراغ چشمش جست	سلیم طہرانی
جہیدن [۲]	میجہد از سیلے دوران چراغ از چشم من	از ع	خانه تارم چنین گاہے منور میشود	اشرف مازندرانی
خواستن [۳]	چون گدایانے که میخواہند از مردم چراغ	از	فیض از مے در شب آدینه میخواہیم ما	وحید قزوینی
خواستن [۳]	بدر یوزه زہر زرّین ایاغے	به	لعشق شاه مے خواہد چراغے	سلیم طہرانی
خواندن	یار بنشست بمجلس بنشانید چراغ		روے او نور تجلی ست بخوانید چراغ	کمال خجندی
داشتن [۴]	بفروغ چہره زلفش ره دل زند ہمه شب	به	چه دلا ورست دزدی که بکف چراغ دارد	حافظ شیرازی
درگرفتن [۵]	ز دیدار تو یوسف را زلیخا مہر برگیرد	از	چراغ دیده یعقوب از روی تو درگیرد	صائب اصفہانی
رفتن [۶]	بے وصیت دلم از خود نرود شام فراق		این چراغیست که از رفتن خود آگاه است	طغرا مشہدی

مصطلح

[۱] چراغ برکردن، و برگرفتن، روشن کردن چراغ، و رسیدن بدولت ۱۲ بہار [۲] چراغ از چشم پریدن، و از چشم جستن، و از چشم دویدن، جہیدن، کنایه از آن روشنی ست که آدمی را از رسیدن ضرب سخت پیش چشم بہم رسد ۱۲ بہار عجم [۳] چراغ خواستن، و لعشق کسے چراغ خواستن خواستن چیزے از مردم، چنانکه گدایان ہندوستان چراغی گفته میخواہند، و معرکه گیران ولایت در آخر معرکه نیز این کار میکنند ۱۲ بہار [۴] چراغ بکف داشتن، معروف ۱۲ بہار [۵] چراغ درگرفتن، لازم چراغ برگرفتن ۱۲ بہار [۶] چراغ رفتن، لازم چراغ خاموش کردن ۱۲ بہار عجم

ع مے جہد شبہاے تار از دیدۂ روزن چراغ ۱۲ صائب

مصدر		صله		شاعر
ساختن	غمش در کوچهٔ تاریک دل دشوار می‌آید	از	چراغ از آه سازم تا براه او نهم آنجا	شفائی اصفهانی
سوختن ۱	زگرمیِ جگرم دوش چشم تر میسوخت	به	چراغ دیده براهِ تو تا سحر میسوخت	حزین صفاهانی
سوختن ۲	روزنِ فانوس را مانَد حسودِ تنگ چشم		هر کرا سود چراغ او را کدورت میرسد	واعظ قزوینی
سوختن ۳	امانی آنچه تو از دوست خواستی آن شد	به	بروح مجنون میسوز گاه گاه چراغ	امانی اکبرآبادی
سوختن ۴	زمانه از شبِ تارم چراغ باز گرفت	بر	پس از وفات من آورد و بر مزارم سوخت	کلیم همدانی
شدن ۵	چراغِ هر که اثر در زمانه روشن شد	در		اثر شیرازی
طلبیدن ۶	فتیله را شبِ غم بهر داغ میطلبم	به	بعشق لاله رخان یک چراغ میطلبم	آصفی شیرازی
کردن ۷	از روشنی اختر بخت ست که چون شمع		کردند چراغ شب ما داغ جبین را	حزین اصفهانی
کشتن ۸	زن کشد از پی شهوت چراغ	از	کی بود از پرتو روشن چراغ	خسرو دهلوی
گرفتن ۹	بداغ ساده رخان چند سوزم این لب را	بر	مرا چراغ نخواهند بر مزار گرفت	ثنائی مشهدی
مردن ۱۰	دستی بدر آر و هر چه خواهی بربای		کین خانهٔ تاریک چراغش مرده است	ذوقی اردستانی

مصطلح

۱ چراغ سوختن، روشن شدن ۱۲ بهار ۲ چراغ کسے سوختن، مراد حاصل شدن و بدولت رسیدن ۱۲ بهار ۳ چراغ بروح کسی سوختن چراغ بر مزار او افروختن ۱۲ بهار ۴ چراغ سوختن، روشن کردن چراغ ۱۲ بهار ۵ چراغ کسے روشن شدن، مراد حاصل شدن، و بدولت رسیدن ۱۲ بهار ۶ چراغ طلبیدن، روشن کردن ۱۲ بهار ۷ چراغ کردن، روشن کردن چراغ، و بدولت رسیدن ۱۲ بهار ۸ چراغ کردن، خاموش کردن چراغ ۱۲ بهار ۹ چراغ گرفتن، روشن کردن چراغ ۱۲ بهار ۱۰ چراغ مردن، خاموش شدن چراغ ۱۲ بهار

مصدر		صلہ		شاعر
نشاندن ۱	یار بنشست بہ مجلس بنشانید چراغ		روی او نور تجلی ست مخوانید چراغ	کمال خجندی
نشستن ۲	از دم سرد دلم سوز جگر ننشیند	از	این چراغیست کہ از باد سحر ننشیند	ثنائی مشہدی
نمودن	بہ بے دیدہ نتوان نمودن چراغ	بہ	کہ جز دیدہ را دل نخواہد بباغ	نظامی گنجوی
نہادن	رخ برفروز و غاشیہ بردوش ماہ نہ	از بہ	خورشید را ز حسن چراغے براہ نہ	طالب آملی

چراغان نوعے از تعذیب مقرری کہ عاصی را چند جا زخم کردہ در غور ہر زخم شمع برافروختہ گذارند و این رسم ایران ست ۱۲ بہار عجم

مصدر		صلہ		شاعر
شدن	دست تیغ تو مریزاد کہ از پرتو آن	از	شد چراغان جگر چاک ز خونین کفنان	صائب اصفہانی
کردن	چراغ ہر کہ اثر در زمانہ روشن شد	بہ	کنند خلق بچشم حسد چراغانش	اثر شیرازی

چرب بالفتح معروف و بمعنی غالب و افزون مجاز ست ۱۲ بہار عجم

مصدر		صلہ		شاعر
آمدن	اگرش شیر نر بحرب آید	بہ از	بدلیری ز شیر چرب آید	خسرو دہلوی
گفتن ۳	ہمان چرب گو مرد شیرین گزار		چنین چربے انگیخت از مغز کار	نظامی گنجوی

چربی معروف و نیز کنایہ از نرمی و ملایمت و ملاطفت ۱۲ بہار عجم

مصدر		صلہ		شاعر
انگیختن ۴	ہمان چرب گو مرد شیرین گزار	از	چنین چربے انگیخت از مغز کار	نظامی گنجوی

مصطلح

۱ چراغ نشاندن، خاموش کردن چراغ ۱۲ بہار ۲ چراغ نشستن، خاموش شدن چراغ ۱۲ بہار ۳ چرب گوی، چرب زبان، و فصیح و فریبندہ، و چاپلوس ۱۲ بہار ۴ چربی از مغز کار انگیختن، فائدہ بر داشتن ۱۲ بہار عجم

مصدر		صله		شاعر
خاستن [۱]	زبون تر ز من صید آور بزیر	از	که چربی نخیزد ز پهلوی شیر	نظامی گنجوی
چرخ گردش، و حرکت دوری، و هر چیز که حرکت دوری کند ۱۲ بهار عجم				
انداختن [۲]	شهاب وار چو تیر از کمانِ خود رانی		ثنای شستِ تو گوید سپهر چرخ انداز	نجیب جربادقانی
پیچیدن	برآمد بر آن سان که تا سود پیچ		بدان چرخ پیچان بصد چرخ پیچ	نظامی گنجوی
تافتن [۳]	گر ماهِ چرخ تاب کشاید نقاب را		خواهد کشاند در پس چرخ آفتاب را	سیفی اسفرنگی
خوردن [۴]	خورد چرخ از چرخ آن دلربا		بمن حال گردید چون آسیا	وحید قزوینی
دادن [۴]	در دمِ اندیشه چون بخنصرِ اقبال	به	چرخ دهی خاتمِ سهیل نگین را	طالب آملی
زدن [۴]	مه کرد شبی طوافِ آن کوی	به، عه در، عه از، به	صد چرخ دگر بذوق آن زد	کمال خجندی
زدن [۵]	چرخ زدن			بهار عجم

فصل سین

چست بالضم جلد، و چالاک، و نیز بمعنی تنگ، مقابل فراخ ۱۲ بهار عجم

افتادن [۶]	بکیخسروی نامش افتاد چست	به	نسب کرد بر کیقبادی درست	نظامی گنجوی

مصطلح ۱ چربی از پهلوی شیر نخاستن، قادر نشدن بر شکار شیر ۱۲ بهار ۲ چراغ انداز، آنکه از کمان سخت تیر اندازی کند ۱۲ بهار ۳ چرخ تاب، مثل مهتاب ۱۲ بهار ۴ چرخ خوردن و دادن و زدن، اینجا چرخ بمعنی حرکت دوری است ۱۲ بهار عجم ۵ چرخ زن، سیاح و رقاص ۱۲ بهار ۶ چست افتادن چیزی به چیزی، موافق بودن چیزی بچیزی ۱۲ بهار عجم

عه زدی گر چرخ در میدان صحرا ۱۲ ناظم عه کبوتر آمد و زد چرخ از شوق بیام ۱۲ شاپور

مصدر		صله		شاعر
بستن ۱؎	زنہار کہ آن بند قبا چست مبندید		کز ناز کیش بخیہ بر اندام برآید	خسرو دہلوی
بستن ۱؎	چو در شیر مردے کمر چست بست	در	میان پلنگ تکبر شکست	ظہوری ترشیزی
بستن	چست بستن کمر			بہار عجم
دوختن	کہ چست دوختہ آئی قبائے تنگ ترا		کہ آب داد دگر سرو لالہ رنگ ترا	لمولفہ
کردن	چست کردن عنان			بہار عجم

فصل شین

چشم معروف و بمعنی چشم زخم مجازست و نگاہ و امید و کلمۂ اجابت ۱۲ بہار عجم

مصدر		صله		شاعر
آمدن ۲؎	چون رخ دوست بیند در خواب امید	بر	آنرا کہ چشم راحت بر یکدگر نیاید	کلیم کاشی یا سائی شیرازی
آوردن ۳؎	چشم ور و در ہم آوردن	در		بہار عجم
افتادن ۴؎	بتابا تیغ اگر سازند قسمت عضو عضوم را	بہ	شوم ممنون کہ شاید زان میان چشم بیار افتد	مخلص کاشی
افتادن ۵؎	چو آفتاب ور آز درم کہ از غم تو	بہ	بحال مرگم و چشم بروزن افتادست	مومن استرآبادی

مصطلح

۱؎ چست بستن بند و کمر، تنگ بستن اینہا و آمادہ شدن برای کارے ۱۲ بہار ۲؎ چشم بر یکدگر آمدن، اندک خفتن ۱۲ بہار ۳؎ چشم ور و در ہم آوردن، ترش رو شدن ۱۲ بہار ۴؎ چشم افتادن بچیزے، دیدہ شدن آنچیز ۱۲ بہار ۵؎ چشم بروزن افتادن، عبارت ست از حالتے کہ بوقت قرب موت بر چشم طاری میشود ۱۲ بہار عجم

ع؎ کہ چست دوخت عفا اللہ قبائے تنگ ترا ۱۲ فغانی

مصدر		صله		شاعر
افتادن ۱	از تو گل بر بستر از درد فراق افتاده است	به	لاله بیمار تو و چشمش بطاق افتاده است	تاثیر اصفهانی
افگندن ۲	برمن نفگند چشم و دانم	بر به	بر هیچ کس اینقدر نینداخت	واله هروی
افگندن ۳	چشم بر زمین افگندن	عہ بر		بهار عجم
انداختن ۴	ندارد توتیائے چشم من جز سرمۂ چشمیت	به بر	شود روشن اگر چشمی بچشم من بیندازی	وحید قزوینی
باختن ۵	نیست کار هر کسے دل را مصفا ساختن		باخت چشم آنکس که این آئینه را پرداز کرد	صائب اصفهانی
برآوردن ۶	چسان بینیم بروئے دختر رز چشم نامحرم	از	که من از کاسه می آرم برون چشم حبابش را	مخلص کاشی
برخاستن	ز فریاد سپندم چشم بد از خواب برخیزد	از از		صائب اصفهانی
برداشتن ۷	سویدائے دل آتش شد از حسرت سپند اینجا	از	کسے چون چشم از ان رخسار آتشناک بردارد	"
بردوختن ۸	چشم بر چیزے بردوختن	بر		بهار عجم

مصطلح

۱ چشم بطاق افتادن، عبارتست از حالتے که هنگام قرب موت بر چشم طارے شود و از ان چشم مدہوشی افتد ۱۲ بهار عجم ۲ چشم افگندن و انداختن بر چیزے و در چیزے، نگاه کردن و نگریستن بچیزے ۱۲ بهار عجم ۳ چشم بر زمین افگندن، فرو نگریستن از شرم و حیا، یا از تواضع و ادب، یا از غم و اندوه ۱۲ بهار عجم ۴ چشم باختن، نابینا شدن ۱۲ بهار عجم ۵ چشم از کاسه برآوردن، از چشم خانه برآوردن ۱۲ بهار عجم ۶ چشم از خواب برخاستن، بیدار شدن ۱۲ بهار عجم ۷ چشم برداشتن از چیزے، ترک نظاره کردن ۱۲ بهار عجم ۸ چشم بر دوختن بر چیزے، کمال توجه کردن بچیزے ۱۲ بهار عجم

عہ یکره بلطف اگر فگنے بر جنار چشم ۱۲ ثنائے مشهدی

مصدر		صله		شاعر
بردوختن ۵۱	خردمند از دو چشم بر دوختے	از	یکے حرف در روے نیاموختے	سعدی شیرازی
بستن ۵۲	شاید شبے شمیم گلے ره غلط کند	به	چشم طمع برخنهٔ دیوار بسته‌ام	حزین اصفهانی
بستن ۵۳	ما بلبلان لب از طلب کام بسته‌ایم	از	چشم هوس ز گلشن ایام بسته‌ایم	طالب آملی
بودن ۵۴	چرخ دون از کسے حجابش نیست	در	چشم در روے آفتابش نیست	مخلص کاشی
بودن	نوازشے ستمے کز تو چشم بود مرا	از		قدسی مشهدی
بودن ۵۵	چشم بدست کسے بودن	به		بهار عجم
بودن ۵۶	چشم چو رکاب در پیش بود	در	روزیکه سوارے ز پیش بود	تاثیر اصفهانی
بودن ۵۶	فتادم از نظر هر که بود در عالم	در	هنوز چشم بد اندیش در قفای منست	حاتم کاشی
بودن ۵۶	چشم بدنبال کسے بودن	به		بهار عجم
پریدن ۵۷	چنین کهمی پرد از حرص خاکیان را چشم	از	عجب اگر پرکاهی بکهکشان ماند	صائب اصفهانی

مصطلح

۵۱ چشم بر دوختن ، ترک نظاره کردن ۱۲ بهار عجم ۵۲ چشم بستن بچیزے ، کمال توجه و اعتنا کردن بچیزے ۱۲ بهار عجم ۵۳ چشم بستن از چیزے ، ترک نظاره کردن ۱۲ بهار عجم ۵۴ چشم در روے کسے نبودن ، بیحیا بودن ۱۲ مصطلحات الشعرا ۵۵ چشم بدست کسے بودن ، طمع داشتن از کسے ۱۲ بهار عجم ۵۶ چشم در پے و در قفا و بدنبال کسے بودن ، در فکر خرابی کسے بودن ، و منتظر بودن ۱۲ بهار ۵۷ چشم پریدن ، جستن چشم ، و این اکثر از ریاح باشد ۱۲ بهار عجم

مصدر		صله		شاعر
پوشیدن عه۱	دولت مساعدت کرد صبا چشم پوشید	از	در کار دام کردیم نخچیر لاغر خویش	سالک قزوینی
چراندن عه۲	چشم چرانی			بهار عجم
چراندن عه۳	چون چشم از چراندن چشم سست رزق ما		نے ہمچو دیگران بشکم زنده ایم ما	صائب اصفهانی
خواباندن عه۴	به بیدارے چه خواهد کرد یا رب بانظربازان		که خوابانیدن تیغست خوابانیدن چشمت	〃
خوابیدن عه۴	چشم خوابیدن			بهار عجم
خوردن عه۵	کاشکے اہل جہان اہل بصیرت بودند	از	چشم تا کے کسے از دیدن نادیده خورد	تاثیر اصفهانی
داشتن عه۶	ما زیاران چشم یارے داشتیم	از	خود غلط بود آنچه ما پنداشتیم	حافظ شیرازی
داشتن عه۶	که ساغرهائے زرین چشم بر دست سبو دارد	بر		صائب اصفهانی
داشتن عه۷	چشم براه داشتن	به		بهار عجم

مصطلح

عه۱ چشم پوشیدن از چیزے، ترک نظاره کردن، و نیز کنایه از نابینا کردن و شدن ۱۲ بهار عجم عه۲ چشم چرانی، خیره چشمے و نظره نگاه ۱۲ بهار عجم عه۳ چشم چراندن، دیدن چیز مرغوب ۱۲ بهار عجم عه۴ چشم خواباندن، تغافل کردن، گویند "فلانه چشم خود را خوابانیده است" یعنی دیده و دانسته تغافل کرده است چشم خوابیدن لازم آن ۱۲ بهار عه۵ چشم خوردن، چشم زخم خوردن ۱۲ بهار عه۶ چشم داشتن، بدون صله و بصله از توقع و امید داشتن، و بصله بر بمعنی انتظار کشیدن ۱۲ بهار عه۷ چشم براه داشتن انتظار کردن ۱۲ بهار عجم

عه شود صاحب بصیرت هر که پوشد چشم از دنیا ۱۲ صائب

مصدر		صله		شاعر
داشتن ف۱	چشم بے آب داشتن			بهار عجم
داشتن ف۲	نباشد سخت باطن چشم ور رو دارے ز احباب لش		بود آئینهٔ فولاد کی حاجت لسیمابش	اثر شیرازی
داشتن ف۳	باغبان بر رغم بلبل از صف نامحرمان		هر که چشم زاغ دار در ره بگلشن سید بهر	سلیم طهرانی
دوختن ف۴	بلبل عبث بخنده گل چشم دوخته است	به عه بر	بر هر زرے که سال نگر دوز کات نیست	صائب اصفهانی
دوختن ف۴	چشم دوختن			بهار عجم
دوختن ف۵	همیشه تا بره انتظار دوز د چشم	بر عه به	کسے که گوش به پیغام نو سفر دارد	سنجر کاشی
دریدن ف۶	شوخی نرگس نگر که پیش تو بشگفت		چشم دریده ادب نگاه ندارد	حافظ شیرازی
دویدن ف۷	چشم دویدن بر چیزے	بر		بهار عجم
دیدن ف۸	ز چشم خویش سیاهی مزن بجا بسیار		که چشم خسته دلان تو چشمها دیدست	سلیم طهرانی
دیدن ف۹	نگه از دیده چون بالا دویدے	به	بپایان چشم برگشتن ندیدے	امین سبزواری

مصطلح

ف۱ چشم بے آب داشتن، بیحیا بودن ۱۲ بهار عجم ف۲ چشم ورو داشتن، حیا و شرم داشتن ۱۲ بهار عجم ف۳ چشم زاغ داشتن باضافت، بیحیا و دلیر بودن ۱۲ بهار عجم ف۴ چشم بر چیزے دوختن، و چشم دوختن، کمال توجه کردن بآن چیز و انتظار کردن ۱۲ بهار عجم ف۵ چشم براه دوختن، انتظار کردن ۱۲ بهار عجم ف۶ چشم دریده، شوخ چشم و بیحیا ۱۲ بهار ف۷ چشم دویدن بر چیزے رغبت چیزے کردن ۱۲ بهار ف۸ چشمها دیدن تجربه بسیار کردن ۱۲ بهار ف۹ چشم چیزے ندیدن، تاب و طاقت آن نداشتن ۱۲ بهار عجم

عه بباغ دوخته بر داغ لاله نرگس چشم ۱۲ قدسی عه او دوخته چشم بره یار ۱۲ هاتفی

شاعر		صله		مصدر
وحید قزوینی	چشم رسانید باقبال ما	به	دیده سیه کرد باحوال ما	رسانیدن
حافظ شیرازی	زیر این طارم فیروزه کسے خوش ننشست	را به عه عه	بجز آن نرگس مستانه که چشمش مرساد	رسیدن[۱]
بهار عجم		به	چشم بخواب رفتن	رفتن
بهرام بخاری	ترسم که نگاهے کند آگاه نباشم		یک چشم زدن غافل ازان ماه نباشم	زدن[۲]
انوری ابیوردی	لشکر چون کوه قاف بجدا گر شکست		دید عمرو و زید جز تو بیک چشم زد	زدن[۲]
نخشبی	چشم زن از هجوم عیاران	از	نخشبی چند خواب خواهی کرد	زدن
خسرو دہلوی	کاهل نظر چشم زنند ازخسان	از	دوخته به دیده ازین ناکسان	زدن
بهار عجم		بر	چشم برهم زدن	زدن[۳]
واعظ قزوینی	سازد هوائے چشم زدن توتیا مرا		ازبسکه سست گشت تن مبتلا مرا	زدن[۴]
میلی هروی	تو چشم انتظار براهِ که میزنی	به	باغیر میلیے ازره دیگر گذشت یار	زدن[۵]
صائب اصفهانی	پروانه مرا ازنظر ها نهان بسوز	از را	خاکسترِ مرا ازحسد چشم میزنند	زدن[۶]

مصطلح

[۱] چشم رسیدن، چشم زخم رسیدن ۱۲ بهار [۲] چشم زدن، و چشم زد، کنایه از زبان بغایت اندک ۱۲ بهار [۳] چشم برهم زدن، مردن ۱۲ بهار عجم [۴] چشم زدن، گردش چشم ۱۲ بهار [۵] چشم براه داشتن، انتظار کردن ۱۲ بهار عجم [۶] چشم زدن، چشم زخم رسانیدن ۱۲ بهار عجم

عه به بحر رفتم و چشم گهر رسید مرا ۱۲ قاسم مشهدی عه چشم گهر رسد بحضور فراغ ما ۱۲ ظهوری

مصدر		صله		شاعر
زدن [1]	ایکه بے لعل تبان از زندگی دم میزنی	بر	چشم برهم می نهی تا چشم برهم مے زنی	آصفی شیرازی
زدن [2]	برق رانیست جز ایماے تو در مد نظر		میزند چشم که عمر گذران را دریاب	عالی شیرازی
سودن [3]	بے خاک پاش خار شره در بصر شکست	به	از بسکه سوده ایم بهر رهگذار چشم	علی خراسانی
شدن [4]	گفت بر من چشم شد اسرار عشق	بر	بینمایم بهر زمان تکرار عشق	عطار نیشاپوری
شکستن [5]	ترسم ز گریه چشم گهر بار بشکند	از	این کاسهٔ گدائی دیدار بشکند	صائب اصفهانی
شکستن [5]	چشم شکستن			بهار عجم
غنودن	چشم ناغنوده			بهار عجم
فرمودن	دیدمش سرگرم استغنا ز راهی گذشت		گفتمش دارم نگاهی آرزو فرمود چشم	قاسم مشهدی
فروبستن [6]	دلارامے که داری دل درو بند	از	دگر چشم از همه عالم فرو بند	سعدی شیرازی
فرودوختن [6]	تنم ز هجر تو چشم از جهان فرو می دوخت	از	نوید وصل جمالِ تو داد جانم را	حافظ شیرازی
کردن	بکشا بشیوه نرگسِ بسیار خواب را	از به	وز رشک چشم نرگس رعنا بخواب کن	"
کردن [7]	که چشم کرد دل داغدار را صائب		که دود تلخی ازین لاله زار میخیزد	صائب اصفهانی

مصطلح

[1] چشم برهم زدن، بند کردن چشم ۱۲ بهار [2] چشم زدن، اشاره کردن ۱۲ بهار [3] چشم سودن بر چیزے، کمال توجه کردن ۱۲ بهار [4] چشم شدن، ظاهر و منکشف شدن ۱۲ بهار [5] چشم شکستن، کور شدن و کور کردن ۱۲ بهار [6] چشم از چیزے فروبستن، و فرودوختن، اعراض کردن ۱۲ بهار [7] چشم کردن، چشم زخم رسانیدن ۱۲ بهار عجم ۔

مصدر		صله		شاعر
کردن [1]	بیا بمیکدهٔ و وضع قرب و جاہم بین	به بر	اگرچہ چشم بما زاہد از حقارت کرد	حافظ شیرازی
کشادن [2]	کسے را خدا بخت بیدار داد	بر به	کہ ہر صبح چشمے برویت کشاد	ظہوری ترشیزی
کشیدن [3]	لفظے فصیح شیرین قدے بلند چابک		روئے لطیف دلکش چشمے سیہ کشیدہ	حافظ شیرازی
گرفتن [4]	یافت در بے بصری گم شدۂ خود یعقوب	از	چشم از ہر کہ گرفتند بصیرت دادند	صائب اصفہانی
گرفتن [4]	دود آہم چشم او خواہد گرفت آخر اگر		دیدہ گستاخانہ بر روئے تو روزن باز کرد	نصیر ہمدانی
گرفتن [4]	در جہان ارباب ہمت نیز بیحاجت نیند	از	از متاع آفرینش چشم میگیریم ما	وحید قزوینی
گشتن [5]	ہجا کردست پنہان شاعران را		قریع آن کور ملعون چشم گشتہ	عسجد ہروی
مالیدن [6]	زان بیشتر کہ چشم بمالم ز خواب خوش	از	در جامہ گیردم چو تقاضائے بامداد	مجیر بیلقانی
نشستن [7]	ہستم سببے روشنیٔ دیدہ و دارم		از چشم نشینان سیہ چردہ گواہی	والہ ہروی
نمودن [8]	از بیخودی امروز ز خود چشم نمودیم	از	از بہر ہمین روئے بدیوار نشستیم	خالص اصفہانی

مصطلح

[1] چشم بر چیزے کردن، نظر کردن و نگریستن بچیزے ۱۲ بہار [2] چشم کشادن، دیدن ۱۲ بہار [3] چشم کشیدہ، چشم خوش آیندہ ۱۲ بہار [4] چشم گرفتن، نابینا کردن، و بند کردن چشم، و نابینا شدن ۱۲ مصطلحات الشعرا و ترک نظارہ کردن ۱۲ بہار [5] چشم گشتہ، احول، و کج نظر ۱۲ بہار [6] چشم مالیدن، ہوشیار شدن، و از غفلت بر آمدن ۱۲ بہار [7] چشم نشین، کنایہ از معشوق ۱۲ بہار [8] چشم نمودن، ترسیدن ۱۲ بہار

غـه ز شرم چشم نکردے بر آفتاب گہی ۱۲ فغانی

مصدر		صله		شاعر
نهادن ۱	من نهاده چشم بر ره تا کے آرندم نشان	بر	من نهاده گوش بر در تا کے آرندم خبر	سعیدی نیشاپوری
نهادن ۲	چشم تا وا کردم و برهم نهادم عمر رفت	بر	آنچه جزوِ عنصرِ من بود گویا صرصرست	واله هروی
هشتن ۳	شود حباب بصیرت هر که پوشد چشم از دنیا	از	کشاد این حباب از چشم برهم هشته مے آید	صفای اصفهانی

چشم زخم و چشم زخ و چشش زخ عبارت از آنست که شخصے چیز مرغوب را بطریق حسد نگاه کند و بعضے گویند در چشم زخم حسد ضرور نیست نظر دو هم کار میکند ۱۲ بهار عجم

مصدر		صله		شاعر
آمدن	طائرے بودم من و غوغائے بال افشانئے		چشم زخمے آمد و بشکست درہم بال من	وحشی بافقی
رسیدن	درین معامله بودند تا خبر آمد	به	که چشم زخم عظیمے بفوج شاه رسید	عالی شیرازی
زدن	عطارد را بدوزم دیدهٔ بد		که جاه و خانه را چشم زخ زد	عمید رازی

فصل لام

چلّه بالکسر و تشدید دوم و تخفیف آن، زهِ کمان، و ایام معهود که مرتاضان درآن خلوت گزینند و ریاضت کشند ۱۲ بهار عجم

مصدر		صله		شاعر
افشاندن	بے عقاب تیر هر سو صد شکار افگنده ام	از بر	چله از شصت هنر چون بر کمان افشانده ام	ثنائی مشهدی
برآوردن	چله در خُم برآر و چله اندر سبو	در	همچو مے صافی شو آنگه در دل مینا نشین	باقر کاشی

مصطلح

۱ چشم بر راه نهادن، انتظار کشیدن ۱۲ از بهار ۲ چشم برهم نهادن، بند کردن چشم، و مردن ۱۲ بهار ۳ چشم برهم هشته، چشم بسته ۱۲ بهار

شاعر		صله		مصدر
الهام اصفهانی	بزور چله نشاید باین کمان بستن	به به	ز آسمان نتوان تیر از فغان بستن	بستن
صائب اصفهانی	باده پر زور چون لنگر شود زابروچین ترا	از را	از زبر دستان که خواهد این کمان را چله کرد	کردن

فصل میم

چمن نشیب گاه میان باغ که پیرامون آن درخت نشانند و در میانه آن گلها و ریاحین کارند و خاک آن ارز و سیفر باشند که چمن جای باشد که در آن چیزها کارند و خصوصیت بباغ ندارد و بر کشت زار نیز اطلاق کنند ۱۲ بهار عجم

اشرف مازندرانی	موج می بال تدرو چمن آرائی گل ست		فرح آباد گلستان لب لب نیاے مل ست	آراستن ۵۱
دانش مشهدی	با چمن آسودگان مرغ ذوق پروازم کجاست		بال خون آلوده بیرون ز دام آورده ام	آسودن
ثنائی مشهدی	در مدت غمها بتو نور و زندان ست		دل بی تو بهار چمن افروز زندان ست	افروختن ۵۲
بیدل عظیم آبادی	تا دو عالم چمن اندود تجلی نشود		شوق موسی نگهم را تسلی نشود	اندودن ۵۳
"	بهار بیخزان دارد در آغوش		ز باغ وصف او طوطی چمن پوش	پوشیدن ۵۴

مصطلح

۵۱ چمن آرای، باغبان ۱۲ بهار عجم ۵۲ چمن افروز، نام تاج خروس، و اطلاق آن بر گل آن مجاز ست ۱۲ بهار عجم ۵۳ چمن اندود، معروف ۱۲ بهار ۵۴ چمن پوش، معروف ۱۲ بهار

۵۵ فرح آباد جاے ست از توابع مازندران که شاهان ایران عمارتها در آن جا ساخته اند ۱۲ منه

مصدر		صله		شاعر
پیراستن ۱	زاصل خود گذرد شاخ و سایه دار شود		زیکدگر چه جدا کرد شان چمن پیرا	کمال اصفهانی
خاستن ۲	تعالی الله ازین شهر چمن خیز		که باد اوست بر دلها فرح بیز	منیر لاهوری
ساختن ۳	گلرخان بر سر خاک چمنی ساخته اند	بر	چمنی بر سر خونین کفنی ساخته اند	فغانی شیرازی
شگفتن	چمن شگفت و نسیمی ز هر گلی برخاست		ز هر نهال گلی بانگ بلبلی برخاست	رر
طرازیدن ۴	خیز و بجلوه آب ده سرو چمن طراز را		آب و هوا زیاده کن باغچه نیاز را	عرفی شیرازی
گردیدن ۵	بیاد همصفیران قفس ز خوشی دارم		چمن گردی ز هر فرسوده بال و پر نمی آید	دانش مشهدی
چنبر چیز مدور و میان تهی ۱۲ بهار عجم				
آوردن	فریاد که وقت خط برآوردن تست	بر از	بر گل ز بنفشه چنبر آوردن تست	شمس بلخی
دریدن	بدرم چنبر مه را بر نیم ساغر شد را		اگر خواهند تا دانم هم او تا دامن باشد	سلمان ساوجی
کردن	بر مه از عنبر همی معشوق من چنبر کند	بر از	هیچکس دیدی که بر مه چنبر از عنبر کند	سنائی غزنوی
گشادن	جهانگشای عدو بند میر شیخ حسن	از	که چنبر فلک از اقتدار بگشاید	سلمان ساوجی
گردیدن	گر نه بر سمت حکم تو گردد	بر	چنبر چرخ بگسلد در حین	جمال اصفهانی

مصطلح

۱ چمن پیرا، باغبان ۱۲ بهار عجم ۲ چمن خیز، از قبیل مردم خیز ۱۲ بهار عجم ۳ چمن ساز، باغبان ۱۲ بهار عجم ۴ چمن طراز، باغبان ۱۲ بهار عجم ۵ چمن گرد، آنکه در چمن ها بگردد ۱۲ بهار عجم

مصدر		صله		شاعر
گسستن	گرنہ بر سمت حکم تو گردد		چنبر چرخ بگسلد در حین	جمال اصفہانی
چنگ پنجۂ آدمی وحیوان درنده، وساز معروف ۱۲ بہار عجم				
باختن	شاہین غمش چو چنگ بازد		در چنگلش آسمان نگنجد	ثنائی مشہدی
برآوردن	گفتم کہ بیک نغمہ درم جامۂ ناموس	بہ	من گفتم و مطرب بنوا چنگ برآورد	فغانی شیرازی
برآوردن	گفتم کہ بالطرۂ گرہ گیرم چو شفائے	بہ	آنہم بدل آزاری ما چنگ برآورد	شفائی اصفہانی
برداشتن	پریچہرہ برداشت وبنواخت چنگ		کمانِ خدنگی و تیرِ خدنگ	نظامی گنجوی
داشتن	در قلم داشتن فلاح نماند		خنک آنکس کہ چنگ و دف دارد	حسن یزدی
زدن	مے تواند چنگ در فتراک زد خورشید را	در عہ بر	در تعلق ہر کہ چون شبنم گرفتار آمدہ	صائب اصفہانی
زدن	من بنگ نمے خورم مے آرید		من چنگ نمے زنم نے آرید	اکبر شاہ اکبرآبادی
زدن[۱]	بلبلِ خوشخوان چو برآہنگ زد	بر	بردلِ بستانِ چمن چنگ زد	یحیی کاشی
فروبردن	بخونِ عزیزان فرو بردہ چنگ	بہ	سرانگشتہا کردہ عناب رنگ	سعدی شیرازی
گسستن	چنگ بستہ ابستہ خود را در دامنِ مغنی	از	از دامنِ مغنی زنہار چنگ مگسل	سلمان ساوجی
نواختن	مطرب بامست شدم چنگ بقانون بنواز	بہ	تا نگویند کہ در میکدہ بے قانونم	کاتبی نیشاپوری

مصطلح

[۱] چنگ بر دل زدن، کنایہ از تصرف کردن در مزاج ۱۲ از بہار عجم

ع چو بر دامان نقاشی زنم چنگ ۱۲ فوقی ع بسینہ چنگ زدم دل در اضطراب آمد ۱۲ ایما مشہدی

مصدر		صله		شاعر
نہادن	نہادہ پدر چنگ در نائے خویش	در	پسر چنگے در نائے آورد بیش	سعدی شیرازی

چنگال پنجہ، مزید علیہ چنگ ۱۲ بہار عجم

افگندن	ہمائے رامش در بزم او برآرد پر	بہ	ہنر بر فتنہ بر زمش بیفگند چنگال	سلمان ساوجی
برآمدن	اجل چو تیر تو بیند برآیدش چنگال		قضا چو تیغ تو بیند بریزدش دندان	عنصری بلخی
زدن	ہمان در صید وحشت بال میزد	بہ	پر و ناخن بدل چنگال میزد	ناظم ہروی
کندن	بفرّ دولت او شیر فرش ایوانش	بہ	تواند ار بکنند شیر چرخ را چنگال	انوری ابیوردی

فصل واو

چوب بواو مجہول، معروف ۱۲ بہار عجم

انداختن	طفل اشکم نہ نشست آخرہ در مکتب چشم	بر	چوب[۱] تعلیم برین خونی ناپاک انداز	ظفرا مشہدی
بستن[۲]	نخواہد بطاق دل او نشست	از	کہ از زہد خشکش کند چوب بست	وحید قزوینی
خوردن[۳]	در مطبخ تو چوب خورد تا ابا پزد	در	آتش کہ از تکبر سر مایۂ اباست	کمال اصفہانی
خوردن[۴]	چوب نرم را کرم مے خورد			بہار عجم

مصطلح

۱ چوب تعلیم، چوبیکہ معلمان و کشتی گیران شاگردان را بدان ادب دہند ۱۲ بہار ۲ چوب بست، چوبہائے کہ باہم بستہ معماران بران نشینند و تعمیر و کہگل کنند ۱۲ بہار ۳ چوب خوردن، زدہ شدن بچوب ۱۲ بہار عجم ۴ چوب نرم را کرم میخورد یعنی ہر کرا عجز و نازے مغلوب باشد باو اکثر آزارمی رسد ۱۲ بہار عجم

مصدر		صلہ		شاعر
داشتن [۱]	ہمچو سالک شیشہ کیشان را کسی نشناختہ		زاہد سالوس را این ندارد چوبہا	سالک یزدی
داشتن [۲]	چوب برای او داشتہ اند	برای		بہار عجم
شدن	از دو بیدن سر نپیچد مصرعہ برجستہ ام	در	خامہ در علم سخن شد چوب تعلیمی مرا	تاثیر یزدی
شکستن [۳]	درین درگاہ عالی مانع بسیاری نبینم	بر	توان بر پہلو در باشکستن چوب در بازا	علی سرہندی
کردن	در گلستانی کہ وصف قد موزون کردہ اند	در	سرو و چنار و کاژ را چوب بیست کون کردہ اند	ضیائی طرازی
گذاشتن [۴]	دارا زان چوب پیش رہ منصور گذاشت	بہ	کہ قدم از رہ باریک ادب دور گذاشت	صائب اصفہانی
گرفتن	چو نام سگ بری چوبی بکف گیر	بہ		بہار عجم
نشاختن [۵]	یکی نغز گردون چوبی بساخت	بہ . در	بگرداند رش چوبہا در نشاخت	فردوسی طوسی
نشاندن [۵]	چوب نشاندن در چیزی	در		بہار عجم

چوگان بالفتح خمیدہ چوب سر کج عموماً و چوب گوی بازی و دہل نوازی و نقارہ نوازی خصوصاً ۱۲ بہار عجم

باختن	سر آن ترک چوگان باز خود گردم کہ پیوستہ		قدم را چون سر چوگان زلف خود دو تو خواہد	حسن دہلوی
پرستیدن [۶]	یکی روز کین چرخ چوگان پرست		بشب بازی آورد گوی درست	نظامی گنجوی

مصطلح ۱ چوب برای کسی داشتن، در عذاب داشتن کسی را ۱۲ بہار ۲ چوب برای او داشتہ اند یعنی اسباب زد و کوب برای او مہیاست ۱۲ بہار ۳ چوب شکستن بر چیزی، چوب زدن ۱۲ بہار ۴ چوب پیش راہ کسی گذاشتن، منع کردن و باز داشتن ۱۲ بہار ۵ چوب نشاختن، و نشاندن در چیزی، استوار کردن چوب در چیزی ۱۲ بہار ۶ چوگان پرست، آنکہ کمال شوق بچوگان داشتہ باشد ۱۲ بہار

مصدر		صله		شاعر
زدن	فارس حکمش بجولان راند و گفت		آفتابم گوست چوگان میزنم	عرفی شیرازی
شکستن	عجب نباشد اگر شد شکسته گوی دلم	بر	زبسکه مے شکند زلف تو بر و چوگان	کمال اصفهانی

فصل بهار

چهره بالکسر، روے[۱] ومجازاً پیشانی ۱۲ بہار عجم

مصدر		صله		شاعر
پرداختن	این چہ رخسارست گویا چهره پرداز بهار[۱]		آب و رنگِ صد گلستان صرف یک گل کرده است	صفا اصفهانی
دیدن	چهرهٔ دیدم و آهنگ تماشا کردم		غمزه اش رهزن جان بود نمیدانستم	اشرف مازندرانی
شدن	شد چهره که با من که فراموش نکردم	با	این طور لب شدید[؟] ام از آئینه یاد است	تاثیر یزدی
شکستن	زبسکه دارم ازان چشم بے سر انجامی		شکسته چهرهٔ من هیچو رنگ بادامی	مفید بلخی
طرازیدن	نوعروسے نبود در تتق خاطر من	از	که نه از زیور مدح تو بود چهره طراز	عرفی شیرازی
کشادن	گر چنین چهره کشاید خطِ زنگاری دوست		من رخ زرد بخونابه منقش دارم	حافظ شیرازی
کشیدن	منم آن رندم که چون بردوش بار غم کشم	در	دیده را بر هم فشارم چهره را در هم کشم	باقر کاشی
گردیدن	کجا با برهمن زاهد تواند چهره گردیدن	با	ندارد سبحه اش آن دل رگ زناری باید	ظهوری ترشیزی

مصطلح

۱ چهره پرداز، وچهره طراز، وچهره کشاے، معروف ۱۲ بہار ۲ چهره شدن، حریف روکش ومقابل شدن ۱۲ بہار
۳ چهره شکستن، رنگ شکستن ۱۲ مصطلحات الشعرا ۴ چهره کشادن، نمایان شدن ۱۲ بہار ۵ چهره درهم کشیدن، بیدماغ شدن ۱۲ بہار ۶ چهره گردیدن، حریف روکش ومقابل گردیدن ۱۲ بہار

مصدر		صله		شاعر
مالیدن ۱	ابروی دوست قبلهٔ محراب دولت ست	در	آنجا بمال چهره و حاجت بخواه ازو	حافظ شیرازی
نوشتن ۲	دارے پئے نشان زطالع مهر	از	صد چهره نویس چون منوچهر	تاثیر اصفهانی

فصل یار

چهره غالب و زبردست، و بمعنی دستار رنگین هندی الاصل ست ۱۲ بهار عجم

بستن	سپهر بر سر خود چهره ز آفتاب بست	بر از	که تا کمر بدر مالک الرقاب بست	واله هروی
پیچیدن	ز عکس ماه و موج آب در شبها بجوش آیم		که پندارم بت من چهرهٔ زرتار می پیچد	سلیم طهرانی
شدن	بامن و عدل تو شاهین شود مسخر کبک	به بر	بدولت تو شود کبک چهره بر شاهین	معزی نیشاپوری

چین ته، و شکنج که بر روے و جامه و جز آن افتد ۱۲ بهار عجم

آوردن	آسمان را بزمین آورد دم	در	تا در ابروے تو چین آورد دم	باقر کاشی
افگندن ۳	گروهے چو چشم خرد خرده بین	بر از	برابرو بیفگنده از خشم چین	"
افگندن ۳	مرورا وقت فرود آمدن تیغ بفرق	به در	چین فگندن بجبین ننگ شهادت باشد	طالب آملی
افگندن ۳	ببرد عدل تو از پشت پادشاهی خم	بر	فگند تیغ تو بر روے بدسگالان چین	معزی نیشاپوری

مصطلح

۱ چهره مالیدن، اظهار عجز و فروتنی کردن ۱۲ بهار ۲ چهره نویس، آنکه چهرهٔ نوکران را نوشته سررشتهٔ آن در دفتر نگاهدارد ۱۲ بهار عجم ۳ چین برابرو، و به جبین، و بر روے افگندن، ناخوش و بید ماغ شدن ۱۲ بهار عجم

مصدر		صله		شاعر
انداختن [۱]	زکین چین برابر و نینداختے	از بر	زبازی بہ تندی نپرداختے	سعدی شیرازی
برخاستن	اے خوش آندم کہ دلت از سرکین برخیزد	از	بنشینی و زابروے تو چین برخیزد	کلیم ہمدانی
برداشتن	مشکل ست از ابروے آنشوخ چین برداشتن	از	جوہر شمشیر نتوان از جبین برداشتن	سفید بلخی
بردن	ببر دازپشت دولت تیغ او خم	از	ببرد از روے ملت را او چین	معزی نیشاپوری
خوردن	ناخوردہ سیر غلمت چین توقف		نادیدہ نظام بخت ننگ تباہی	انوری ابیوردی
داشتن	خطاست زلف ترا شبہ مشک چین گفتن	در	کہ زیر ہر شکنی صد ہزار چین دارد	نظام کاشی
رستن	دو نوگلش زگلستان چہرہ کین روید	از	تبسمش زلب و چینش از جبین روید	طالب آملی
ریختن	نارسانیست نہ زلف تو در گیرائی	از	از کمند تو محال ست کہ یک چین ریزد	صائب اصفہانی
زدن	انصاف نیست آیہ رحمت شود عذاب	بر	چینی کہ حق زلف تو دبر جبین مزن	
زدن	نوبہار آمد کہ خوبان غازہ ہا بر رو زنند	در	برکشایند از دو ابرو چین و در گیسو زنند	علوی فرخ آبادی
زدن	بفرمود تا کوس رو ئین زدند	بہ از	بابرو دراز چینیان چین زدند	نظامی گنجوی
شدن	بے کمند انداز چین آن زلف مشکین میشود	از	این کمند از شوخ چشمے خود بخود چین میشود	صائب اصفہانی
شگفانیدن	نہ بزم بادہ و نے رقص جام و نے پیروے	در	در این آشفتگی چون بشگفانم چین ابروئے	طالب آملی

مصطلح

[۱] چین برابرو انداختن، و چین برابرو، و برچہرہ زدن ناخوش شدن ۱۲ بہار عجم ۵۲

چین شدن، کنایہ از پرچین شدن ۱۲ بہار

مصدر		صله		شاعر
کشودن ۱	نکشوده چین زناصیه ماتم وهنوز	از	صد ناز خفته درخم ابروی انتعاش	طالب آملی
کشودن ۱	چین زابروی گره بگیر تو خط هم نکشاد	از	تا قیامت نشود نرم کمانی که تراست	صائب اصفهانی
کشیدن	چون چین ابرو از تو من ناتوان کشم	از	آن قوت از کجاست مرا کاین کمان کشم	نقی کمره
گذاشتن	خطش نگذاشت در جبین ها چینی	در	هر نقطهٔ او نافهٔ مشک آگینی	ظهوری ترشیزی
گرفتن ۲	اگر ابروش چین گیرد سزد چون روی من بیند		که رخسارم پر از چین گشت چون رخسار مهتابش	ابوشکور بلخی
نشستن	هرگاه بر جبین تو از خشم چین نشست	بر از	برخاست فتنه که اجل بر زمین نشست	باقر کاشی
نشستن	چینی نشسته بود برابروی او زناز	بر از	از بهر قتلم آمد و بر آستین نشست	〃

باب حای مهمله

فصل الف

حاجت بالفتح نیازمندی و مراد و امید ۱۲ بهار عجم

مصدر		صله		شاعر
آمدن	مرا با چنین گوهر ارجمند	به	همین حاجت آمد بگوهر پسند	نظامی گنجوی
برآمدن	خوشا حاجت که از دلبر برآید	از		سراج سگزی
برآوردن	حاجت برآوردن			بهار عجم
افتادن	یک حاجتم یادگارست از پدر	به ۳ را	کای پسر چون حاجتی افتد ترا	سلمان ساوجی

مصطلح ۱ چین از ناصیه از ابرو کشودن ترحم کردن ۱۲ بهار ۲ چین گرفتن ابرو ناخوش و بیدماغ شدن ۱۲ بهار

۳ درین وقت داعی را با سطرلابی حاجت افتاد ۱۲ نصیر همدانی

مصدر		صلہ		شاعر
بردن	در انتظار زخم دگر جان اگر دہم	به	حاجت نمے برم بدر قاتل دگر	شفائی اصفہانی
بودن	نازکان باغ را حاجت برنگ بو بود	را به عہ از	زین سبب کاسہای لالہ مشکین غازہ بود	فغانی شیرازی
تراویدن	ظہوری صاف خواہد شد کہ از خود	از به	نگاہ عرض حاجت می تراود	ظہوری ترشیزی
خواستن	قصۂ خویش با تو دانم گفت	از	حاجت خویش از تو دانم خواست	معزی نیشاپوری
داشتن	بدیدہ حاجت نظارہ ات ندارد دل	به	درے ست از ہمہ سو خانہ ہاے ویران را	والہ ہروی
شدن	ز خود بنیان چہ میجوئی بکوی بیخودان بنشین		کہ آب خضر اگر حاجت شد از خمار می آرد	نظیری نیشاپوری
ماندن	خرسند شو کہ ہر کہ زبان بست از سوال		حاجت نماندش کہ دگر جستجو کند	فغانی شیرازی
حاشا انکار کردن، و سوگند خوردن در نکردن کارے ۱۲ بہار عجم				
زدن	حاشا چہ زنی کشتۂ پیکان توام		آخر نہ خدنگ تو نشانے دارد	اشرف مازندرانی
کردن	ز چشمت از برائے مصلحت دل را اگر خواہم		کسے را کے جفا جو بر تو حکمے نیست حاشا کن	وحید قزوینی
حاشیہ طرف و کنارہ ۱۲ بہار عجم				12091
کشیدن	ہر کجا حاشیۂ مفتیِ عدل تو کشد	را از	کشتگان را دیت از گرگ نخواہند اغنام	انوری ابیوردی
حاصل بقیہ و خلاصہ چیزے ۱۲ بہار عجم				
آمدن	در ہمہ شہر ازان مرا حاصل نیاید نیم دوست	را از عہ	دوست خود ناممکن است آنکہ اش بود آشنا	خاقانی شروانی
آوردن	سرشک لعل من حاصل گل آزار می آرد		گہ میر بزم و سنگ ملامت بار می آرد	فغانی شیرازی

عہ بود ز خاک جناب تو حاجت سفرم ۱۲ ظہیر عہ تا از کدام باد و ہوا حاصل آمدست ۱۲ شاہی

مصدر		صله		شاعر
افتادن	من ز مسجد بخرابات بخود نفتادم	از	اینم از عهد ازل حاصل فرجام افتاد	حافظ شیرازی
برداشتن	از لطافت زمین وجوهر آب وهوا	از	حاصل دلخواه برداشته	ظهوری ترشیزی
بردن	از سیر باغ و بادیه حاصل نمی برد	از	آنکسکه گرد باد زگرد روان شناخت	اسیر شهرستانی
بودن	کام غیر از عشق غیر از عمر فرسائی مباد		حاصل آمدشدش جز بادپیمائی مباد	شاپور طهرانی
دادن	خیر پنهان کن اگر داری طمع اجری بحشر		دانه چون در خاک پنهان گشت حاصل میدهد	نامی گیلانی
داشتن	جز پشیمانی ندارد حاصلے طول عمل		چند پیمائی مکرر این ره بیهوده را	صبا اصفهانی
دیدن	جز خون جگر ندیده ام حاصل خویش	از عـه	یارب بکه در میان نهم مشکل خویش	مسیح کاشی
شدن عـه	یک شیوه حاصلم ز تو نازک ادا نشد	از	گویا دل شهید مرا خونبها نبود	طالب آملی
کردن	چه کار بود که تو سوی آن نهادی روے	سه للعه از	که کام خویش بحاصل نکردی آخر کار	فرخی سیستانی
گردیدن	علی ز اضطرابم کام دل حاصل نمیگردد	از صه	خطا شد بارها از بیقراری ها من تیرش	علی سرهندی
گشتن	بصدق مرشد خویش ست کامل	از	مرادش از مریدی گشته حاصل	ناظم هروی
ماندن	ز عمرم یک نفس باقی و در دل صد هوس مانده	از	مرا حاصل ز عمر و زندگانی یک نفس مانده	حیدر خراسانی

حاضر مقیم وضد غائب ۱۲ از بهار عجم

عـه خصم تو از آن دیگ خصومت که همی پخت + حاصل جگر سوخته دید و طمع خام ۱۲ فیاض اصفهانی عـه حاصل نشود رضاے سلطان ۱۲ سعدی

سه تو حاصل نکردی بکوشش بهشت ۱۲ سعدی للعه که حاصل کند زان گل گو زخشت ۱۲ سعدی صه وصل تو به سیم و زر نگردد حاصل ۱۲ فراهانی

مصدر		صله		شاعر
آوردن	نرد بانی محکم چون اساس خلافت	در	در پیشگاه سلطنت حاضر آورند	عالی شیرازی
بودن	گرچه بستم چشم بر لطف ازل از ارم هنوز	در	زانکه حاضر بوده ام جائیکه جنت ساختند	فغانی شیرازی
ساختن	صلابت خان رابزودی در بارگاه	به در	فلک اشتباه حاضر سازند	عالی شیرازی
کردن	در ضیافت کرد حاضر از برای خوردنش	در	روشن هرگین ست لیکن فرشتند هرگین دره	″
گشتن	بزمے نکرد یار که حاضر نگشت غیر		هرگز جدا نگشت ز دوزخ بهشت ما	واعظ قزوینی

حاضری طعامیکه در اول روز خورند، اما سیر نخورند ۱۲ بهار عجم

خوردن	حاضران را بود غم مردن		چون در آید بحاضری خوردن	یحیی کاشی
طلبیدن	ایکه جهان من مست شدی غیر شراب		حاضری مے طلبی نیست مرا حاضر هیچ	آصفی شیرازی

حال کیفیتے که بزمان موجود تعلق دارد، و مطلق کیفیت ۱۲ بهار عجم

برگشتن [۱]	حال برگشتن			بهار عجم
پرسیدن	تو گر حالم نپرسی مهربان من که خواهد شد	از [ع]	شکیب آموز جان ناتوان من که خواهد شد	شفائی اصفهانی
پوشیدن	مے کنم جهد تا بپوشم حال		دیده با اشک بر نمے آید	جمال اصفهانی
جستن	تا بجوئی از زخم حال درون تنگ را	از را	شرم میگرداند اوراق کتاب رنگ را	وحید قزوینی
دادن [۲]	عشق آنکو حال بنده با تو داد	با	وصف شاهی در نهاد ما نهاد	اسیری لاهجی
داشتن	گر گویمت که بیتو دلم شب چه حال داشت	در	خواهی تمام عمر ز من انفعال داشت	شانی مشهدی

مصطلح [۱] حال برگشتن، متغیر شدن، عام ازینکه از بد به شود یا بالعکس ۱۲ بهار [۲] حال دادن، حال گفتن ۱۲ بهار

[ع] حال مرا بپرس ز عرفی که گفته است ۱۲ فقیر دهلوی

مصدر		صله		شاعر
دانستن	خدا لیگانا حالِ دلم تو میدانی		چگونہ بیت کہ دلم چون ز غم گران آمد	عرفی شیرازی
دیدن	ببین حالِ فغانی آنکہ بر آئینہ پاکت	از ع۵	رخ انجام کار ہر کسے ز آغاز می تابد	فغانی شیرازی
رسیدن	بدین رسید ز آسیب دوستان حالم	بہ از	کہ دشمنان سپے دردم علاج می طلبند	ثنائی مشہدی
زدن ۱	بمردن خویش را چون فال بدزد	را	ہمان فالِ بد او را حال بدزد	خسرو دہلوی
شدن	ہیچ میگوئی اسیرے داشتم حالش چہ شد		خستۂ من ہیچ جائے داشت احوالش چہ شد	محتشم کاشی
شناختن	حالِ او امروز نشناسد مگر آن سوختہ		کہ بود یک شبے از پہلوی عذرا ماندہ	خسرو دہلوی
شنیدن	بتو حالِ خود چہ گویم کہ تو خود شنیدہ باشی		غمِ دل عیان نسازم کہ بدان رسیدہ باشی	فغانی شیرازی
شوریدن	ز ہولم در آن جائے تاریک و تنگ	از در	بشورید حال و بگردید رنگ	سعدی شیرازی
کردن ۲	مجنون لباس کعبہ سیہ دید و حال کرد		گویا سیاہ خیمۂ لیلےٰ خیال کرد	آصفی شیرازی
کشودن ۳	چہ سازد با چنین بیتابیٔ شبہائے تنہائی	با	مقیمی حال خود گر با در و دیوار نگشاید	مقیمی تبریزی
گذشتن	ماجرا دوش پرسیدے کہ چون بگذشت حال	بہ	اے سرت گردم چہ پرسی بدشوارے گذشت	خسرو دہلوی
گرداندن	کہ فرمانِ خدائے حال گردان		مبدل کرد دردت را بدرمان	ناظم ہروی
گردیدن ۴	ہمین بس است کہ گیرد زبان و حال بگردد		فصاحتِ سخنِ عشق نحو و صرف ندارد	عالی شیرازی

مصطلح ۱ حال بدزدن، حال بد کردن ۱۲ بہار ۲ حال کردن، وجد کردن ۱۲ بہار ۳ حال کشودن، ظاہر کردن حال ۱۲ بہار ۴ حال گردیدن، متغیر شدن حال، عام از ینکہ از بد بہ شود یا بالعکس، حال گرداندن متعدی آن ۱۲

ع۵ ز ہجران دیدہ ام حالیکہ کافر از اجل بیند ۱۲ حزین

مصدر		صله		شاعر
گفتن	سحر میگفت باپروانه بلبل حال و می نالید	با به را	که گل شد زرد و آخر شعلهٔ خارست پنداری	فغانی شیرازی
ماندن	خزان رسید و گلستان بآن جمال نماند		سماع بلبل شوریده رفت و حال نماند	ر
نمودن	حال نمودند بدارای ملک	به	کاب درافزود بدریای ملک	خسرو دہلوی
نوشتن	وه که یک قاصد که باشد محرم این راز نیست	بر	چند بر کاغذ نویسیم حال و شوئیم دود ه را	نظیری نیشاپوری
حالت کیفیت، وانچه آدمی بران بوده باشد ۱۲ منتخب اللغات				
انگیختن	شکر بیش زبان ہاے شکر ریز		بشیرین نکته ہاے حالت انگیز	وحشی بافقی
پرسیدن	حال رخسارهٔ زردم ز نیپر چنگ مپرس	به	حالتِ عاشق بیچاره باین رنگ مپرس	میر تقی دہلوی
داشتن	در نماز عاشقی شبها فغانے تا بروز	در به	حالتے دارد بمحرابیکه بیسوزد مرا	فغانی شیرازی
رفتن	در نمازم خم ابروے تو چون یاد آمد		حالتے رفت که محراب بفریاد آمد	حافظ شیرازی
کشیدن	عاشق مسکین نمیدانی چه حالت میکشد		گر بگویم خاطر پاکت ملالت میکشد	وحید قزوینی
حائل بازدارنده، و مانع شونده میان دو چیز ۱۲ بہار عجم				
شدن	ذره ام امیدوار پرتوے از آفتاب		اے سحاب بے مروت میشوی حائل چرا	عالی شیرازی
گشتن	علاجِ کُند چشمی کرده ام از تیز بینی ہا	برای	برآیم در تماشاے تو عینک گشته حایلها	ظہوری ترشیزی
فصل با				
حُب بضم اول و بار مشدد، دوستی ۱۲ بہار عجم				
داشتن	بسکه داری حب دنیا بعد مردن خاک تو		گر نگردد لوته خواهد گشت ریگ زرگری	اثر شیرازی

مصدر		صله		شاعر
حباب بالضم و بالفتح گنبدۂ آب که بر روی آب پدید آید ۱۲ بهار عجم				
شکستن	کشاد عقدۂ خاطر شکست اہل دل است		که شیشه می شکند چون حباب شیشه شکست	تاثیر اصفهانی
فصل جیم				
حج قصد طواف کعبه کردن به نیت عبادت و بجا آوردن آن ۱۲ منتخب اللغات				
خریدن مل	حج خریدن در دیار عشقبازان رسم نیست		هر که مرد اینجا برای او شهادت میخرند	صائب اصفهانی
کردن	حج کردن			بهار عجم
گزاردن	حج گزاردن			״
حجاب بالکسر، پرده ۱۲ بهار عجم				
آمدن	دو عالم گرچه بر روی نگار ما حجاب آید	بر	ز پیدائی جمالش در نظر بیش از نقاب آید	الٰهی همدانی
افتادن	نمی خواهم بروی آن پری از دل نقاب افتد	در	مبادا در من و معشوق یک مینا حجاب افتد	عاشق دهلوی
افگندن	از رخ حجاب سنبل شبرنگ برفگن	از	تا بر رخ افگند ز حیا معجر آفتاب	کمال زنجانی
بافتن	حجاب بافتن			بهار عجم
برانداختن	حجاب سیاست برانداختند		ز بیگانگان حجره پرداختند	نظامی گنجوی
برخاستن	برخاست از میان من و تو حجاب تن	از	این خرقه را بنذر حضور تو سوختم	حزین اصفهانی
برداشتن	ز ملک تا ملکوتش حجاب بر دارند	از	کسیکه خدمت جام جهان نما بکند	حافظ شیرازی

مصطلح مل حج خریدن، ثواب حج بدست آوردن ۱۲ بهار

مصدر		صلہ		شاعر
داشتن	در بیکشے نگار من از بس حجاب داشت	در	پیمانہ در کفش عرق آفتاب داشت	حزین اصفہانی
رفتن	چون زمیان رفت حجاب خیال	از	بے حجبش جلوہ نمود آن جمال	خسرو دہلوی
شدن	غبار آنچنان در ہوا شد حجاب	در	کہ رہ بست بر دعوتِ مستجاب	قاسمی گونابادی
شگافتن	ایدل کہ حجاب صبر بشگافتہ		تنہائی من دیدہ از ان تافتہ	خسرو دہلوی
کردن	اگر حجاب کنی از خدا فرشتہ شوی	از	چنین کہ مے کنی از مردمان حجاب اینجا	صائب اصفہانی
کشودن	بکشود سفیدہ دم حجاب از طرفے	از	بر داشت نگار من نقاب از طرفے	غنی تفرشی
گشتن	بنود عزم کہ جویم ز دوستان دوری	در	ولے چہ سود قضا گشت پیش دیدہ حجاب	جمال اصفہانی
حجت دلیل و برہان ۱۲ بہار عجم				
آوردن	شد دراز این بحث آلہی تا جری از زیر باد		حجت[۱] محکم بیار در رفع ساز شور و شین	عالی شیرازی
انگیختن	زبان تازہ کردن بہ اقرارِ تو	از	نہ انگیختن حجت از کار تو	نظامی گنجوی
گرفتن[۲]	بدلبری قدِ شیرین شمائلے کہ تراست	بہ	ہزار حجت قاطع بہ نیشکر گیرد	تاثیر اصفہانی
ماندن	چو حجت نماند جفا جوے را		بہ پرخاش در ہم کشد روے را	سعدی شیرازی
حجلہ بالتحریک پردہ کہ براے عروس مرتب سازند و فارسیان بسکون استعمال نمایند ۱۲ بہار عجم				
آراستن	حجلہ آراستن			بہار عجم
بستن	عقد بکرِ فکر را با عالی امشب بستہ اند	از	حجلہ باید از صفائے خاطر دا ما دبست	عالی شیرازی

مصطلح ۱؎ حجت محکم: آلہ مصنوعی کہ زنان حلہ پر بجو د فرو کنند ۱۲ بہار ۲؎ حجت گرفتن: اعتراض نمودن برکسے ۱۲ بہار

مصدر		صله		شاعر
پرداختن	چون عصبیت کمرکین به بست		حجله ز پرداختن آئین به بست	نظامی گنجوی
ساختن	باش تا حجله ساز طالع تو		بزم را فرش زاختر اندازد	ثنائی مشهدی
کشیدن	حجله کش جلوهٔ بکران باغ		خاص کن عطر بقصر دماغ	خسرو دهلوی

فصل دال مهمله

حد نوعے از سیاست شرعی، و جانب و طرف ۱۲ بهار عجم

خوردن	بیگناهان در غضب حد گنهگاران خورند	در	میزنند از خشم شیران بر زمین دنبالها	صائب اصفهانی
زدن	در حرم هرکس گناهی کرد حدش میزنند		نگذراند عشق از هم صحبتان تقصیر را	"
یافتن ۱	می ده که نو عروس چمن حد حسن یافت		کار این زمان بصنعت دلاله میرود	حافظ شیرازی

حدیث مطلق سخن و گفتار ۱۲ بهار عجم

آمدن	حدیث تیغ تو هرجا که در میان آمد	در	دهان زخم شهیدان پر آب میگردد	صائب اصفهانی
آمدن	نخستین حدیثے که آمد فرود		زمشه داد پوشیدگانرا درود	نظامی گنجوی
آوردن	خوش آن حدیث که هرگاه بر زبان آرم	بر	لب از زبان برباید زبان لب دزدد	فضلی جرباذقانی
افگندن	مجال صبر تنگ آمد بیکبار	بر	حدیث عشق بر صحرا افگندم	سعدی شیرازی
انگیختن	یک چند ادب طراز دیرین		انگیخت حدیث تلخ و شیرین	فیضی اکبرآبادی
بستن	لب حرف آفرینش تا حدیثم را بهم بندد	به	هزاران فقره انشا میکند چشم سخن سازش	صائب اصفهانی

مصطلح ۱ حد یافتن، بکمال رسیدن ۱۲ بهار ۲ حدیث بر صحرا افگندن، نوشتن و اظهار کردن آن ۱۲ بهار

مصدر		صله		شاعر
پرسیدن	حدیث عهد گل و در لاله از من پرس	از	که همچو آب روان پاچناری چمنیم	سلیم طهرانی
خواندن	برخوان حدیث لعل لبی و سر بپیچ		بشنو رموز تنگ دهنی و رخ متاب	سودای شیرازی
دانستن	خویش را شهره بعشق دگران میخوانم		تا ندانند حدیث من و تو بیخبران	ملا جامی
راندن	لب لعل دل فریبت ز گهر حدیث راند	از	سر زلف مشک بارت ز بنفشه راز دارد	کمال اصفهانی
رساندن	اعنی که حدیث دل فریبم	در	در مجلس بادشا رساند	عرفی شیرازی
رسیدن	می گفت دل حدیث وصال تو عقل گفت	به	خاموش این حدیث بحالت نمیرسد	کمال اصفهانی
رفتن	ساقی حدیث سرو گل و لاله میرود		این بحث با ثلاثهٔ غساله میرود	حافظ شیرازی
شنودن	از زبان تو حدیثی نشنودم هرگز	از عه	از تو شرمندهٔ یک حرف نبودم هرگز	مسیح کاشی
شنیدن	کهن شد قصهٔ مجنون حدیث درد من بشنو		بهر افسانه عمر خود مکن ضایع ز من بشنو	شریف تبریزی
فهمیدن	حدیث من بجز مجنون نه فهمد		زبانم را شکست زلف لیلی ست	قاسم مشهدی
کردن	شرم دارد زمانه با چو توئی	از بر سه	که ز حاتم حدیث جود کند	سنجر نیشاپوری
گذشتن	در سینه که حدیث سر زلف تو گذشت	در	گرچه پیشین گذرد قافله گمراه شود	مسیح کاشی
گذاشتن	ببین چه کرد او با اهل بیت مصطفوی		حدیث رستم بگذار و قصهٔ بیژن	جمال اصفهانی
گرفتن	حدیث عشق نگیرد به زاهدان هرگز	به		سعدی شیرازی

عه دم بتشدید میم از تصرفات شاعرست، والا در اصل لغت، حرف آخرش دالست که حذف شده، و از کلمات محذوف الاعجاز ست ۱۲ عبد الحمید

عه حدیث تلخ ز بادام اگر نمی شنوی ۱۲ صائب   سه بر بمعنی پیش   ۔ حدیث فقیهان بهر یا مکن ۱۲ رضی

مصدر		صله		شاعر
گزاردن	مراغرض زنماز آن بود که پنهانی	با	حدیث درد فراق تو با تو بگزارم	مولوی رومی
گفتن	دلا وحدیث نازک جانان من گفتی	با از بر عـ۵	نگو گفتی حدیثے از میان جان من گفتی	سیفی بخاری
ماندن	مُردم من وحدیث غمم در زمانه ماند	در	من رفتم از میان سخنم در میانه ماند	شانی مشهدی
نوشتن	آن قوم که قرآن کلام تو نویسند	بہ	ہر جا که حدیثے ست بنام تو نویسند	آرزو اکبر آبادی

حُدی سرودیکه در عرب شتربانان مے سرایند ۱۲

مصدر		صله		شاعر
خواندن	ناقه رامی خواند لیلی سوئے منزلگاه خویش	در	ساربان در رہ حدی خواند و مجنون میگریست	آصفی شیرازی
کردن	بیا مطرب ترنم را حُدی کن		سوارم بر ذلول بیخودی کن	ناظم ہروی

فصل ذال معجمه

حذر پرہیز کردن و ترسیدن ۱۲ بہار عجم

مصدر		صله		شاعر
داشتن	سرگرم داغ عشق ندارد حذر ز سنگ	از	دیوانه نیست آنکه جهد چون شرر ز سنگ	مخلص کاشی
کردن	بسنگ سرمه شمشیر نگه را تیز میسازد	از	حذر کن از سیه چشمے که گرم سرمه سائی شد	شوکت بخاری
گرفتن	چو تیغ تو بدرخشد قضا مغفر پوید		چو شست تو بگشاید قدر حذر گیرد	سلمان ساوجی

فصل راء مهمله

حرارت گرمی ۱۲ بہار عجم

مصدر		صله		شاعر
دادن	شود با من چهم گرم عتاب آهسته آهسته	در	حرارت میدهد صبح آفتاب آهسته آهسته	نجیبای کاشی

عـ۵ با تو چه گویم حدیث جان که داری ۱۲ سیفی اسفرنگی عـ۵ بر بمعنی پیش ـ بر طبیب حدیثے ز درد دل گفتم ۱۲ سالک یزدی

مصدر		صله		شاعر
داشتن	به مجلس نوجوانان را کهن پیری ضرور آمد		حرارت دارد این معجون طباشیرے ضرور آمد	رائج دہلوی
نشستن	ہزار دجلہ کشیدیم و تشنگی باقیست		حرارت دل ازین آب آتشین نہ نشست	باقر کاشی
حرام ناشایستہ و ناروا ۱۲ منتخب اللغات				
آمدن	قید غفلت بر دلِ آزادگان آمد حرام	بر	کودکان را خواب نبود در شب آدینہ ہا	عاشق دہلوی
شدن	ہر کس نگفت بادۂ عشقِ ترا حلال		خونش حلال و عمر عزیزش حرام شد	حسن دہلوی
گفتن	زاہد حرام گفت مے لعل را ولی		ما زاہدیم و میکدہ بیت الحرام ماست	شاہی سبزواری
حرب جنگ ۱۲ بہار عجم				
کردن	شد وقت کہ با جن و پری حرب کنم	با	با نامِ تو نام خویش را ضرب کنم	فوقی یزدی
حرج بفتحتین، تنگی ۱۲ بہار عجم				
داشتن	کے بیا بے از غم ہجران فرج	از	تا زحلمش نفس تو دارد حرج	اسیر لاہجی
حرز تعویذ ۱۲ منتخب اللغات				
بستن	ز ایمان گر دلت آسیبے یابد بدیرش بر	بر	کہ بر بندند حرزِ کفر بر بازوی ایمانش	عرفی شیرازی
ساختن	دل از آفتِ مرہم آسودہ شد		کہ زخم تو حرزِ جگر ساختم	ظہوری ترشیزی
کشادن	کشد جان صد آسیب از آب و گل	از	کشاید ز بازو اگر حرز دل	〃
حرص سخت آرزومند شدن ۱۲ بہار عجم				
بردن	حرص از طینتِ پیران نبرد موئے سفید	از	این تپے نیست کہ ساکن بہ طباشیر شود	صائب اصفہانی

مصادر		صله		شاعر
دادن	در ستدن حرص جهانت دهد	در	در شدن آسایش جانت دهد	نظامی گنجوی
داشتن	بعد صد سالم هر آن اشکے که باید ریختن		بسکه دارم حرص از چشم من اکنون مے چکد	اسیر جرباد قانی
شکستن	ما حرص به نیروی قناعت شکنیم	به	واندر دل خلق منت شکنیم	حسین یزدی
هشتن	حرص بهل کوره طاعت زند		گردن حرص تو قناعت زند	نظامی گنجوی
حرف گفتار و سخن ۱۲ بهار عجم				
آفریدن	نگردد تیره بختی مهر لب حرف آفرینانرا		سواد از مهر روشن میکند چشمیکه گویا شد	صائب اصفهانی
آموختن	استاد عشق تا بمن آموخت حرف عشق	به را عه	از علم حکمت آنچه بخواندم زیاد رفت	عصمت بخاری
آوردن له	زان جفا پیشه کسانیکه خبر می آرند	بر	از خجالت بر من حرف دگر می آرند	هیلی هروی
بافتن له	نفسم حرف طره مے بافد		دانها خال مشک بیز مرا	ظهوری ترشیزی
برآمدن	هر جا که حرف آن لب خندان برآمده	در	صد گل هزار چاک گریبان برآمده	آرزو اکبرآبادی
برداشتن ٢ه	چند باید شد ز غفلت مرکز تشنیع خلق		حرف سنگین تا بکے چون گوش کر برداشتن	بیدل عظیم آبادی
بستن ٣ه	از زبان من غرض گر نه حرف تازه بست	از	یار اوراق تغافل را چرا شیرازه بست	قدسی مشهدی
پرسیدن	چنان گوید جواب من کزان گردد رقیب آگه	از	بمجلس گر من بیدل از و حرف نهان پرسم	شرف قزوینی

مصطلح له حرف آوردن و بافتن، سخن گفتن ۱۲ بهار ٢ه حرف برداشتن، تحمل کردن ۱۲ بهار ٣ه حرف از زبان کسے بستن، گفتن خبرے از زبان کسے که او نگفته باشد، و همچنین، سخن از زبان کسے بستن و ساختن ۱۲ مصطلحات

عه بنیاموخت مارا جز از حرف رنج ۱۲ خسرو

مصدر		صله		شاعر
پریدن ۱	گر شوم خاموش حرفم از سر مژگان پرد	از	در چو بندد مرغ وحشی رو بروزن میکند	قاسم مشهدی
پوشیدن ۲	بگاه حرف قاصد پرده بر رو سخن پوشد	از	شنیدست از لبش حرفی و می خواهد سخن پوشد	شفائی اصفهانی
پیمودن ۳	حرف پیمائی مرا چو در خمیازه داشت		مهر خاموشی بلب رطل گرانی شد مرا	صائب اصفهانی
چاویدن ۴	حرف چاویده			بهار عجم
چیدن ۵	ز بس خامه لیسیده آن حرف چین		سیه کرده دندان خود همچو شین	طغرای مشهدی
خواندن	بحرف خوانده بود ز لوح مزار ما	از	مجنون که تخته بر سر اهل جنون شکست	قدسی مشهدی
خوردن	اهل سخن از گردش افلاک نرنجند	از	بر هم نخورد حرف ز پیچیدن کاغذ	بیدل عظیم آبادی
داشتن	دگر یارب چه حرف است اینکه آن مه بر زبان دارد	از	که میگوید به بدخواه من و از من نهان دارد	محتشم کاشی
راندن ۶	اگر خواننده حرف نغمه راندے		گوشت از بینوائی گوشت خواندے (نام نغمه ۱۲)	یحیی شیرازی
رفتن ۷	تا تیر پیش یار دگر آبرو مریز		میرفت پیش حرف تو اکنون نمیرود	تأثیر اصفهانی
رفتن ۸	حرف از فروغ روی تو هر گاه میرود	از ، در عه۱	خجلت بچشم روشنی ماه میرود	”
زدن ۹	عشق آمد با من سخن از حسن بتان زد	از ، به عه۲	اینحرف بمن تا بدر دیر مغان زد	سلیم طهرانی

مصطلح ۱ حرف پریدن، شایع و منتشر شدن ۱۲ بهار ۳ حرف پیمودن، عرض دادن ۱۲ بهار ۴ حرف چاویده گفتن، سخن بے مزه و بے ته ۱۲ بهار ۵ حرف چیدن، عیب گرفتن، حرف چین، عیب گیر و نکته چین ۱۲ از بهار ۶ حرف راندن، سخن ۱۲ بهار ۷ حرف پیش رفتن، موافق گفته بعمل آمدن ۱۲ بهار ۸ حرف رفتن، مذکور شدن ۱۲ بهار ۹ حرف زدن، سخن گفتن ۱۲ بهار

عه۱ در چمن چون حرف آن بالای موزون میرود ۱۲ صفا عه۲ حرف از ورقی زن که کتابش همه خون است ۱۲ امید همدانی

مصدر		صلہ		شاعر
زدن [۱]	رم کن از صحبت کہ وحشت از دو روئی بہتر است	از	با کسے منشین کہ حرفش از قفا باید زدن	دانش مشہدی
زدن [۲]	در جلوہ گہش زخم نمایان بود آغوش	بہ	ترکی کہ بشمشیر زند حرف میانش	صائب اصفہانی
زدن [۳]	حد وحشی نیست حرف عشق آن سلطان حسن	بہ	حرف باید زد بحدِ خویشتن درویش را	وحشی بافقی
ساختن	نکتۂ واضح زخاموشان شنو		داستانِ حرف سازان مبہم است	ظہوری ترشیزی
ساختن [۴]	گمانم میشود علمی کہ از من مدعی گوید	از	چو آن لالی کہ میسازد کسے حرف از زبان او	تاثیر اصفہانی
سنجیدن	معلم کز این تختہ شد حرف سنج	از	نیاموخت ما را جز از حرف رنج	خسرو دہلوی
شستن	زلوحِ سینہ شستم پاک حرف بیگناہی را	از	بدست خود کشیدم بر رخ انگشتِ سیاہی را	شاپور طہرانی
شناختن	زنقطہ حرف شناسان کتابیان شدہ اند		بچشم کم منگر نقطۂ سویدا را	صائب اصفہانی
شنیدن	زغیرت از ریاضی دان رمیدہ	از عہ	کہ حرفِ جسم تعلیمے شنیدہ	اثر شیرازی
کردن [۵]	من بحسرت حرف آن خال و زنخدان چون کنم		ساحرے چون حرف ہاروت و چہ بابل کند	شیدا ہندی
کردن [۶]	دفتر آوا را در بزم می شیرازہ نیست	در	دختر رز حرف در کارِ فلاطون میکند	صائب اصفہانی
کشادن [۷]	بدامہا پُر از خون حرف آن زلفِ دوتا بکشا	بہ	بسر این نافہ را پیش غزالانِ ختا بکشا	"

مصطلح [۱] حرف از قفا زدن، عیب کردن ۱۲ بہار [۲] حرف بشمشیر زدن، معروف ۱۲ بہار [۳] حرف بحدِ خویش زدن، سخن باندازہ خود گفتن ۱۲ بہار [۴] حرف از زبان کسے ساختن، گفتن خبرے از زبان کسے کہ او نگفتہ باشد ۱۲ بہار [۵] حرف کردن، سخن گفتن ۱۲ از بہار [۶] حرف در کار کسے کردن، ایراد گرفتن ۱۲ بہار [۷] حرف کشادن، سخن گفتن ۱۲ بہار

عہ از لعل فسون ساز تو ہرگز نشنیدیم + حرفیکہ درو مصلحت ناز نباشد ۱۲ شفائی

مصدر		صله		شاعر
کشادن [۱]	از غنچهٔ لب بکشا با مُرده دلان حرفی	از با	یکره بدم احیاکن اعجاز مسیحارا	حزین اصفهانی
کشیدن [۲]	گرچه در وصفِ دهانش شرط باشد اختصار		حرفِ زلفش مے توان تا دامنِ محشر کشید	مخلص کاشی
کشیدن	داغم که بیقراری این درد جانگداز	از	حرفِ شکایت از دلِ بیتاب میکشد	صائب اصفهانی
کشیدن [۱]	خوش آنکه خسته دلان می زجام زرف کشند	از	چو نقطه از دهنِ تنگ یار حرف کشند	سلیم طهرانی
گذشتن	در روز و هفته میگذرد حرفِ عمرِ ما	در	دیگر کجا امید مه و سال مانده است	مسیح کاشی
گرفتن [۱]	گفتی زتو کے جُدا شوم من	از	این حرف گرفتم از هوا من	باقر کاشی
گرفتن [۲]	بگیر از دهنِ خلق حرف راز نهار	از	بآسیا چو شدی پاسدار نوبت را	صائب اصفهانی
گرفتن [۳]	چو حرفم بر آید درست از قلم		مرا از همه حرف گیران چه غم	نظامی گنجوی
گفتن [۴]	فرمان دهی نداشته چون من جهان نظم	با از در [ع]	این حرف باخلیفه توان گفت بی هراس	عرفی شیرازی
نشاندن [۵]	بکرسی نشینان چنان تیغ راند	به	که حرفِ شجاعت بکرسی نشاند	لا اعلم
نشستن	حرف برکرسی نشستن			بهار عجم

مصطلح

[۱] حرف از لب کشادن، و از دهن کشیدن، و از هوا و دهن گرفتن، معروف ۱۲ بهار [۲] حرف کشیدن، دراز کردن سخن ۱۲ بهار [۳] حرف گرفتن، عیب گرفتن ۱۲ بهار [۴] حرف گفتن، سخن گفتن ۱۲ بهار [۵] حرف برکرسی نشاندن، سخن خود راست و درست ساختن، و از عهدهٔ دعوی خود برآمدن، حرف برکرسی نشستن، لازم آن ۱۲ بهار

[ع] حکیم از نقطهٔ موهوم حرفے گفت در مجلس ۱۲ احسابی نطنزی

شاعر		صله		مصدر
فغانی شیرازی	گرچه کس پروا نخواهد کرد مکتوب مرا		چون فغانی چند حرف درد دل خواهم نوشت	نوشتن
اشرف مازندرانی	نهاده جود تو حرفے بناف دریا را	به	نه گوهرست که باشد بحلقۂ گرداب	نهادن[۱]

حرکت بالتحریک جنبش، و فارسیان بسکون نیز استعمال کنند ۱۲ بهار عجم

عرفی شیرازی	چو بشکنی حرکت در مفاصل انظار	در	زمردمک نرسد نور تا ابد بمژه	شکستن
"	که آسمان حرکت می کند بدشواری	به	جهان بجاه و جلالت لنخاسیّے پرشد	کردن

حرمت بالضم معزز و ارجمند شدن ۱۲ بهار عجم

واصف بخاری	مے که تیز کند فهم غافلان بلید		مے که محتسب و شیخ حرمتش دارند	داشتن
سعدی شیرازی	نتوان شکست حرمت ایشان ز جاهلی	از	گر زلتے از ایشان صادر شود رواست	شکستن
فغانی شیرازی	بدنام چون شدم بر کس حرمتم نماند		مے ده که گر فرشته شوم همچنان بدم	ماندن
سعدی شیرازی	خاصه آن بیتے که مبنی بر دعاء پادشاست		یافت هر بیتے جدید م حرمت بیت العتیق	یافتن

حریف هم پیشه، و انباز در امرے ۱۲ بهار عجم

کلیم همدانی	ز هر که دل ببری قدر جان نمیداند		حریف باخته بے صرفه بازمیبا شد	باختن[۲]
علی سرهندی	خواب خوش هرگز نمی آید حریف برده را		آدمی تا کسب دنیا کرد بے آرام شد	بردن[۳]

مصطلح [۱] حرف بناف کسے نهادن ظرافت و استهزا کردن ۱۲ بهار [۲] حریف باخته آنکه اکثر اشیاء خود را ببازے داده باشد ۱۲ بهار [۳] حریف برده کسیکه قمار از وے حریف برده باشد ۱۲ بهار

[۴] دلم مقیم در تست حرمتش میدار ۱۲ حافظ

مصدر		صلہ		شاعر
حریفی انبازی درامرے ۱۲ بہارعجم				
کردن	گرچہ بسی طبعِ لطیفے کنی	با	با تنِ تنہا چہ حریفے کنی	نظامی گنجوی
فصل سین				
حساب بالکسر و الضم شمردن، و شمار، و معاملہ ۱۲ بہارعجم				
برانداختن [1]	حسابے کہ خاقان برانداختے		بفرمانِ او کارِ آن ساختے	نظامی گنجوی
برداشتن [2]	زچہرۂ تو بہشت آب و تاب بردارد	از	زقامتِ تو قیامت حساب بردارد	صائب اصفہانی
بُردن [2]	ناظم مدد ز سلسلۂ آہ جو کہ باز		چرخ ار برد حساب از ین دودمان برد	ناظم تبریزی
برکشیدن [3]	بر سوادِ عمر چون زد سوے کافوری بیاض		یک قلم باید حسابِ آرزوہا برکشید	مخلص کاشی
بودن	تاج و تخت و خاتم و ملک ترا نبود قرین	را	جیش و جود و بندہ و گنجِ ترا نبود حساب	فتح اللہ اصفہانی
بودن [4]	حساب بدست بودن	بہ		بہارعجم
بودن [4]	حساب در انگشت بودن	در		؍؍
جستن	ز روئے عدالت بجوید ز ہر کس	از	حساب و کتاب طوا میر و دفتر	رجائے اصفہانی

مصطلح

[1] حساب برانداختن، برائے زدن و صواب اندیشیدن ۱۲ بہار [2] حساب از کسے برداشتن، و بردن، ترسیدن و عبرت گرفتن از چیزے ۱۲ بہار [3] حساب برکشیدن، دور کردن حساب ۱۲ بہار [4] حساب بدست، و در انگشت بودن، برائے سہولت حساب بانگشت می باشد ۱۲ بہار

مصدر		صله		شاعر
دادن ۱	اگرچه دورم ازان بزم میتوانم داد	با	حسابِ خندهٔ گل باشمار گریهٔ شمع	صبا اصفهانی
دادن ۲	هر نقدِ دل که مے بر دآن دستِ خوش نگار	به به	آخر بما حساب بانگشت میدهد	تاثیر اصفهانی
داشتن ۳	خاکساری پیش مغروران ندارد اعتبار	از	گر حسابی داری از خود در حساب ما مباش	سلیم طهرانی
داشتن	حسابِ امشب و فردا بزلفش و همیدارم	به	شمارِ ظلم و بیدادِ کسی برهم نمیگردد	نظیری نیشاپوری
دانستن	بسیار کم شمردنِ ما لایق تو نیست	را	شاه آن بود که خوب نداند حساب را	یحیی کاشی
زدن ۴	شکر لب مے شنید و دم نمیزد	را	حسابِ ناز را برهم نمیزد	زلالی خوانساری
شدن ۵	حساب سربسر شدن			بهار عجم
طلبندن	فردا که حسابِ جمله عالم طلبند		آن ذرّه که در حساب ناید مائیم	افضل کاشی
کردن ۶	قمری به بیحیائی خود معترف شود	را به	چون سرو را بآن قد دلجو کند حساب	طغرای مشهدی
کردن	بمردم کن امروز آن سان حساب	به	که فردا توانیش گفتن جواب	هاتفی جامی
گردیدن ۷	سر یکه میطلبیدی بخجرت دادیم		حساب ما و تو گردید سربسر امروز	اشرف مازندرانی

مصطلح

۱ حساب دادن، حساب کردن ۱۲ بهار ۲ حساب بانگشت دادن، برائے سهولت حساب بانگشت میکنند ۱۲ بهار

۳ حساب از خود داشتن، بخود مغرور بودن ۱۲ بهار ۴ حساب برهم زدن، سررشته حساب از دست دادن ۱۲ بهار

۵ حساب سربسر شدن، حساب پاک گردیدن ۱۲ بهار ۶ حساب کردن، برابر شمردن، و مساوی دانستن ۱۲ بهار

۷ حساب سربسر گردیدن، حساب پاک شدن ۱۲ بهار

مصدر		صله		شاعر
گرفتن	باین شادی که آزادی ز مکتب صید بیدل	را	حساب عمر میگیرد همی آدینه خود را	صیدی طهرانی
گرفتن له	ازان زما همه عالم حساب میگیرد	از	که در قلمرو انصاف خود حسابانیم	صائب اصفهانی
حسد بالتحریک، کینه، و بدخواهی ۱۲ بهار عجم				
آمدن	گرچه قدر ملک از قدر بشر بیشتر ست	از بهِ را	باوجود تو ملک را حسد آید ز بشر	معزی نیشاپوری
بردن	شکرها گویمت ای چرخ که از گردش تو	به عه از بره	نیست یک کس که توان برد بجالیش حسدی	کلیم همدانی
داشتن	بد وقتی تکیه بر شمشیر جسم لاغرم دارد	بسبب از	که شبنم در کنار گل حسد بر بسترم دارد	صائب اصفهانی
کردن	حسد کنند حسودان ترا باصل و حسب	را به	بدین دو چیز بود مرد محتشم محسود	معزی نیشاپوری
ورزیدن	حسد ورزان یوسف بامدادان		به فکر صبح خرم طبع و شادان	ملا جامی
حسرت بالفتح، دریغ، و پشیمانی ۱۲ بهار عجم				
بردن ۹۳	تاثیر خفته است بخاک درت شبی	به بر ه از	حسرت کجا به بستر سنجاب مے برد	تاثیر اصفهانی
بردن ۹۴	حسنا رفت و باخود برد این حسرت که او گوید	با		حسنای نظری

مصطلح له حساب از کسے گرفتن، ترسیدن ازو ۱۲ مصطلحات ۹۲ خود حساب، کسے که افعال و اعمال خود را خودش محاسبه کند ۱۲ بهار ۹۳ حسرت بردن، بصله به، و با و از، حسرت کردن، و نیز بصله با، مقابل آوردن ۱۲ بهار

ع آبحیات را حسد آید بز هر بار ۱۲ عماد غزنوی ع حسد برد بدل از بارگاه صدر اجل ۱۲ مختاری س بر سپهر حسد بری امیر تو شود ۱۲ افضل کاشی للعه خود از محبت جانان بخود حسد دارم ۱۲ نظیری ص برد بر گنج قارون حسرت انجم ۱۲ ناظم هروی

ه حسرت برم همیشه نظیری ز صیدگاه ۱۲ نظیری

مصدر		صلہ		شاعر
بردن	خواہی کہ از دلم ببرے حسرتِ شراب	از	باید بروز مرگ مرا با شراب شست	ثنائی مشہدی
بودن	دامنِ او گر بدست آید دمِ بسمل مرا	در	آنچنان میرم کہ نبود حسرتے در دل مرا	باقر کاشی
خوردن	نامزد شد بخیالت دلِ بے کینۂ ما		صورتِ غیر خورد حسرتِ آئینۂ ما	شفائی اصفہانی
دادن	کنایت کی تواند داد دادِ بیقراران را	را	سحابِ خشک حسرت مید ہد مشتاقِ باران را	فیاض لاہیجی
داشتن	حسرتِ یکدم آب گر از تیغ تو داشت	از عہ بر از عہ	بر لبِ تشنۂ زخمم کہ انگشت زدیم	نشور صفاہانی
رفتن	از دلم حسرتِ پرواز گلستان نرود	از	گرچہ از گل قفسم را چمنے ساختہ اند	شاپور طہرانی
ریختن	زند جوش خونِ نابِ دل در جگر	از	ز دل حسرت چند ریزم بدر	ظہوری ترشیزی
ساختن	گر نمی بودم تلف می گشت غمہا جہان		مفلسے چون بخت من جستند و حسرت ساختند	شفائی اصفہانی
فروختن له	در گلستانے کہ من آہے کشم تا روز حشر		سرو را حسرت فروشِ جلوۂ شبنم کنم	بیدل عظیم آبادی
کشیدن له	نہ تنہا شانہ حسرت میکشد از تارِ گیسویش	از عہ	دل آئینہ ہم داغست از خود می رویش	فطرت مشہدی
گداختن له	حسرت گداز			بہار عجم
ماندن	قاتلِ من چشم می بندد دمِ بسمل مرا	در	تا بماند حسرتِ دیدار او در دل مرا	آصفی شیرازی

حسن خوبی ۱۲ بہار عجم

افزودن	زبسکہ حسن فزود و غمش گداخت مرا		نہ من شناختم او را نہ او شناخت مرا	ہلالی ہمدانی

مصطلح له حسرت فروش، حسرت کش، حسرت گداز، معروف ۱۲ بہار

عہ بر لب کوثر ز شرم حسرت نم داشتن ۱۲ عرفی عہ ہلال آسا بیاد ابروئی حسرتے دارم ۱۲ آرزو عہ مست حیرت شد و حسرت بر رخ یار کشید ۱۲ زلالی

مصدر		صله		شاعر
بالیدن	گداز و دیدنِ سنگ محک کامل عیار انزا	از	وگرنه حسن کامل از خطِ تسخیر نگی می بالد	صائب اصفهانی
برشتن ۱	گُل دل زبا بزورِ صباحت نمی برد		حسن برشته سوخته لاله دیدنی ست	دانش مشهدی
داشتن	بباغِ خوبی آن گل و چه حسن ببدل دارد	به	که در وصف رخش هر غنچه جز و کردر بغل دارد	شریف تبریزی
ربودن ۲	تا از آن حسن رباینده نظر یافته است		آب آئینه ربا ینده تر از سیلاب ست	صائب اصفهانی
ساختن ۳	حسنِ ساخته			بهار عجم
سوختن	گُل دل زبا بزورِ صباحت نمی برد		حسن برشته سوخته لاله دیدنی ست	دانش مشهدی
شستن ۴	این حسن شسته که تو داری ندا صبح شست		هر چند گرد چهرهٔ او آفتاب شست	سالک یزدی
یافتن	چو علم هندسه حسن قبول در یابد		کنند شکلِ حماری بدل بشکل عروس	ثابت الٰه آبادی

فصل شین

حشر بالفتح وبرانگیختن محشور ها و بالتحریک فوج و توابع و لواحق ۱۲ بهار عجم

مصدر		صله		شاعر
آمدن	بر بوک ٭ و مگر عمر بسر برد حسود ت	بر	وز حادثه بر جانش مفاجا حشر آمد	ظهیر فاریابی
آوردن	بیداد کنی بر من دادم ندهی هرگز	بر، در، از	بیداد تو بر جانم هر روز حشر آرد	معز نیشاپوری

مصطلح ۱ حسن برشته سوخته، حسن ملیح ۱۲ بهار ۲ حسن رباینده، حسنے که بیک دیدن بیخود کند و از خود برد ۱۲ بهار ۳ حسن ساخته، حسنے که به تکلف کنند، و این مقابل حسن خداداد ست ۱۲ بهار ۴ حسن شسته، حسن در غایت بها و صفا ۱۲ بهار

٭ بوک، بضم واو، بمعنی شاید و مگر ۱۲ بهار

مصدر		صله		شاعر
انگیختن	چون بمیدان مدیح تو مباهات کنم	بر از	طبعم انگیزد بر لفظ ز معنی حشری	معزی نیشاپوری
بردن	فلک را بر دلرزه بر سر حشر	را بر عه	کواکب بریزند بر یکدگر	ظهوری ترشیزی
داشتن	حشر داشتن			بهار عجم
رسیدن	تا حشر میرسد گله پامال میشود		امروز را خوشست که روز جزا کنند	شفائی اصفهانی
فرستادن	بعثمان عباس چندی دگر	بر	فرستادشان بر سر آن حشر	هاتفی جامی
کردن	گر لبان قلعهٔ خیبر فتح هست استوار	در از	و نادر و چون قوم خیبر دشمنان کرده حشر	معزی نیشاپوری
کردن	صباح وصل تو کو تا قیامت انگیزم	به	به سینه حشر کنم داغهای پنهان را	حزین اصفهانی
کشیدن	آرزو بهر حسرت حشری گر چه کشید	بر	آه بر خاست لوای ظفر خواهم بست	ظهوری ترشیزی

حشم بالتحریک چاکران که برای صاحب خود با حریف جنگ کنند ۱۲ بهار عجم

مصدر		صله		شاعر
آراستن	آن روز که امکان حشم حادثه آراست	در	در سایهٔ انصاف تو می خواست حشم را	عرفی شیرازی
خواستن	آن روز که امکان حشم حادثه آراست		در سایهٔ انصاف تو می خواست حشم را	؍؍
گرفتن	بسند ستانیکه زلف اندر پس گوشت علم گیرد	از	منم ما عارض خونریز اگر خط حشم گیرد	خسرو دهلوی

حشو بالفتح آگنده که در بالش و امثال آن کنند و بمعنی سخن بیهوده مجازست ۱۲ بهار عجم

مصدر		صله		شاعر
بودن	قبا گر حریرست و گر پرنیان	در	بناچار حشوش بود درمیان	سعدی شیرازی
پوشیدن	تو گر پرنیانے نیابی مجوش		کرم کار فرمائے و حشوم بپوش	؍؍

عه غمزهٔ او حشر فتنه بهرجا برد ۱۲ وحشی عه از سرشک خون حشر کردی ملکن خاقانیا ۱۲ خاقانی

مصدر		صله		شاعر
گفتن	گوش ولب را غزل کن طالب دیوان عشق		حشو گفتن طرز بیہودیان شنفتن سہم نیست	طالب آملی

فصل صاد

حصار بالکسر، قلعه ۱۲ بہار عجم

برآوردن	ترسم کند خراب تمنا ے را عطش	بر از	برگرد دل زداغ حصاری برآورم	ظہوری ترشیزی
برگشادن	بتان شکسته وبتخانها فگنده زپای		حصارہاے قوی برگشاده لا دازلاد	فرخی سیستانی
بستن	عکس رخ تو آئینه را چون نگار بست	بر از	برگرد شہر حسن زآہن حصار بست	صائب اصفہانی
بودن	اگراز دل حصار باید کرد		جز دلِ من ترا حصار مباد	ابوالحسن بخاری
زدن	درآن بہن صحراے دریا شکوه	در از	حصارے زداز موج لشکر چو کوه	نظامی گنجوی
ساختن	گردِ دلِ خود زدوستی شان	در بر	بردیو حصار ساز و پرچین[عه]	ناصر اصفہانی
شدن	یکدل روشن نگہبانِ جہانے میشود		عصمتِ یوسف حصارِ کاروانے میشود	صائب اصفہانی
کردن	اگراز دل حصار باید کرد	از	جُز دلِ من ترا حصار مباد	ابوالحسن بخاری
کشیدن	برآرم سر زیر دستان او	در	حصارے کشم در شبستان او	نظامی گنجوی

حصر بالفتح، گرد گرفتن چیزیرا ۱۲ بہار عجم

طلبیدن	بدان کریم که گر حصر نعمتش طلبی		شمار آن نتوان کرد تا بروز شمار	ظہیر فاریابی
کردن	گیرم که خرد حصر کند مایهٔ نعمتش		آن حوصله آخر زکجا نطق ورقم را	عرفی شیرازی

عه پرچین، خاریست که بر اطراف باغ وغیر آن براے نگہداشت بندند ۱۲ بہار

مصدر		صلہ		شاعر
حصن بالکسر قلعہ ۱۲ بہار عجم				
بستن	زحصنیکہ معمار رائے تو بست		طلسم غرور اعادی شکست	ظہوری ترشیزی
کشادن	حصنیکہ بصدمت تیغ کس آنرا نکشاد		کلک تو کند عالیہا سافلہا	مسعود جرجانی
حصہ بہرہ ۱۲				
آمدن	ورازل خاک وجود ہر کسی میبیختند		حصہ من کمتر آمد غم در و آمیختند	عیشی ساوجی
دادن	ندہد حصہ تا رفیقان را		در ادب عہ خانہ میخورد نان را	یحیی شیرازی
فصل ظا				
حظ نصیب، وقسمت، وعیش، وخوشی ۱۲ منتخب اللغات				
کردن	بہار عمر ملاقات دوستدار الست	از	چہ حظ کند خضر از عمر جاودان تنہا	صائب اصفہانی
فصل فا				
حفرہ بالضم، مغاک کہ در زمین کنند ۱۲ بہار عجم				
زدن	موش در انبار ما حفرہ زدست	در	از کفش انبار ما ویران شدست	مولوی روم
حفظ بالکسر، نگہداشتن، و یاد گرفتن ۱۲ منتخب اللغات				
کردن	اہل ہمت راز گوہر آنچہ باید حفظ کرد	در	در محیط آفرینش آبروی سائل ست	صائب اصفہانی
کردن	نکردے صفحہ اش گر حفظ عسہ صورت	از	بتان را آبرو رفتے ضرورت	جلالا زوارہ

عہ ادب خانہ، بیت الخلا ۱۲ بہار عسہ حفظ صورت، روئے کسے نگاہداشتن ۱۲ بہار

مصدر		صلہ		شاعر

فصل قاف

حق حصہ، ونصیب، و راست، وانچہ تدارک آن باحسان کنند، ومردن ۱۲ بہار عجم

مصدر		صلہ		شاعر
آگاہیدن	حق آگاہ			
افروختن	جمالش حق فروز آمد کمالش حق پذیر آمد		ضمیرش حق پرست آمد وزیرش حق نواز آمد	سعدی نیشاپوری
اندیشیدن	بجبر و بال و بہ ظاہر اکتفاے خاطر		حق اندیش نہ	ابوالفضل اکبر آبادی
بودن [۱]	حق بجانب کسے بودن	بہ		بہار عجم
بودن [۱]	حق بر طرف کسے بودن	بر		″
پذیرفتن [۲]	جمالش حق فروز آمد کمالش حق پذیر آمد		ضمیرش حق پرست آمد وزیرش حق نواز آمد	سعدی نیشاپوری
پرستیدن [۲]	ترک حد مشرق ست روم حد مغرب ست		ہر دو دار و شہریار و حق پرست و حق ور ست	″
پژوہیدن [۲]	حق پژوہ			
پسندیدن	واسطۃ العقد سعادتمندی حق پسندی			ابوالفضل اکبر آبادی
جوئیدن	بخاطر حق جو میرسد			″
خواستن	شبے نعلبندے و پالان گرے	از	حق خویش می خواستند از خرے	نظامی گنجوی

مصطلح

[۱] حق بجانب کسے، و بر طرف کسے بودن، معذور بودن در کارے و بے اختیار سرزدن کار از و ۱۲ بہار

[۲] حق پذیر، و حق پرست، و حق پژوہ، معروف ۱۲

مصدر		صله		شاعر
خوردن	با محتسب بگوی و مترس از کسی کمال		گر باده میخوریم حقِ کس نمی خوریم	کمال خجندی
دادن	تو ز پیاله می خوری من همه خون که دمبدم	از عوض را	حق لبم همی دهی از لب خود پیاله را	خسرو دهلوی
داشتن له	بسے حق نمک دارد لبت بر سینهٔ ریشم	بر		سلمان ساوجی
دیدن	در کل وجود هر که جز حق بیند	در	باشد ز حقایق الحقیقت غافل	ابوالوفا خوارزمی
رسیدن	حق بحقدار رسید	به		
رفتن	ترا عادت ای بادشه حق روی ست		دل مرد حق گو از آنجا قوی ست	سعدی شیرازی
شناختن	یار اگر رفت و حق صحبت دیرین نشناخت		حاش لله که روم من ز پیے یار دگر	حافظ شیرازی
طرازیدن ٢ه	حق طراز			برهان قاطع
طلبیدن	در یکے که حق شناسی و حق طلبی		بیشتر باشد	ابوالفضل اکبرآبادی
کردن ٣ه	خویش را نابود مطلق کردهٔ	در	عیش را در کار غم حق کردهٔ	زلالی خوانساری
گذاشتن ٤ه	حقوقِ خدمتِ صدساله برکنار گذاشت	بر به	بیکد و بوسه که زان سنگدل طلب کردم	صائب اصفهانی
گذاشتن ٤ه	حق نعمت شاه بگذاشتند			نظامی گنجوی
گزاردن ٥ه	زهے بندگان را خداوندگار		خداوند را بندهٔ حق گزار	سعدی شیرازی

مصطلح له حق چیزے داشتن بر چیزے ٬ درینجا حق بمعنی چیزے ست که تلافی آن باحسان باید کرد ١٢ بهار

٢ه حق طراز ٬ ظاهر کنندهٔ حق ١٢ برهان ٣ه حق کردن ٬ اینجا حق بمعنی مردن ست ١٢ بهار ٤ه حق برکنار گذاشتن ٬ و حق گذاشتن ٬ ترک حق نمودن ١٢ بهار ٥ه حق گزاردن ٬ ادائے حق کردن ١٢ بهار

عه حق سائل را چرا ظالم بدربان میدهی ١٢ صیدی غزالی

مصدر		صله		شاعر
گزیدن	پیش نهاد خاطر حق گزین خود سازد			ابوالفضل اکبرآبادی
گستردن	رابیتت رایتی ست حق گستر		قلمت معجزیست باطل خوار	انوری ابیوردی
گفتن	تو منزل شناسی و شه راهرو		تو حق گوی و خسرو حقایق شنو	سعدی شیرازی
نمودن	یارب بنما حقیکه باطل ببرد		راهی بنما که پی بمنزل ببرد	ادهم کاشی
نواختن [1]	جمالش حق فروز آمد کمالش حق پذیر آید		ضمیرش حق پرست آمد و زیرش حق نواز آمد	معزی نیشاپوری
نهادن	بنهاد زمانه حق بموضع	بر	باطل ز میانه گشت مهجور	
نیوشیدن	خبر معدلت آن بلاد بسامع حق	بر	نیوشش میرسید	ابوالفضل اکبرآبادی

حقه ظرف چوبی که در آن جواهر دارند و در هندوستان قلیان را نیز گویند اما در شعرا امی واقع شده [2] حقه ریز عطر از گلهای رنگارنگ او + خوشتر ست از بوی ریحان دود تنباکو مرا ۱۲ بهار عجم

باختن	صوفی نهاده دام و سر حقه باز کرد	از	بنیاد مکر با فلک حقه باز کرد	حافظ شیرازی
کشیدن	کشیدی حقه و در آتش غم سوختی ما را		مبادا عکس دود او شود خط رخ صافت	ثابت الہ آبادی

حقیر خوار، و خرد ۱۲ منتخب اللغات

داشتن	راست گویم ره مخالف را		در زوال ای صنم مدار حقیر	بدر چاچی

مصطلح [1] حق نواز، سرفراز کننده حق، مثل بنده نواز ۱۲ بهار [2] حقه باز، شعبده باز، و مجازاً مکار ۱۲ بهار

[5] خطش از خال حقه باز شد است ۱۲ صائب

شاعر		صله		مصدر

فصل کاف

حک بالفتح، تراشیدن، و دور کردن ۱۲ بهار عجم

شاعر		صله		مصدر
هانی شیرازی	چو نقطه که پس از انتخاب حک سازند		دلم چو یافت ترا دیده شد سفید از اشک	ساختن
خسرو دهلوی	هر چیز که در کان نمک رفت نمک شد		چشمم بتو افتاد و وجودم همه حک شد	شدن
"	کرده حک و روز نهادش لقب	ع از	خنجر خور نقطه از خط شب	کردن

حکایت قصه، و داستان ۱۲ بهار عجم

شاعر		صله		مصدر
حافظ شیرازی	آن حکایتها که از فرهاد و شیرین بسته اند	از	جمله وصف عشق من گوید و حسن روی تو	بستن ۱
سحابی استرآبادی	جز راز تو نیست گر شوی محرم راز		هر چند جهان شود حکایت پرداز	پرداختن ۱
فغانی شیرازی	غافل چه داند این سخن از جان من بپرس	از	از جان من حکایت جانان من بپرس	پرسیدن
خسرو دهلوی	او شد از راز خود و فسانه سگال	از	باز جستند از و حکایت حال	جستن
سلمان ساوجی	حکایت خوش و شیرین و مختصر دارد	از با	بیا که هم زدهان تو با لبت لب من	داشتن
کاتبی نیشاپوری	رسانیدم بگوشش او حکایت	به	ز چشمش نکته کردم روایت	رسانیدن
عرفی شیرازی	ولیکن نکته مستانه را هشیار می باید	را	حکایتهائے هشیارانه سنجد فهم هر مستے	سنجیدن ۲

مصطلح

۱ حکایت بستن، و پرداختن، ترتیب دادن و ساختن آن را ۱۲ بهار ۲ حکایت سنجیدن، مشخص کردن ۱۲ بهار

ع کرده حک از صفحهٔ ایام نقش کافری ۱۲ آرزو

مصدر		صله		شاعر
شنیدن	ای آنکه دلم غیر جفا از تو ندید	از	وی کز تو حکایت وفا کس نشنید	بهار آملی
کردن	با نسیم سحری از شکرین پستهٔ تو	با عہ از	غنچه میکرد حکایت به نهانی دهنی	سلمان ساوجی
گذاشتن	حکایت شب هجران فرو گذار ایدل		بشکر آنکه برافگنده پرده روز وصال	حافظ شیرازی
گذشتن	کیم وچه قدر دارم که کنی شکایت از من	از بر	خجلم که بر زبانت گذرد حکایت از من	یحیی لاهجی
گفتن	خموش وحشی از انکار عشق او کاین حرف		حکایتیست که گفتی هزار بار دگر	وحشی بافقی

حکم فرمان، و فرمودن، و حکم کردن بر چیزی، عام ست که بزبان بود یا بدست پس نوشتن بقلم، و کشتن به تیغ نیز حکم بود ۱۲ بهار عجم

آمدن	گر ز دیوان قضا حکم بجائی آیدم	از	نیست مجرا گر نه بر طبعش دهی امضای من	شانی مشهدی
آوردن	حکم آورده ام از جانب سلطان جنون	از	که مرا کس ز در میکده مانع نشود	〃
پذیرفتن	حکم قضا را برضا در پذیر	را به	جرم بمن بخش و بها در پذیر	خسرو دهلوی
خاستن مص	با عشق تو شانی بوجود از عدم آمد		کس را چه گنه حکم خداوند چنین خاست	شانی مشهدی
دادن	قطرهٔ خورشید را حکم چکیدن دهم	را	تشنه لب عشق را ذوق چشیدن دهم	خلیل کاشی
داشتن	سکندر که بر عالمی حکم داشت	بر	در آن دم که بگذشت و عالم گذاشت	سعدی شیرازی
راندن	نماید که چون حکم رانی درست		برین حکم ران و دگر حکم تست	نظامی گنجوی

مصطلح مص حکم خاستن، صادر شدن حکم ۱۲ بهار

عہ از وحکایت واسوختن بمن نکنید ۱۲ تشبیهی کاشی

مصدر		صله		شاعر
رفتن	حکم چنان رفت ز زرین سریر	از	کز صف لشکر زد و سو چند امیر	خسرو دهلوی
شدن	من اولت چو بدیدم بغم نهادم دل	از	که حکم خیر و شر هر کس از نخست شود	فغانی شیرازی
شنیدن	بگشای لب که هر چه تو گوی چنان کنم	به را	حکم ترا بسمع رضا می توان شنید	〃
فرمودن	خبر شد شاه مصر و حکم فرمود		که در شهر و ملوک از شعله تا دود	ناظم هروی
کردن	دهر بدین فخر کرد و ملک شرف یافت	به	شاه بدین حکم کرد و خواجه رضا داد	معزی نیشاپوری
کردن	گدای میکده ام لیک وقت مستی بین	بر	که ناز بر فلک و حکم بر ستاره کنم	حافظ شیرازی
کشیدن	یاد گیر از من طریق بردباری را که من		برق عالم سوزم و حکم گیاهی میکشم	ناظم هروی
گرداندن	حافظ از خوبرویان بختت جز این قدر نیست		گر نیستت رضا حکم قضا بگردان	حافظ شیرازی
نمودن	اگر از حرمت اندیشی بیا تا حکم بنمایم	از به	ز سلطان شریعت لیک نمائی بجا فتنش	عرفی شیرازی
یافتن	هر آیت کمال که پیش از تو حکم یافت		آن حکم منتسخ بود آن نسخه ابتر است	بدر چاچی

حکومت داوری ۱۲ منتخب اللغات

مصدر		صله		شاعر
دادن	دادش حکومت همه روی زمین امام		از شرق تا بغربش و از سمک تا بعرش	بدر چاچی
داشتن	شبه دارد حکومت شمع را تخت از موم میسازد		نمی داند که تاجش تخت را معدوم میسازد	قیدی کرمانی

فصل لام

حل کشادن ۱۲ بهار عجم

مصطلح ای حکم کشیدن، فرمانبرداری کردن ۱۲ بهار

مصدر		صله		شاعر
دانستن	سرت گردم چه غم از عقدهٔ زلف تو بر دلها	به	که میدانم بعلم شانه سازی حل مشکلها	آزاد بلگرامی
شدن	بده می که تا حل شود مشکلم	عـه		فوقی یزدی
طلبیدن	روزیکه ز مشکلات حل می طلبند	از	آنجا نه ترانه و غزل می طلبند	جمال همدانی
کردن	مشکل خویش بر پیر مغان بردم دوش	به	کو بتائید نظر حلّ معما میکرد	حافظ شیرازی
گردیدن	جز بآب زندگی یعنی شراب	به را	حل نمیگردد مرا این مشکلات	"
گشتن	بست هوا بر دل آب از عمل	عـه از	عقدهٔ مشکل که نمی گشت حل	خسرو دهلوی
یافتن	بهفتم چرخ چون نعلین سودش		زحل حل یافت هر مشکل که بودش	ملا جامی
حلال مقابل حرام، و فارسیان بمعنی مباح استعمال نمایند ۱۲ بهار عجم				
آمدن	مے کو چو آب زلال آمدست	به	بهر چار مذهب حلال آمدست	نظامی گنجوی
بودن	حلال باد بر آن کس چو خضر عمر دراز	بر	که در رهش همه را صرف انتظار کند	فتح الله شوستری
داشتن	داشت اصول طرب از قیل و قال	از	ریختن خون صراحی حلال	خسرو دهلوی
دانستن	اگر چه از تو مے را حلال میدانم	را	خدا به تیغ تو خون مرا حرام کند	کلیم همدانی
شدن	اکنون مے مغانه بعرفی حلال شد	به	کز بیخودی گذاشت ره مستقیم خویش	عرفی شیرازی
کردن	خونم که ریخت چشم تو بادا حلال تو	را	مے با کسے مخور که حلالت نمے کنم	حسابی نطنزی
گردیدن	همیشه تا که نگردد حلال بر فرزند	بر	جمیله که شود با پدر به حجله مقیم	عرفی شیرازی

عـه اسرار حقیقت نشود حل بسوال ۱۲ اوحدی   عـه مشکل من از کرمش گشت حل ۱۲ خسرو

مصدر		صلہ		شاعر
نمودن	خواہی حنای پاکن وخواہی نگار دست		من مشت خون خویش نمودم حلال تو	صائب اصفہانی
حلالی استعفائے حقوق از دیگران، وبخشیدن خواستن ۱۲ مصطلحات الشعرا و بہار عجم				
خواستن	جان زلب بہ فکر دامن بر کمر پیچیدہ ست	از	گر حلالی خواہی از بیمار ما وقت ست وقت	صائب اصفہانی
طلبیدن	خون ما سخت فشردست دم تیغش را	از	زخم برخیز وحلالی طلب از قاتل ما	واعظ قزوینی
حلاوت بالفتح شیرین شدن، وشیرینی ۱۲ بہار عجم				
تراویدن	می تراود از مسام ماتم حلاوتہا یاس	از	اگرچہ تا مژگان بخون آرزو افتادہ ام	طالب آملی
حلق بالفتح گلو ۱۲ بہار عجم				
افتادن [۵۱]	بر سر ہر خار کہ بلبل گذشت		حلق وی افتاد وخراشیدہ گشت	خسرو دہلوی
خراشیدن	بر سر ہر خار کہ بلبل گذشت		حلق وی افتاد وخراشیدہ گشت	"
دریدن	مغز ما خورد و حلق خود بدرید			سعدی شیرازی
رہاندن	فروشوید از دور بیداد را	از	رہاند ز خون حلق [۵۲] آزاد را	نظامی گنجوی
حلقہ ہر چیز مدور بشکل دائرہ، وبمعنی مجمع ومجلس ۱۲ بہار عجم				
انداختن [۵۳]	ز غلیانہا دماغ جملگی ساز	از	ز تنباکو دہن ہا حلقہ انداز	اشرف مازندرانی

مصطلح ۵۱ حلق افتادن، گرفتہ شدن آواز ۱۲ بہار ۵۲ حلق آزاد، حلقی کہ بہ ہیچ وجہ ریختن خون او درست نبود ۱۲ بہار ۵۳ حلقہ انداز، از صاحب زبانی تحقیق شدہ کہ جوانانیکہ حقہ میکشند دود آن از دہن آہستہ آہستہ برمی آرند بصورت حلقہ از دہن برمی آید ۱۲ بہار

مصدر		صله		شاعر
بافتن	گیرم کہ ززلفت حلقہ بافتہ	از	وانگہہ برخ چو ماہ برتافتہ	طلحہ مروزی
بستن	نہ زخط حلقہ براطراف رخت بستہ شدست	از بر	کہ نظر ہا بتماشای تو پیوستہ شدست	صنائی اصفہانی
جنبانیدن[ع۱]	خیال حلقۂ زلفش چو دستت میدہد حافظ		نگر تا حلقۂ اقبال ناممکن نجنبانی	حافظ شیرازی
دادن	درِ او کہ شد فرش او قرص مہر	از	زقوسِ قزح حلقہ دادش سپہر	قاسمی گونابادی
ربودن	بہ تیر از موے بکشودے گرہ را	بہ	بہ نیزہ حلقہ بربودی گرہ را	نظامی گنجوی
ریختن[ع۲]	نا دیدہ زخواب غم چو خیزم	بہ	حلقہ بدرِ مدینہ ریزم	زلالی خوانساری
زدن	برفرق پر از داغ جنونم دستار	بر عہ	ماریست کہ حلقہ برسرِ گنج زدست	یحیی کاشی
زدن[ع۳]	ورخود بغلامی نہ پذیرند گدا باش	بر عہ	بر در بزن آن حلقہ کہ درگوش نکردند	غالب دہلوی
زدن[ع۴]	کمال این حلقہ بر سندان زدن چیست	بر	گرت جانیست در باز ست درباز	کمال خجندی
ساختن	گنبدِ او سلسلہ پیوندِ راز		سلسلہ چون کعبہ شدہ حلقہ ساز	خسرو دہلوی
شدن	از تعلق بستگی در کار پیدا میشود		چشم سوزن حلقۂ زنجیر عیسے میشود	شوکت بخاری

مصطلح

ع۱ حلقۂ اقبال ناممکن جنبانیدن، طلب محال کردن ۱۲ بہار ع۲ حلقہ بر در ریختن وزدن، و بر سندان زدن، در کوفتن، و آنچنان بود کہ تنگۂ آہنی را بر تختۂ در نصب کنند تا اگر کسے بر در آن خانہ آید و خواہد کہ از آمدن خود صاحب خانہ را آگاہ سازد حلقہ را بر آن تنگہ بزند ۱۲ بہار

عہ بدیر حلقہ زدم کعبہ در جواب آمد ۱۲ ہادی مشہدی عہ بر درِ دیگر مزن این حلقہ جز درگاہ حق ۱۲ صائب

مصدر		صله		شاعر
شدن	گر باین عنوان کمانِ چرخ خواهد حلقه شُد	به	خندهٔ سوفار گردد غنچهٔ پیکانِ او	صائب اصفهانی
شدن ١	پیری مرا ز خاطر احباب برده است	از	نامم شدست حلقه ز قدِ خمیده ام	تاثیر اصفهانی
کردن	کسے بگردنِ مقصود دست حلقه کند	به	که پیش زخم بلا ها سپر تواند بود	کمال اصفهانی
کردن ٢	بر گلوی شیشهٔ ساقی حلقه کرد انگشت خویش	بر	باز طوق بندگی در گردنِ مینا گذاشت	خالص اصفهانی
کردن	زلف را حلقه مکن تا نکنی در بندم	را	طره را تاب مده تا ندهی بر بادم	حافظ شیرازی
کردن	در خود بغلامی نه پذیرند گدا باش	در	بر در بزن آن حلقه که در گوش نکردند	غالب دهلوی
کردن	زود خواهم کرد صائب حلقه نام خویش را	را	گر باین عنوان ز پیری ها دوتا خواهم شدن	صائب اصفهانی
کشیدن	کسے از بد مهری افلاک نقشم بدنشین گردد	بر عه از	کشد گر حلقه نامم خط دور نگین گردد	اشرف مازندرانی
کشیدن	حلقه گرد خویشتن بکشیم	به	تا نیاید درون خانه پرے	سعدی شیرازی
کشیدن	حلقه می باید کشیدن گوش را	را	بسکه بیکار از سخن نشنیدن ست	مخلص کاشی

مصطلح

١ حلقه شدن، و کردن نام، و حلقه بر نام کشیدن، نام کسے از دائرهٔ اعتبار بر آورده شدن چه منشیان دفتر وقت اخراج نام کسے حلقه برو میکشند ۱۲ بهار ٢ حلقه کردن انگشت بر گلوے شیشه، انگشت را بر گلوی شیشه حلقه کرده شراب یا گلاب در شیشه ریختن تا بر زمین نریزد ۱۲ از بهار ٣ حلقه کشیدن، عبارت از آن ست که عزیمت خوانان گرد خویشتن دائره میکشند تا از آفت دیو و پری محفوظ بمانند، و آنرا در عرف این طائفه حصار گویند ۱۲ بهار

عه حلقه بر نام شراب از خط ساغر مکشم ۱۲ زاهد تبریزی

مصدر		صله		شاعر
کشیدن (۱)	حلقه در گوش کسے کشیدن	در		بهار عجم
کوفتن (۲)	حلقه بر در کوفتن چون یار دل را می گزد	بر	بسته بهتر آن درے کز سخت روئی وا شود	ضیائے اصفهانی
گردیدن	حلقه گردیدن			
گرفتن	تا دید هاله خط آن پر حجاب را		از شرم چرخ حلقه گرفت آفتاب را	ایمائے اصفهانی
گشتن	دلم خون شد چو دیدم حلقه حلقه گشت گیسویش		گمان بردم که هر یک چشم حیرانیست بر رویش	قدسی مشهدی

حلوا چیزے که از شیرینی ساخته باشند ۱۲ بهار عجم

خوردن	چه خوش بود بدلارام دست در گردن		بهم نشستن و حلوای آشتی (۳) خوردن	سعدی شیرازی

حُلّه مطلق جامه، و حُلَل جمع آن ۱۲ بهار عجم

بافتن	باز طفلان چمن را حله می بافد صبا	را	تو عروسان طبیعت یافتند از نم نما	جمال اصفهانی
بستن	زمانه حلهٔ نو بست روی صحرا را	را	کشید دل بچمن لعبتان رعنا را	خسرو دهلوی
پوشیدن	کوه بر بست یکے سبز عمامه بر سر	به	دشت پوشید یکے حُلّهٔ حمرا ببدن	لمولفه
پوشیدن	حلی بست و حلل پوشید باز آمد ز مهمانان		اگر در ماه تشرین باز حلی و حلیه عریان شد	معزی نیشاپوری

مصطلح

(۱) حلقه در گوش کسے کشیدن، محکوم و مطیع گردانیدن اورا ۱۲ بهار (۲) حلقه بر در کوفتن، در کوفتن تا صاحب خانه را از آمدن خود آگاه سازند ۱۲ از بهار (۳) حلوائے آشتی، شیرینی که بعد از مصالحت باهم بفرستند ۱۲ بهار

مصدر		صله		شاعر
شگافتن	در دمِ اندیشۂ قدرِ تو شگافد زہم	بر از	حلہا کلم بر دوش دل دانای من	عرفی شیرازی
طرازیدن	فلک آمادہ شود زہرہ مہیا گردد		آن یکے حلہ طراز آید واین غالیہ سائے	〃
گرفتن	نہ صبح بند د بر سرِ عمامہای قصب	بر	نہ شام گیرد بر کتف حلۂ اکسون	جمال اصفہانی

حلی زیور ۱۲ بہار عجم

بستن	بناف غنچۂ گل را نافہ پیوند	از بر	زگل برشاہد گلبن حلّی بند	ملا جامی

فصل میم

حمائل بالفتح، دوالِ شمشیر، وانچہ در بر اندازند ۱۲ منتخب اللغات

افتادن	بگردنم ز تو تعویذِ دوستی این بس		کز خمِ تیغِ شہادت حمائل افتادست	فیضی اکبرآبادی
نشستن[۱]	راست رو ہیچ عصا در کف سائل مباش	در	رو لبِ گو کہ حمائل نہ نشیند اینجا	قاسم مشہدی

حمایت بالکسر، نگہبانی کردن ۱۲ منتخب رشیدی

کردن	کسے کو کہ دین را حمایت کند	را	مگر کفر عشقت ہدایت کند	ظہوری ترشیزی

حمد ستودن، وستایش ۱۲ منتخب رشیدی

سرودن	حمد خداوند سرایم نخست		تا شود این نامہ بنامش درست	خسرو
کردن	گر دہنِ میم شود زو نہان		حمد خداوند کند بے دہان	〃

مصطلح

[۱] حمائل نشستن، کج نشستن بناز و نخوت ۱۲ بہار

مصدر		صله		شاعر
حمل بالفتح بارشکم ۱۲ منتخب وگمان بردن وقیاس کردن ۱۲				
بستن	قطرهٔ احسانش بفیض عمیم	به از	حمل صدف بسته ز دُرِّ یتیم	خسرو دہلوی
شدن	ورنترم تیغ برآن تیغ زن	به	حمل شود هم بزبونی من	〃
کردن	بطرب حمل مکن سرخی رویم که چو جام	به	خون دل عکس برون میدهد از رخسارم	حافظ شیرازی
حمله بازگردیدن بردشمن برائے زدن یا راندن، وآہنگ کردن بجنگ ۱۲ بهارعجم				
آوردن	یکے حمله آورد کافور بخت	بر	برآن بار ور خسروانی درخت	فردوسی طوسی
افگندن	تو باین حمله که افگندی		بیخ خشکی وخاک برکندی	مسعود جرجانی
انگیختن	بهر حمله کانگیخت از هر درے	از	فرو ریخت از روسیان لشکرے	نظامی گنجوی
بردن	برو حمله برد چون شیر مست	بر	یکے گرزهٔ شیر پیکر بدست	〃
داشتن ۱	هر کس براه کعبهٔ توفیق رفته است		داندکه غیر شیر خدا نیست حمله دار	فطرت مشهدی
ساختن	بفرمود پیران که یکسر سپاه		یکے حمله سازند ازین رزمگاه	فردوسی طوسی
کردن	ازخیال عشق دل عزم رسیدن میکند	بر از	حمله بر نقاش این شیر از کشیدن میکند	الهام اصفهانی
رسیدن ۱	دیده در مرکز آورد گهم حمله گرائے		نیزه وتیغ سوار فرس تنهائی	واله هروی
رفتن ۲	حمله گیری			بهار عجم

مصطلح

۱ حمله دار وحمله گرائے، معروف ۱۲ بهار ۲ حمله گرفتن، حمله کردن حریف بر حریف ۱۲ از بهار

مصدر		صله		شاعر

فصل نون

حنا بالکسر و تشدید نون، و نیز بالقصر، برگ معروف که بدان دست و پا را نگار بندند ۱۲ بهار عجم

مصدر		صله		شاعر
بستن له	نه هر جمال نکو قابل گرفتاریست	را عه	نه بسته آئینه را پا کسے حنا هرگز	واله هروی
بستن ٢ه	امشب این مجلس رنگین ز حنابندان ست		نتوان گفت بهشت ست که صد چندان ست	عالی شیرازی
بستن ٣ه	سوده نامهای من کاغذ توتیای کدام		پیره زن شده و حنابند کدام عروس گشته	نصیرای همدانی
بستن ٤ه	گیرد ز لطف رنگ حنائے دوباره بند		شوید اگر بچشمه کافور پشت دست	ناظم هروی
تراشیدن ٥ه	عروسی ست عشاق را در سرا		که آن لاله رامی تراشد حنا	وحید قزوینی
دادن	بدست و پای عروس چمن گل و سنبل	به	یکے حنا دهد و دیگرے نگار دهد	میلی هروی
ساختن ٥ه	نباشد حنا ساز آن گل عذار		حنا ساز باشد برنگ بهار	وحید قزوینی
شستن	بسکه کردم گریه آمد بر سر بالین من	از	عاقبت از پائے او شستم حنائے بار را	سعید قمی

مصطلح

له حنا بستن، استعمال کردن حنا، اما در محاوره حنا بستن مخصوص بزنان ست، و مالیدن بمردان، برین قیاس حنا بسته، و حنا مالیده ۱۲ بهار ٢ه حنابندان، و حنابندی، جشنی باشد که در کدخدائیها هنگام حنا بستن عروس کنند ۱۲ بهار ٣ه حنابندک کاغذیکه در آن حنا بندند ۱۲ بهار ٤ه حنائے دوباره، حنائیکه مکرر بندند برائے ازدیاد رنگ ۱۲ بهار ٥ه حنا تراش، و حنا سازه آنکه خانهٔ زین از چوب تراشد و درین صورت "حنا" بمعنی تمام خانهٔ زین خواهد بود ۱۲ بهار

عه شعله می بند د حنا بر دست خاشاک مرا ۱۲ علی سرهندی

مصدر		صله		شاعر
کشادن ۱ع	نگردان عالمی را کشتهٔ حسرت زبیکاری		چه بندی تهمت خون جهان بر کف حنا بگشا	آرزو اکبرآبادی
گذاشتن ۲ع	محتاج زینت نبود حسن خداداد	بر عه	آن به که حنا بر ید بیضا نگذاریم	صائب اصفهانی
گرفتن ۲ع	گردون ز شفق چها گرفته	بر	زالی بر مو حنا گرفته	زلالی خوانساری
مالیدن ۲ع	چون بجوز نگین نباشد پنجهٔ مژگان من	را	غیر آن دست نگارین را حنا مالیده است	مخلص کاشی
نهادن ۲ع	کشید و سمه بر ابروی موج سبزهٔ تر	به را عه	نهاد پر تو گلها حنا بدست چنار	کلیم همدانی
نهادن ۳ع	صنع حکمت ستاد گردون را نهد بر کف حنا	بر	ور نه آن عزمیکه از نوک قلم کردی خضاب	انوری ابیوردی

فصل واو

حواله ٬ وحوالت سپردن ۱۲ بهار عجم

رفتن	زاهد تو دان و خلوت و تنهائی و نیاز	به	عشاق را حواله بعیش مدام رفت	حافظ شیرازی
شدن	حواله شد ز ازل عشق و ما بدین شادیم	از سه	که دولت ابدی از ازل حوالهٔ ماست	خیر تیای ماوراءالنهری

مصطلح

۱ع حنا کشادن ٬ دور کردن حنا ۱۲ ۲ع حنا گذاشتن و گرفتن ٬ و مالیدن ٬ و نهادن ٬ لبستن حنا ۱۲ بهار
۳ع حنا بر کف کسے نهادن ٬ معطل و بیکار کردن آن را ٬ ۱۲ بهار

عه تو نیز پنجه ز مے رنگ کن که باد خزان + حنا بدست عروسان شاخسار گذاشت ۱۲ کلیم عه بطوف کعبه از دیده پا کردم که می نهد
بجز خار مغیلان کس کف پا را حنا آنجا ۱۲ واله سه اگر تکوین به آلت شد حوالت + چه آلت بود در تکوین آلت
۱۲ نظامی گنجوی

مصدر		صله		شاعر
کردن	علاج درد دل با لب حوالت کن	عه	که این مفرح یاقوت در خزانهٔ تست	حافظ شیرازی
کردن	کردم حواله با کرمت عذر خویش را	با عه	خود به که راند از کرمت رسم اعتذار	سلمان ساوجی
حوصله بفتح اول وسوم، تاب، وتحمل ۱۲				
پرداختن	بادهٔ حوصله پرداز لب و چشم بتان		نیست از سلسلهٔ تاک زمیخانه کیست	صائب اصفهانی
داشتن	پیاله از سر فغفور می زند تیغش		که باده بیخود از شاه کاسه حوصله دار	اثر شیرازی
فصل یاء				
حیا شرم ۱۲ بهار عجم				
بالیدن	خزان عاشقان باشد بهار بزم معشوقان	در	که آنجا تا حیا می بالد اینجا رنگ میگردد	بیدل عظیم آبادی
زدن	چنین حیا زده رفتی بسیر باغ و نداشت		رخ نزاکت شرم تو تاب خندهٔ گل	فیاض لاهجی
کردن	می خواست تحفهٔ تو کند باغ خلد را	از	از روی همت تو حیا کرد روزگار	عرفی شیرازی
حیات زیستن و زندگانی ۱۲ بهار عجم				
آمدن	مژده دادندم که می آئی وزین شادی مرا	از را	هم حیات رفته آمد هم غم آینده رفت	وارسته رازی
بخشیدن	چون دم عیسی نسیم او ز لطف	از را سه	مرده صد ساله را بخشد حیات	حافظ شیرازی
پذیرفتن	از اثر آن خط نفس پذیرد حیات	للعه از	وز اثر این حنا عشق برد خونبها	علی فرخ آبادی
خواستن	حیات جاودان خواهی بصحرای قناعت رو		که دارد یاد هر موری درین وادی سلیمانها	صائب اصفهانی

عه می بین و مکن حواله بر غیر ۱۲ فیضی عه حواله کرد بچشم کرشمه ساز توام ۱۲ شفائی سه بیکطرف ز تبسم حیات بخشنده ۱۲ حبیب

للعه در پذیرد ز دمم صورت دلدار حیات ۱۲ عرفی

مصدر		صله		شاعر
خواستن	حیات جاودان خواهی بصحرای قناعت رو		که دارد یاد دهر سور درین وادی سلیمانها	صائب اصفهانی
دادن	دهی حیات ابد اینهم از تو نیست عجب		بیک کرشمه کشتی اینهم از تو نیست عجب	فغانی شیرازی
داشتن	زکشت اجل دل نگر دید مات		اگر دل نداری نداری حیات	ظهوری ترشیزی
رفتن	کردهٔ پا بکلاتش که از و رفته حیات	از	بگذر از غیر چه میخواهی ازین کهنه کلات	نجات اصفهانی
سپردن ۱	چون شمع اگر شام گرفتیم حیاتی	در به	ناظم بصد افسوس سحرگاه سپردیم	ناظم هروی
گرفتن	چون شمع اگر شام گرفتیم حیاتی	در	ناظم بصد افسوس سحرگاه سپردیم	
ماندن	غیر پیغام تو می آرد کجا ماند حیات		کس بدشمن چون سپارد شربت بیمار را	عاشقی اصفهانی
یافتن	از داغ تازگی جگر پاره پاره یافت	از	از آفتاب صبح حیات دوباره یافت	صائب اصفهانی

حیرت و حیران سرگشته شدن ۱۲ بهار عجم

آفریدن ۲	حیرت آفرین			بهار عجم
افزودن ۲	چند اچتر و اتاقی کاندر و نقاش چین	در به	حیرت افزاید بحیرت آفرین بر آفرین	وحشی بافقی
چکیدن	خوش آن عتاب که میرفتی و قتال میرسید از من	از	تغافل از تو می بارید و حیرت می چکید از من	عرفی شیرازی
داشتن	روز و شب ما گریزان دلبر دلخواه ماست	از ع	حیرتی دارم که تا گشتن چسان همراه ماست	تاثیر اصفهانی
زدن	حیرت زدهٔ روی تو بر هم نزند چشم		چون دیدهٔ تصویر که بیگانهٔ خواب است	ظهوری ترشیزی

مصطلح ۱ حیات سپردن = جان سپردن و این غریب است ۱۲ بهار ۲ حیرت آفرین و حیرت افزا معروف ۱۲ بهار

ع نبات از بسکه حیرت زان لب شکرشکن دارد ۱۲ مشفقی بخاری

مصدر		صله		شاعر
زدن	اندوه گرانبهاست سرمایهٔ شوق		حیران زدهٔ درد و غم ارزانم	ظهوری ترشیزی
گرفتن	هر مصورکان جمال و صورت موزون کشد		حیرتش گیرد که ناز و غمزهٔ او چون کشد	فغانی شیرازی

حیران سرگشته ۱۲ بهار عجم

مصدر		صله		شاعر
بودن	سراپا دیده شد آئینهٔ دل	عـ	که حیران تماشای تو باشد	حزین اصفهانی
داشتن	طالع بدبین که حیران من و کار منست	بر	چشم خونباری که بر روی تو حیران داشتم	ثنائی مشهدی
شدن	خال در حلقهٔ زلفت که نمایان شده است	در عکـ	دیدهٔ ماست که بر روی تو حیران شده است	بنائی هروی
کردن	کنند لطائف طبع تو بحر را حیران		دهد شمائل حلم تو کوه را تشویر	انوری ابیوردی
گردیدن	گر آتش دوزخم نشیمن گردد		دوزخ حیران سینهٔ من گردد	مسیح کاشی
ماندن	ای مرده آبحیوان پیش لب و دهانت	از سـ	وی مانده عقل حیران از شکل و از شمائلت	کمال اصفهانی

حیف جور و ستم، و افسوس، و انتقام، و کلمه ایست که در وقت افسوس گویند ۱۲ بهار عجم

مصدر		صله		شاعر
آمدن	گر هیچ نیست در سخن من عجب مدار		حیف آیدم که زهر در آب بقا کنم	کلیم همدانی
بردن ا؎	گر همه خلق جهان بر من و تو حیف برند	بر	بکشد از همه انصاف ستم داور ما	حافظ شیرازی
خوردن	تا چشم را بخنجر او آب داده ام		آبی نخورده ام که نخوردم هزار حیف	شاپور طهرانی
داشتن	روی برتابی ز من هرگه ببینم سوی تو		حیف میداری که افتد چشم من بر روی تو	ملا جامی

مصطلح ا؎ حیف بردن و خوردن، دریغ و افسوس خوردن ۱۲ بهار

عـ؎ زبسکه دیده بنظارهٔ تو حیران بود ۱۲ اشانی عسـ؎ حیران شده ایم هر دو در کار شما ۱۲ سیف الملوک سـ؎ بسکه حیران مانده ام بر قد بالای تو من ۱۲ محتشم

مصدر		صله		شاعر
رفتن ۱؎	شاپور حیفہا بہ من از روزگار رفت	بہ از	گر زندگی بود کشم از روزگار حیف	شاپور طہرانی
کردن	زد دم فروخت و حیف و جفا کرد روزگار			عرفی شیرازی
کشیدن ۲؎	مے کشد از عشق حیف خود دلِ بے تاب ما	از	می کند خون در دلِ آتش نگہ دیدن کباب	صائب اصفہانی
گرفتن ۲؎	اینچہ عدلست و چہ انصاف کہ این چرخ بلند	از	حیف بستان ہمہ از مردم ہشیار گرفت	مسیح کاشی
نمودن ۳؎	میر مجلس ہمہ را بادہ بدستور دہد	بہ	نیست دوری کہ قوی حیف نماید بہ ضعیف	آصفی شیرازی

حیلہ مکر و فریب ۱۲ بہار عجم

مصدر		صله		شاعر
انداختن ۴؎	گر ز پا افتادہ ام زنہار دست از من مدار	در	حیلہ در صیدم نینداز ی کہ بسمل گشتہ ام	نادم گیلانی
اندوختن	در معرض عشق بے محابا		عاجز شدہ عقل حیلہ اندوز	عرفی شیرازی
انگیختن	ہزار حیلہ برانگیخت حافظ از سر مہر	از	بدان ہوس کہ شود آن حریف رام و نشد	حافظ شیرازی
باختن	نہ بوعدہ شد شکیبا نہ بوصل شد تسلی	عہ	بچہ حیلہ بازیم دل نفسے قرار گیرد	شفائی اصفہانی
پژوہیدن	مرد حیلت پژوہ گفت کہ من			خسرو دہلوی
ساختن	تا فتد راز من سادہ دل از پردہ برون	از	حیلہ سازان ز زبان تو خبر می آرند	میلی ہروی

مصطلح

۱؎ حیف رفتن بکسے، ستم رفتن بر کسے ۱۲ بہار ۲؎ حیف کشیدن و گرفتن از کسے، انتقام گرفتن ۱۲ بہار

۳؎ حیف نمودن بر کسے، ستم کردن ۱۲ بہار ۴؎ حیلہ انداختن، حیلہ کردن ۱۲ بہار

عہ باین پر فن کلامی حیف بازد ۱۲ کلیم

مصدر		صله		شاعر
کردن	باشد حصول مطلب شان ترک مدعا	با	جمعیکه حیله بافلک سر بتو کنند	آرزو اکبرآبادی
نمودن	حیله بصدگونه نمودن توان	به	ورکفش آسمان ربودن توان	عرفی شیرازی
ورزیدن	کس را در عشق لاف عقلی نرسد		خس بادریا چه حیله ورزد چکند	سحابی استرآبادی

باب خاء معجمه

فصل الف

خاتم بفتح تا و کسر آن، انگشتر که در دست کنند، فصحای عجم بفتح تا استعمال نمایند ۱۲ بهار عجم

بستن[له]	نقش سبز آن بسکه بر این جسم پر غم بسته ام	از	خویش را گوئی ز سر تا پای خاتم بسته ام	واله هروی
رفتن	فریدون را سر آمد بادشاهی	از	سلیمان را برفت از دست خاتم	سعدی شیرازی
کردن	تا خاتم اقبال در انگشت تو کردند	در	برخصم تو شد گیتی چون حلقهٔ خاتم	معزی نیشاپوری

خار معروف ۱۲

افشاندن	همین چشم از صبا دارم که خار این بیابان را	به	ز راه دوست بردارد بچشم دشمن افشاند	حزین اصفهانی
افگندن[ع]	خار در جیب گلستان فگند گلخن ما	در	خنده بر نغمه داؤد زند شیون ما	طالب آملی
برآوردن	در دم ابه غیر چه نسبت که مدعی	از	خار از قدم برآرد و من از جگر کشم	اهلی شیرازی
برداشتن	همین چشم از صبا دارم که خار این بیابان را	از	ز راه دوست بردارد بچشم دشمن افشاند	حزین اصفهانی

مصطلح له خاتم بستن، بر استخوان فیل و شتر وغیر آن ها گلها و تصویر ها کنده کردن ۱۲ بهار ع خار در جیب افگندن، ایذا دادن ۱۲ بهار

مصدر		صله		شاعر
بستن لہ	برگرد لعل تو که زمرد کشیده سر		از سبزه خاربست بشکر کشیده است	نصیر بدخشانی
پاشیدن	طالب این گلشن دہی میباش	اندر	خار غم اندر رہ عقبی می پاش	کاتبی نیشاپوری
چیدن	چنان باغی کزو گلچین نیارد گل برون بردن		نہ آن باغیکہ باید خارچیدن از بیم دزدانش	عرفی شیرازی
چیدن ۲	خار چیدن			بہار عجم
خاستن	صد خار بلا از دل دیوانہ ما خاست	از	ہر روز کہ بے ساقی گلچہرہ نشستیم	فغانی شیرازی
خلاندن	وگر ز بوتۂ خارے کنم شبے بالش	در به	بسی زلزلہ در دیدہ ام خلاند خار	عرفی شیرازی
خلیدن	سر آن نازنین گردم کہ در بستر خلد خارش	در بر عہ	اگر از پردۂ چشم ملائک پیرہن پوشد	شفائی اصفہانی
خوردن	ہردم بدل ہزار سنان آب میکنم		باآنکہ در خوردن یکخار مشکل ست	فغانی شیرازی
درودن	خارترم کہ تازہ ز باغم درودہ اند	از	محروم بوستانم و مردود آتشم	فصیحی ہروی
دمیدن	کزو گہ گل دمد در باغ و گہ خار	از در	گہے جنت کشاید در و گہے نار	محمود شبستری
رفتن	در بیابان جنون از بسکہ گرم جستجوست	در	خار میسوزد اگر در پائے مجنون می رود	سلیم طہرانی

مصطلح

لہ خاربست، وخاربند، وخارچین، آنچہ گرد زراعت، وسر دیوار باغات از خار بندند تا سوار و پیادہ وحیوانات موذیان داخل نشوند ۱۲ از بہار ۲ہ خارچیدن، محافظت راہ کردن، خواہ برائے خود، خواہ برائے دیگران ۱۲ بہار

عہ بر دامن کسے نخلیدست خار ما ۱۲ ملک مشرقی عہ گر بپائے عاشقان خارے درین صحرا خلید ۱۲ رکنائے کاشی

مصدر		صله		شاعر
روئیدن	گر بعد مردن روید از خاک رقیبان خار رہا	از	یا بد دل مجروح من زان خار ہا آزار ہا	کامی ہمدانی
ریختن [1]	باغبان گو کہ گل بر مردم آزاد ریز	بر به	خار حسرت ہر چہ داری بر من ناشاد ریز	شفائی اصفہانی
سوختن	زشمشیر کین آتش افروختند		گل و خار آن باغ را سوختند	قاسمی گونابادی
شکستن	زگل بسینۂ بلبل ہزار خار شکست	به از		حسن غزنوی
شکستن	ہر کہ خار آرزو در دیدۂ دل بشکند	در	بے تامل پا در دامان منزل بشکند	صائب اصفہانی
شکستن [2]	خار در جگر شکستن	در		بہار عجم
شکستن [3]	مرا تا خار در رہ می شکستی	در	کمان در کار دہ دہ می شکستی	نظامی گنجوی
کشیدن	سوزن تمام چشم شد از انتظار من	از به	با ناخن شکستہ زپا خار می کشم	صائب اصفہانی
کشیدن [4]	اول سرے برخنۂ دیوار می کشم	به	دیگر بآشیانۂ خود خار می کشم	"
کندن	بغیر ناقۂ لیلی کہ میکند خارے		دگر کراغمی از رہگذار مجنون ست	درویش قزوینی
نشاندن [5]	خار سودائے تو در دل بہوائے گل وصل	به در	بنشاندیم ہمہ خون جگر بار آورد	سلمان ساوجی

مصطلح [1] خار ریختن بر چیزے ایذا دادن ۱۲ بہار [2] خار در جگر شکستن بیقرار کردن ۱۲ بہار [3] خار در راہ شکستن محافظت راہ برائے خود یا برائے دیگران کردن ۱۲ از بہار [4] خار کشیدن بصلۂ با بمعنی در آوردن و بصلۂ از بمعنی برآوردن ۱۲ بہار [5] خار نشاندن از قبیل نہال نشاندن ۱۲ بہار

عہ خارش اگر بریخت بپا بولہب ۱۲ قاضی سنجانی

مصدر		صله		شاعر
نشستن [۱]	بہیچ شاخ گلے بلبل حزین نشست	بر، در [ع]	کہ خار تفرقہ اش بر دل غمین نہ نشست	ثنائی مشہدی
نہادن	دانا کہ از حدیقۂ لطفش گلی شگفت	بہ	دوران روزگار بپا بر نہاد خار	ظہیر فاریابی
نہادن [۲]	عارض او در نکوئی خار بر گل می نہد	بر	قامت او در شمائل تاب عرعر می دہد	نجیب بادقانی
نہادن [۳]	ز قاطعان طریق ایمنم کہ دوری راہ		نہادہ در رہ شان خار و کردہ بی خطرم	والہ ہروی

خارا سنگ سخت، و نوعی از قماش ابریشمی ۱۲ بہار عجم

مصدر		صله		شاعر
پوشیدن	نسبت فرہاد و شیرین ظاہر ست		این نشست خارا پوش و آن خاراکن ست	ظہوری ترشیزی
پیراستن	بدخشی خارہ پیرائے ہنرمند		ز آب دست شبنم بر شمر بند	زلالی خوانساری
سفتن	کوہکن تعلیم خارا سفتن از استاد داشت		ہر چہ کرد از کاوش مژگان شیرین یاد داشت	کلیم ہمدانی
شگافتن	طلب فرمود شہ خارا شگافے		ز خارا موج خون بر خارہ بافے	زلالی خوانساری
کندن	نسبت فرہاد و شیرین ظاہر ست		این نشست خارا پوش و آن خاراکن ست	ظہوری ترشیزی

خار خار دغدغہ، و خواہش، خواہ امر مرغوب باشد یا غیر مرغوب ۱۲ بہار عجم

مصدر		صله		شاعر
داشتن	بہ نیم جلوہ کہ در کار گلستان کردی	در	ہنوز در تہ دل خار خار دارد گل	عبد المولی اصفہانی

مصطلح

[۱] خار نشستن در چیزے، خار خلیدن در چیزے ۱۲ بہار [۲] خار نہادن بر چیزے، ایذا دادن ۱۲ بہار

[۳] خار در راہ نہادن، محافظت راہ کردن ۱۲ بہار

[ع] این خار غم کہ در دل بلبل نشستہ است ۱۲ صائب

مصدر		صله		شاعر
داشتن	دلی دارم که دارد خار خار از یاد گیسویش	از	برنگ خار ماهی شانه میروید ز پهلویش	جوشش دهلوی
داشتن	زیاد غمزهٔ او خار خاری در جگر دارم	از در		ناطقی استرابادی
دیدن	دلبستگان وصل تو از وعدهٔ خلاف	از	جز خار خار داغ تقاضا چه دیده اند	شفائی اصفهانی
خاصیت طبیعت، وخو ۱۲ بهار عجم				
بردن	دیدنش از دور ناخن میزند داغ مرا	از	زخم دل خاصیت مشک از سوادش می برد	شوکت بخاری
بریدن	بدوزد از عدم عنقا بناوک	از به	ببرد خاصیت ز اشتیا بخجر	انوری ابیوردی
بودن	از جنبش پیراهن تو رفت دل از جای		دامان ترا خاصیت بال پری بود	وفائی هروی
دادن	تاثیر عشق خاصیت سنگ سرمه داد		لوح مزار کشتهٔ چشم سیاه را	فغفور لاهجی
داشتن	زلف چون شود دلبر بلت دو میرسد عاشق		خط مشکین او خاصیت بال هما دارد	موجی اصفهانی
گرفتن	خواب اگر عبهر کند پس از چه معنی غنچه را		فاتره می آید مگر خاصیت عبهر گرفت	خسرو دهلوی
نهادن	در خاک درگه تو که با مشک همدم ست	در	طبع زمانه خاصیت زعفران نهاد	سلمان ساوجی
خاطر خیال، ومیل، ودل ۱۲ بهار عجم				
آزردن	تغافل تو با غیار خاطر آزاری ست		نعوذ بالله اگر التفات فرمائی	صائب اصفهانی
پذیرفتن[۱]	لب آراست سرخیل خاقان سریر		بشیرین سخن هائے خاطر پذیر	هاتفی جامی
پریشیدن[۲]	بکرد از سخن هائے خاطر پریش		درون دلم چون در خانه ریش	سعدی شیرازی

مصطلح [۱] خاطر پذیر، مرغوب و پسندیدهٔ خاطر ۱۲ بهار [۲] خاطر پریش، پریشان کنندهٔ خاطر ۱۲ بهار

مصدر		صله		شاعر
جستن [۱]	در بهاران خاطر بلبل بجو تا در خزان	در	بینوائی کم کشی ای باغ و بستان کسی	صائب اصفهانی
پسندیدن [۲]	رقم سنج این نقش خاطر پسند		نمونه چنین داشت از نقش بند	هاتفی جامی
خواستن	آه در دل ناله بر لب سینه چاک		آن چنان گشتم که خاطر خواه تست	سنجر کاشی
خوردن	همچو عکس گلستان در آب می سوزد جهان	بر	فی المثل گر خاطر روشندلی برهم خورد	وحید قزوینی
داشتن	سر درس عشق دارد دل دردمند حافظ		که نه خاطر تماشا نه هوای باغ دارد	حافظ شیرازی
رمیدن	خاطر رمیدن			بهار عجم
رنجانیدن	بمستی دوش رنجانیدم از خود خاطر یاران	از به	چه کردم کاش خون میخوردم آنجا بلکه میمردم	فغانی شیرازی
شدن	خاطر از وضع فلک رنجور برهم میشود	برهم	یک دو ساغر نوش کن تا آدمی دیگر شوی	وحید قزوینی
شکستن	به یوسف می توان بخشید جرم کاروانی را	از ع	خدا را در میان این خاطر خلق جهان مشکن	صائب اصفهانی
گشادن	ازین لیلی وشانم خاطر ناشاد نگشاید	از	بجز شیرین کسی بند از دل فرهاد نگشاید	محتشم کاشی
کشیدن	آئینه ام ز روشنی آزار میکشد	به	خاطر بسیر سبزه زنگار میکشد	صائب اصفهانی
گرفتن	شراب نورس است و شاه نورس نغمه نورس	از	چرا باقر کسی را خاطر از ملک دکن گیرد	باقر کاشی
ماندن [۳]	دل چو درویش دید و جان را در نیافت	از	خاطر خواجو همه از دل بماند	خواجوی کرمانی

مصطلح [۱] خاطر جوئی، دلجوئی ۱۲ بهار [۲] خاطر پسند، مرغوب و دلپسند ۱۲ از بهار [۳] خاطر ماندن، گرانی خاطر، و آزردگی بهم رسانیدن ۱۲ بهار

ع آن ناله کز خاطر خرسند شکستیم ۱۲ شفائی

مصدر		صله		شاعر
نشاندن ۱	ز صبح صادق اگر پیرهن کنم در بر		صداقتم بتو خاطرنشان نمیگردد	صائب اصفهانی
نواختن ۲	مغنی بیا اے بتِ نغمه ساز		که غیر از توکس نیست خاطرنواز	طغرائے مشهدی
خاک معروف، و قبر، و نعش، و بمعنی خاکی مجازست ۱۲ بهار عجم				
آلودن ۳	ز خاکساری بد باطنان فریب مخور		شود گزنده چو زنبور گشت خاک آلود	صائب اصفهانی
افشاندن ۴	آنچنان گشته ام از ضعف که می افشانم	بر	خاکِ کوی تو بامداد صبا بر سرِ خویش	وحشی بافقی
افگندن ۵	نه ترسیدی از زور بازوئے من	در	که خاک افگنی در ترازوئے من	نظامی گنجوی
افگندن ۶	غیر خاکے که بسر از غم لیلے افگند	به از	باورم نیست که کس بر سر مجنون آید	نظیری نیشاپوری
انداختن ۷	خاک بر هر طرف از توده افلاک انداز	بر از	نشود یافته آن گم شده ای خاک انداز	طغرائے مشهدی
باختن ۸	دلا تا کے درین کاخِ مجازی	در	کنی مانند طفلان خاکبازی	ملا جامی

مصطلح

۱ خاطرنشان، بمعنی نشانده شده در خاطر، چنانکه زرنشان، بمعنی زر نشانده شده در چیزے دیگر ۱۲ بهار ۲ خاطرنواز، از قبیل دلنواز ۱۲ ۳ خاک آلود، کنایه از خاک پوش ۱۲ بهار ۴ خاک بر سر افشاندن، معروف ۱۲ بهار ۵ خاک در ترازوئے کسے افگندن، کنایه از ذلیل و خوار کردن کسے را، و استهزاء و ریشخند کردن ۱۲ بهار ۶ خاک بسر افگندن، خاک بر سر افشاندن ۱۲ بهار ۷ خاک انداختن، انداختن خاک در جاے تا دزد چیز دزدی رفته را به پنهانی در آن اندازد و رسوا نشود ۱۲ از بهار

مصدر		صله		شاعر
بودن [1]	اگر خاک شد سعدی آن را چه غم		که در زندگی خاک بودست هم	سعدی شیرازی
برآوردن [2]	زگرد سپاهان برآورد خاک	از	سپاهان از آن زلزله لرزه ناک	هاتفی جامی
بیختن [3]	من آن خاک بیزم بفرمانِ رائے		کہ بستانم و باز ریزم بجائے	نظامی گنجوی
بیختن [4]	خاک بیزی			بہار عجم
پاشیدن [5]	عکسِ من خاک بچشم آئینہ رامی پاشد	بہ	پرتو روئے تو آئینہ نما کرد مرا	صائب اصفہانی
پاشیدن	ملکِ آن تازہ خط با خاکساران نازکی چیند		کہ بر خط آن ترسم ست خاک خشک پاشیدن	״
پوشیدن	خاک پوش			بہار عجم
خفتن [6]	بفرمود تا مطبخے در نہفت		نہد لفچہ وانزاکند خاک خفت	نظامی گنجوی
خوردن [7]	خاک دیوار خوردن			بہار عجم

مصطلح

[1] خاک بودن، خویشتن را ہیچ و ناچیز پنداشتن ۱۲ از بہار [2] خاک برآوردن، خراب و ویران کردن ۱۲ از بہار [3] خاک بیختن، خاک کارخانۂ زرگران و خاک رہ گذرہا بآب شستن و بیختن تاز ریا چیز گم گشتہ از آن برآید ۱۲ بہار [4] خاک بیزی، کنایہ از غربت و سفر ۱۲ بہار [5] خاک درچشم پاشیدن، خاک درچشم انداختن ۱۲ از بہار [6] خاک خفت، چیزے کہ در خاک بخوابانند، چون گوشت بعضے حیوانات کہ بوئے ناخوش داشتہ باشد مثل بط، و ماہی و غیر آن ۱۲ بہار [7] خاک دیوار خوردن، قناعت کردن ۱۲ بہار عجم

مصدر		صله		شاعر
خوردن (۱)	خدنگِ منتِ خاقان نمیتوانم خورد		تمام عمر خورم خاک اگر چو تیر خطا	قدسی مشهدی
رفتن (۲)	شاہنشہِ دو کون محمد که هر صباح		آید بخاکروب درش بر سر آفتاب	علی خراسانی
ریختن (۳)	زحل کرده در خاکریزش نگاه		ز خورشیدش افتاد از سر کلاه	قاسمی گونابادی
ریختن (۴)	گفتمش دز دیدهٔ دلها و خون کردی جگر		گفت سیفی خاک ریزم گر کمین داری گمان	سیفی بخاری
ریختن	بسکه از سبزهٔ آن طرف بناگوش ترست	بر	خط ریحان چمن خاک بسر میریزد	صائب اصفهانی
ریختن (۵)	بر نیاید در حضور زاهدان از ما نفس	از در	خاکِ قبر از دشمنی در مجلسِ ما ریختند	اثر شیرازی
زدن	کرده تسبیح و بآن ذکرِ تو گوید باقر	بر	خاک پاے تو که بر چشمِ تر ما زده اند	باقر کاشی
زدن	قسمت کلبهٔ ما نیست فروغ مه و مهر	بر	خاک نومیدی بر دیدهٔ روزن زده ایم	طالب آملی
زدن	زدن خاک در دیدهٔ جوهری	در	همه خانهٔ یاقوت اسکندری	نظامی گنجوی
زدن	بپرده سرا آتش اندر زدند	بر	همه لشکرش خاک بر سر زدند	فردوسی طوسی

مصطلح

(۱) خاک خوردن تیر، بر زمین افتادن و بهدف نرسیدن تیر ۱۲ بهار (۲) خاکروب، معروف و مجازاً بمعنی جاروب ۱۲ از بهار (۳) خاک ریز، جاے که بالائے قلعه براے قلعه خاکر دبه انداختن، و سنگ و کلوخ بر سرِ غنیم انداختن سازند، خاک انداز مراد ازآن ۱۲ از بهار (۴) خاک ریختن، انداختن خاک در جاے تا دزد چیز بدزدی رفته را درآن اندازد و رسوا نشود ۱۲ از بهار (۵) خاک قبر در خانه ریختن، ساحران بر خاک قبر افسونی خوانده در خانهٔ دشمن اندازند تا خانه اش خراب شود ۱۲ از بهار (۶) خاک بر چشم و بر دیده و در دیده زدن، خاک انداختن در دیده ۱۲

مصدر		صله		شاعر
شدن ۵۱	اگر خاک شد سعدی آن را چه غم		که در زندگی خاک بود ست هم	سعدی شیرازی
شستن ۵۲	کلید گنج سعادت ز موج مے باشد		نگین جم طلب از خاک شوی میخانه	سلیم طهرانی
کردن ۵۳	درازل خاک جد ما بی گل کرده اند	به	منع مے خوردن مکن سلمان بالکراهم دگر	سلمان ساوجی
کردن	ساقیا برخیز در ده جام را	بر	خاک بر سر کن غم ایام را	حافظ شیرازی
کشیدن	خرم دمی که مرقد پاکت ببر کشم	به	بے منت کفن کف خاکت بسر کشم	باقر کاشی
کشیدن	جوهر که قیمتیست کشیدش باحتیاط	به	من هم بدیده می کشم این خاک راه را	کمال خجندی
لیسیدن	خاک لیسی پیشه می باید نمودن همچو آب		بهر نانی تا یکے هر سو دوان باشد کسے	اشرف مازندرانی
مالیدن ۵۴	گرچه می مالید بر لب چشم او از سرمه خاک	بر، از عہ از	شد بهر دم عاقبت خونخواری او آشکار	صائب اصفهانی
مالیدن ۵۵	بپای خم من مخمور بر لب خاک می مالم		سبو قسمتم خشک از دل عمان برون آید	حزین اصفهانی
نهادن ۵۶	همه سر بخاک سیه بر نهند	بر	ازان به کجا خاک بر سر نهند	فردوسی طوسی

مصطلح

۵۱ خاک شدن، خود را هیچ و ناچیز پنداشتن ۱۲ از بهار ۵۲ خاک شستن، خاک کارخانهٔ زرگران و خاک رهگزر را بآب شستن تا زر یا چیز گم گشته ازان برآید ۱۲ از بهار ۵۳ خاک گل کردن بچیزے، سرشتن ۱۲ بهار ۵۴ خاک برلب مالیدن، اخفا کردن امرے ۱۲ از بهار ۵۵ خاک برلب مالیدن، انکار کردن ۱۲ از بهار ۵۶ خاک بر سر نهادن کنایه از خاک بر سر افشاندن ۱۲ از بهار

عہ ز بس خون خوردم و برلب ز غیرت خاک مالیدم ۱۲ صائب

مصدر		صله		شاعر
خاکستر ترجمهٔ رماد و فسرده از صفات اوست ۱۲ بهار عجم				
افشاندن	سرو از قمری بسر صد مشت خاکستر فشاند	از به	تا بسنبل راه دادی شانهٔ شمشاد را	صائب اصفهانی
ریختن	بسکه همچون شمع سرگرم تپ عشق توام	از در	دود خیزد گر زبار ریزند خاکستر در آب	اثر شیرازی
زدن [1]	خاکستر اگر زنی بمرآت	به	خاکستر مهر اوست ذرات	فیضی اکبرآبادی
خاک مال کنایه از ذلیل و خوار کردن ۱۲ بهار عجم				
خوردن	ازان مخور دسایه این خاک مال	از	که یکجای باشد قرارش محال	ظهوری ترشیزی
دادن	برگوهرم غبار یتیمی فزون شود		چندانکه چرخ بیش دهد خاکمال من	صائب اصفهانی
کردن	خاک مال کردن			بهار عجم
خال نقطهٔ سیاه که بر اندام باشد ۱۲ بهار عجم				
افتادن	خال زیر لب آن ماه لقا افتادست	در	چشم بد دور که بسیار بجا افتادست	واضح دہلوی
برداشتن	گر دست رسی بسیم و زر داشتمی	از به	خال از رخ تو ببوسه برداشتمی	جمال اصفهانی
زدن	خال سیاه بر لب شیرین زدی چنانکه	بر به	عمدا کسی ز مشک نقط بر شکر زند	معزی نیشاپوری
گذاشتن	مشاطه بحسن سعی بر رخسارش	به از	از مردمک دیدهٔ خود خال گذاشت	ظهوری ترشیزی
نشستن	این خال از ازل برخ طالعم نشست	به		واضح دہلوی
نهادن	بمشاطگی سر برآرد نهال	بر از	نهد بر رخ لاله از مشک خال	طغرای مشهدی

مصطلح [1] خاکستر بمرآت زدن جلا دادن آئینه را ۱۲ بهار عه آن خال عنبرین که بکام برو زده ۱۲ مهری جلایری

مصدر		صله		شاعر
خالی معروف				
بودن	من پیش تو خواهم که بوم در همه وقتے		خالی نبود مجلس و خوانت ز ثناخوان	معزی نیشاپورے
داشتن	ندارد در غم و رنج و وفا و مهر تو خالی	در ، از	لب از باده سر از خاک و رخ از آب و دل از آذر	جبلی غرجستانے
دیدن	جاے اعدا را خالی دیده پنداشت	از [عه]		عالی شیرازی
شدن	جهان از داد او گر گشت خالی شد ز بیداد او	از	که داد او حقیقت گشت و بیدادی مجاز آمد	معزی نیشاپورے
کردن	خوش آنکه با تو دهم شرح مشکل خود را	از [عه]	بگریه افتم و خالی کنم دل خود را	دلی دشت بیاضے
گذاشتن	آن بر جهار اهمچو خانه هاے بے پناه		خالی گذاشته	عالی شیرازی
گردیدن	تنها پر شدن این کیسه ها کافی آید تا وقتیکه	از	کیسه هاے بدن از نقد حیات خالی نگردد	״
گشتن	که چون جسم نظامی گشت خالی	از [سه]	نظامی رفت و باز آمد زلالی	زلالی خوانسارے
ماندن	نخواهد این چمن از سرو لاله خالی ماند	از	یکے همیرود و دیگرے همی آید	حافظ شیرازے
یافتن	تا خلوت جان خالی ز اغیار نیابی	از	بام و در انجانه پر از یار نیابی	کمال خجندے
خام مقابل پخته ، **خامان** مزید علیه آن ۱۲ بهار عجم				
در آمیدن	تا عالم روحی نشود عالم جسمی		تا مردم پخته نکند خام در آئی	سنائی غزنوی

عه آسیاے دهر خالی دیدم از جنس وفا ۱۲ فوقی یزدی عـه بارے آنقدر پر گفت که بشوق کلامش اتوایے از گوالیل محظمه

دیوار بیت موزنه خالی کردند ۱۲ عالی

سه نخواهد گشت خالی ساغر از مے شادکامان را ۱۲ افغانی

مصدر		صلہ		شاعر
سوختن ۱	تیز ست آتش ای دلِ دیوانه دور تر		هشیار خام سوز نسازی کباب را	ظهوری ترشیزی
کردن ۲	خام کُنِ پخته تند بیرها		عذر پذیرندهٔ تقصیرها	نظامی گنجوی
گرفتن ۳	خام گرفتن کسے را			بهار عجم
گرفتن ۴	خام گرفتن کار			〃
خامہ قلم و مرادف کلک ۱۲ بهار عجم				
افشاندن ۵	تا شد ز عرق ابروِ او خامهٔ افشان		خون کرد دلم را همه چون نامهٔ افشان	مفید بلخی
تراشیدن	خامه تراشیدن			بهار عجم
جنبانیدن ۶	ز مژگان بی نگاهی نیست در دلها اثر از چشم		که نتوان کرد انشا نامهٔ بی خامه جنبانی	واله هروی
زدن ۷	خامه مزن سوختنِ عامه را		آه تند و دیر مکن خامه را	خسرو دهلوی
گذاشتن ۸	هرچه بهشتی رقمش حرف جوست		خامه گذارِ قلمِ صنع اوست	〃

مصطلح

۱ خام سوز، چیزے که از بالا سوخته گردد و از اندرون خام باشد ۱۲ بهار ۲ خام کردن، محو کردن و برهم زدن ۱۲ بهار ۳ خام گرفتن کسے را، نوعے از سیاست ست ۱۲ بهار ۴ خام گرفتن کار، ناتمام و ناساخته گرفتن کار را ۱۲ بهار ۵ خامهٔ افشان، خامهٔ که بر آن افشانِ نقره یا طلا کرده باشند ۱۲ از بهار ۶ خامه جنبان، نویسنده و محرر ۱۲ بهار ۷ خامه زدن، خامه تراشیدن، ۱۲ بهار ۸ خامه گذار، چیزیکه آنرا خامه نوشته باشد، مراد نقش و رقم ۱۲ از بهار

شاعر		صله		مصدر
خسرو دهلوی	تیر قلم شد بخطش سر نهاد	بر	خامه چو بر تخته دیگر نهاد	نهادن [١]

خان ومان، خان مخفف خانه ومان رخت خانه ۱۲ بهار عجم

نظیری نیشاپوری	خان ومان بازشکر خنده برانداخته	از	دل ما کیست که سرگشته رویت باشد	برانداختن
سعدی شیرازی	که خانمان من این شوخ دیده پاک برفت		بدوستان گله آغاز کرد و صحبت خواست	رُفتن
صائب اصفهانی	بشاخ گل بگذارید آشیان گستاخ	از	ز برق خرمن گل خان ومان شبنم سوخت	سوختن
سلیم طهرانی	بر سر سروے نهادم خانمان خویش را	در	در گلستان محبت عاقبت چون فاخته	نهادن

خانه مطلق مکان وماوائے چیزے ۱۲ بهار عجم

بهار عجم			خانه آرائے	آراستن
			خانه باز	باختن [٢]
نظامی گنجوی	زده کوهه بر کوهه چون کوه قاف		ز کتان متقالی خانه باف	بافتن [٣]
صائب اصفهانی	شکر جنون خانه برانداز کرده ایم		صائب چه حال مردم غافل شنیده ایم	برانداختن [٤]

مصطلح

[١] خامه بر تخته نهادن، تهیهٔ نوشتن کردن ۱۲ بهار [٢] خانه باز، قمار بازی که اثاث البیت را پاک ببازد ۱۲ بهار [٣] خانه باف قماشے که آنرا غلامان وخانه زادان تربیت یافته بافته باشند، چنانچه در اصفهان چیزہائے کار غلامان شهرت بامتیاز دارد ۱۲ بهار [٤] خانه برانداز، کسے که هرچه داشته باشد همه را بباد دهد خواه از آن خود باشد، خواه از آن دیگرے، و این مقابل خانه نگهدار است ۱۲ بهار

مصدر		صله		شاعر
براندختن [۱]	باز از چشم ترم خانه برانداخت فراق	از	آتشی در منِ خونین جگر انداخت فراق	لسانی شیرازی
برداشتن [۲]	کمانِ ابروانش خانه برداشت		به بینم قدرت ایما که دارد	از بهار
بردن [۳]	جز من که براهِ تو گذشتم ز دو عالم	از	هرگز نبرد از دو طرف خانه کمانی	وحید قزوینی
بردن [۴]	خانهٔ صاحب نظران مے بری		پردهٔ پرهیزکنان مے دری	سعدی شیرازی
بریدن [۴]	همیشه گرچه دزدِ غارت اندیش		بریدی خانهٔ مردم ازین بیش	سلیم طهرانی
پرداختن [۵]	ندارد عالم تجرید چون من خانه پردازے		نمیگردد غبار آلود سیلاب از سر آمن	صائب اصفهانی
پروردن [۶]	گفتمش بگذر زمانی گفت معذورم بدار		خانه پروردی چه تاب آرد غم چندین غریب	حافظ شیرازی
پروردن [۷]	در وجه بادهٔ جان ده آنچه زهستی		با جنس خانه پرورِ شیخ دکان نگنجد	نسبتی تهانیسری
تابیدن	گر بسوزد هزار پروانه		مشعل خانه تاب را چه غم ست	خسرو دهلوی
خاستن [۸]	گهے با چنان گوهرِ خانه خیز		چو بوطالبی را کنی سنگ ریز	نظامی گنجوی

مصطلح

[۱] خانه برانداختن ۔ ویران کردن ۱۲ ابہار [۲] خانه برداشتن کمان ۔ کج شدن گوشه ہاے کمان از وضع اصلی خود ۱۲ ابہار [۳] خانه بردن کمان ۔ خانه کردن کمان ۱۲ ابہار [۴] خانه بردن و بریدن ۔ کنایه از دزدی بسیار که در خانه چیزے نماند گویا خانه را برده است ۱۲ مصطلحات [۵] خانه پرداز ۔ مرادف خانه برانداز ۱۲ [۶] خانه پرورد ۔ آنکه در خانه پرورش یافته باشد و گرم و سرد روزگار نچشیده ۱۲ ابہار [۷] خانه پرور ۔ مرادف خانه پرورد ۔ و کالاے نفیس که در خانه نگهدارند و بقیمت گران بفروشند ۱۲ ابہار [۸] خانه خیز ۔ چیزے که بے قصد از خانه خیزد ۱۲ ابہار

مصدر		صله		شاعر
خواستن [51]	خانه خواهِ هر بلا واعظ منم در شهر عشق		منزلی سیلاب را نبود بجز ویرانه ام	واعظ قزوینی
خوردن [52]	از ستونِ آه برپا کرده ام افلاک را	بر هم	گر نفس دزدم بخود این خانه برهم میخورد	جامی نهاوندی
داشتن [53]	هنوز کلبهٔ من از متاع بی برگی		چنان پر است که صد چند خانه دارمن ست	کلیم همدانی
رسیدن [54]	چو من میوه در سایهٔ خانه بس		که ناخوش بود میوهٔ خانه رس	نظامی گنجوی
رسیدن [55]	ما خانه رسیده های ظلمیم		پیغام خوش از دیار ما نیست	نظیری نیشاپوری
ریختن [56]	از هوا جوئی درین دریا که هر چون حباب	از بر	بر سر ما خانه را آخر هوای خانه ریخت	صائب اصفهانی
زادن [57]	فغانی زین نظربازی سیه شد نامهات تا کی		خیالات بر خطِ نوخیز و خالِ خانه زاد افشاند	فغانی شیرازی
زادن	بی فرزندی که خانه زادی دارد		شک نیست که باشدش بجای فرزند	بهار عجم
زدن [58]	خانه برهم زدن			″

مصطلح

[51] خانه خواه، شخصی که مهمانان بسابقهٔ معرفت در خانهٔ او فرو کش کنند و اسباب مهمانداری را او سرانجام دهد ۱۲ از بهار و مصطلحات [52] خانه برهم خوردن، ویران شدن خانه ۱۲ از بهار [53] خانه دار، ملازمی که سرانجام ضروریات خانه و پاسبانی خانه بعهدهٔ او باشد ۱۲ بهار و مصطلحات [54] خانه رس، میوه که بر شاخ پخته نباشد، لیکن بحیله آنرا پخته تر سازند، چنانچه در هندوستان انبه را پخته تر می سازند ۱۲ بهار [55] خانه رسیده، آنکه از خان و مان دور افتاده باشد ۱۲ بهار [56] خانه ریختن [illegible] [57] خانه زاد، در عرف بر اولاد نوکران و غلامان اطلاق کنند، و نیز قدیمی ۱۲ بهار [58] خانه [illegible]

مرادف خانه برانداز ۱۲

مصدر		صله		شاعر
ساختن [1]	یاد آن شورش که با طوفان شدن میساختم		خانه را بزنیت ویران شدن میساختم	دانش مشهدی
ساختن [1]	خط پاکی ست گمنامی کلفت گوشه گیران را	در	سیاهی درنگین نامداران خانه می سازد	صائب اصفهانی
سوختن [2]	در خرمن نشاطم افتاد آتش غم		تا عشق خانه سوزم در سینه کرد منزل	ثنائی مشهدی
شوراندن [3]	چند قرگا نرا بخون اغرا کنی		خانهٔ زنبور شورانیده گیر	خسرو دهلوی
فروختن [4]	می توان گفت که حاجی شده بعد طواف		خانهٔ کعبه اگر خانه فروشست بکند	رفیع قزوینی
فروختن [5]	عشق بگستر و نطاع پاے فرو کوب ها		خانه فروشی مکن آستی برفشان	خاقانی شیروانی
فرورفتن [6]	ز گریه بر سر مردم یقین که خانهٔ چشم	بر	فرو رود شب هجران ز بسکه باران ست	کمال خجندی
کردن [7]	بلب نمیرسد از ضعف آهِ شبگیرم	از	ز بازوے چو کمان خانه سینه تیرم	صائب اصفهانی
کردن	رحمی کز اشتیاق قد چون خدنگ تو	به	خمیازه خانه کرد بدل چون کمان مرا	سفید بلخی
کردن	ندهد شوق نشانت نفسے آرامم	در	خانه هر جا که درین بادیه چون تیر کنم	؍؍

مصطلح

[1] خانه ساختن: قایم شدن، و مکان گرفتن، و اقامت کردن، و به معنی خانه آراستن، و تعمیر کردن ۱۲ بهار [2] خانه سوز: معروف ۱۲ بهار [3] خانه شوراندن: ویران کردن خانه ۱۲ بهار [4] خانه فروش: تارک دنیا، و مفلس ۱۲ بهار [5] خانه فروشی: اظهار تجمل و ثروت ۱۲ بهار [6] خانه فرورفتن: فرو شدن خانه در زمین، و منهدم شدن، و این اکثر از آسیب سیل و باران صورت میگیرد ۱۲ از بهار

[7] خانه کردن: قایم شدن، و مکان گرفتن، و اقامت کردن ۱۲ بهار

مصدر		صله		شاعر
کندن [1]	خرابت کند شاہد خانہ کن		برو خانہ آباد گردان بہ زن	سعدی شیرازی
گردیدن [2]	ہمی رفتند و می گفتند و کاندر حسن فرد است این		مہ سینہ نشین است این یا رہ خانہ گرد است این	خسرو دہلوی
گردیدن [3]	خانۂ صاحبِ دولت ز سخا میگردد	از	این در از پاشنۂ پای گدا میگردد	اثر شیرازی
گرفتن [4]	سیلاب بود کاشتہ ہمسایۂ این قوم	بہ	کافر بسر کوی بتان خانہ بگیرد	صائب اصفہانی
نشستن [5]	ز دل شکستگی آہ از جگر زبانہ کشید		کہ خانہ چون بنشیند غبار برخیزد	اشرف مازندرانی
نشستن	از نشیند گان کسی چو نماند		عاقبت خود نشست خانۂ ما	؍؍
خایہ تخم مرغ وغیر آن ۱۲ بہار عجم				
بستن [6]	خایہ بر کلہ اش بست			بہار عجم
جستن [6]	خایہ بر کلہ جستن			؍؍

مصطلح

[1] خانہ کن، کنایہ از پسر سادہ کہ با عاشق صحبت دارد و ہرچہ دریابد از ایشان بتصرف خود آرد ۱۲ بہار [2] خانہ گرد، مثل کوچہ گرد ۱۲ از بہار [3] خانہ گردیدن، رونق و صفا یافتن خانہ ۱۲ بہار [4] خانہ گرفتن، اقامت کردن و مکان گرفتن ۱۲ بہار [5] خانہ نشستن، دو معنی دارد، یکی آنکہ بعد ساختہ شدن، و تمام گشتن بعضی از خانہ ہا یک گونہ در زمین فرو شود، ازین وجہ در دیوار و سقف، رخنہ و چاک پدید آید، و این معروف است، دوم بہ معنی فرو افتادن خانہ ۱۲ بہار [6] خایہ بر کلہ اش بست و خایہ بر کلہ جست، یعنی خیلی ترسید، و سراسیمہ شد ۱۲ بہار

مصدر		صله		شاعر
گذاشتن[1]	روز عید ست و بتان در تخم بازی مهربان		ای دل بتیاب آخر خایه خواهی گذاشت	اشرف مازندرانی
گرفتن[2]	بر عروست بدگمان بودن نشاید بهر آنکه		ماکیان چون نیک باشد خایه گیرد بیخروس	علی سمرقندی
نهادن[1]	همچو مرغیکه بهزه گرد افتاد	.	نیست جائیکه خایه ننهاد	سلیم طهرانی

فصل بار موحده

خبر آگاهی، وگفتار، وحدیث ۱۲ بهار عجم

آمدن	درین معامله بودند تا خبر آمد	از عہ به عہ	که چشم زخم عظیمے بفوج شاه رسید	عالی شیرازی
آوردن	خبر صحت بیمار تو آورد نسیم	آز	گرچه باور نکند عقل خبرہاے سقیم	سلمان ساوجی
آوردن[3]	تا فتد راز من ساده دل از پرده برون	از	حیله سازان ز زبان تو خبر می آرند	میلی هروی
افتادن	این طرفه که راز تو بخود نیز نگفتم	در	تا شد خبرم در همه شهر این خبر افتاد	کمال اصفهانی

مصطلح

[1] خایه گذاشتن و نهادن، بیضه دادن مرغ، وآن معروفست، و کردن کارے که موجب ننگ و عار باشد، چون از کسے چنین امر سر زند گویند "فلانه کس خایه نهاد"، و در مقام ترسیدن نیز مستعمل ست، گویند "فلان کس در روز جنگ هزار تخم و خایه بگذارد"، و خجالت کشیدن، و پشیمان کردن، واین از اهل زبان تحقیق شده ۱۲ از بهار [3] خایه گرفتن، بمعنی بیضه دادن ۱۲ بهار [4] خبر از زبان کسے آوردن، گفتن خبرے از زبان کسے که او نگفته باشد ۱۲ بهار و مصطلحات

عہ آه هرگز از غریب ما نمی آید خبر ۱۲ آذری عہ لبتوے ما خبر او ز هیچ باب نیامد ۱۲ اوحدی سہ عشقت خبر ز عالم بیهوشی آورد ۱۲ خسرو

مصدر		صله		شاعر
انداختن	تا غیر بمیرد ز شعف یک شبم از دی	در از	پنهان کن و در شهر ز قتلم خبر انداز	محتشم کاشی
باختن	آگهند از روش پیک صبا گام بگام		بر سر راه خبر گرچه خبر باخته اند	ظهوری ترشیزی
بردن	پای صبا به بند و سر شیشه باز کن	از به	از بزم ما صبا بجائی خبر برد	شفائی اصفهانی
بستن (ل)	مژده وصل ضرورست تو هم باور کن	از	از زبان تو ظهوری خبری خواهم بست	ظهوری ترشیزی
بودن	هر چه کند در کل و در جزو اثر	از را (ع)	کلی و جزوی ولیش بود زان خبر	خسرو دهلوی
پرسیدن	یارب من بیدل ز که پرسم خبرت را	از را	چون هر که بکو پیتو رود بی خبر آید	اهلی خراسانی
جستن	می جستم از زمین خبر صدق لب بلب	از	از غیب اشاره ام بدم صبحگاه شد	صفائی اصفهانی
خواستن	بی نشان شو گر از و خواهی نشان	از	بیخبر شو گر از و خواهی خبر	رضی ارتیمانی
دادن	خط سوجه اش نزد اهل بصر	از را (ع) به (سه)	دهد از وقوع تسلسل خبر	طغرای مشهدی
داشتن	بود موج تبسم جنبش گهوارهٔ نازش	از	خبر از گریه ام آن شوخ بی پروا کجا دارد	شوکت بخاری
رسانیدن	یکبار نسیم خبر او نرسانید	به (لله)	گردی بمن از رهگذر او نرسانید	شفائی اصفهانی
رسیدن	نزدیکی آنچنان بدلم کز دلم بتو	از به بر (ص)	چندین خبر رسد که نباشد خبر مرا	الهی همدانی

مصطلح

(ل) خبر از زبان کسی بستن ، گفتن خبری از زبان کسی که او نگفته باشد ۱۲ از بهار

(ع) زان زمان که ترا خبر بود دست ۱۲ اشانی (عه) خبر بده ز خروج آن شعاع مطرب را ۱۲ اثر (سه) منید هد از دل بدل اینجا خبر ۱۲ رضی

(لله) خبر من برسانید بمرغان چمن ۱۲ سعدی (ص) دین خبری از همه بر می رسد ۱۲ خسرو

مصدر		صله		شاعر
رفتن	رفت خبر بر شه مشرق پناه	بر عه به	ناصر حق وارث این تختگاه	خسرو دهلوی
شدن	مستغرق خیال تو بودم چنانکه دوش	از عه سه به	در جان درآمدی و دلم را خبر نشد	شرف قزوینی
شدن له	یاران خبر شوید ز خود این چه صحبتیست	از سه	دل شد گشاده میکده مست بهار شد	تنها شهرستانی
شناختن	مهرست لب فریب قاصد		گوش دل ما خبرشناس ست	ملکی تبریزی
شنیدن	دوش از بخت شنیدم خبر وصل ترا		من دعا کردم و از شش جهت آواز آمد	علی خراسانی
فرستادن	خبر فرستادن			بهار عجم
کردن	من بودم و کنجی و حریفی و سرودے	از صه را	غم را که خبر کرد و بلا را که نشان داد	حسن دهلوی
گرفتن له	هر که در سایهٔ آن سرو روان جا گیرد	از سه	می تواند خبر از عالم بالا گیرد	مخلص کاشی
گفتن	بگو بمیت خبری کز نهایت ندرت	با عه سه از	نتیجه هاے خیال ترا بود انباز	عرفی شیرازی

مصطلح

له خبر شدن، بمعنی خبردار شدن، ۱۲ بهار له خبر گرفتن، استفسار احوال کردن، و باصلاح لوطیان ایران بمعنی فعل بد کردن ست، لیکن بعبدٔ از، این قباحت دور می شود، ولهذا بمعنی اول احوال گرفتن استعمال کنند نه خبر گرفتن ۱۲ از بهار

عه خبر درد من بعالم رفت ۱۲ وطواط عه تا شد خبرم ز پردهٔ این رازم ۱۲ سبحانی سه خبر شد بضحاک بدروزگار ۱۲ فردوسی لله ایدل ز فیض گرد رهش گر خبر شوی ۱۲ نجات صه خواهم ز حال خویش اجل را خبر کنم ۱۲ افضل صفاهانی سه همین آئینه میگیرد خبرگاه از نفس ما را ۱۲ صائب عه از شادی بسیار مباد اکه بمیرم + با من خبر وصل بیکبار مگوئید ۱۲ اشرف له ز سر گوشی دهم گوید خبر ۱۲ نظوری

مصدر		صله		شاعر
نیوشیدن	سامعہ راکرد بہ بیرون دو در		تازچپ وراست نیوشد خبر	ملاجامی
یافتن	فارغم ازغم جان تا بہ غمت مشغولم		ازجهان بیخبرم تا خبرت یافتہ ام	امین نجفی

فصل تا

ختم بآخر رسانیدن چیزے را ۱۲ بہار عجم

مصدر		صله		شاعر
آمدن	بآخر گشت نازل نفس انسان	بر	کہ بر ناس آمد آخر ختم قرآن	محمود شبستری
بودن	بالقاب مالک رقابے کہ باشد	بر	برو ختم دارائی ہفت کشور	رجای ہمدانی
شدن	کارعالم زسخن ساختہ شد اول بار	بہ عہ بر	ختم اینکار ہم آخر بسخن خواہد شد	صادق گیلانی
کردن	چہ لازم ست کنی ختم میہمانی را	عبہ بر	بجمعیکہ روی ختم کن تلاوت را	صائب اصفہانی
گشتن	خدیو ملک محمد ستودہ جوگی شاہ	بر	کہ ختم گشت برو منصب جہانداری	شہاب ترشیزی

فصل جیم

خجالت بالفتح شرم و حیا ۱۲ بہار عجم

مصدر		صله		شاعر
بردن	ہرچند ابر و باد بفرط سخا و بذل	بہ از	بسیار بردہ اند خجالت ازین میان	جمال اصفہانی
دادن	تاآن زمانکہ دست و دل ہمت بلند	سہ از را	در موہبت خجالت دریا وکان دہد	صدفی استرآبادی
داشتن	زراستی نبود شاخہا ے بے بررا	از	خجالتے کہ من ازقامت دوتادارم	صائب اصفہانی

عہ خلعت کہ بر و شد ست خوبی ہمہ ختم + پیغمبر آخر الزمان حسن ست ۱۲ آرزو عسہ سخن بر ہمین ختم کردیم و بس ۱۲ قاسمی

سہ زآب چشم خجالت دہیم طوفان را ۱۲ قوام الدین شیرازی

مصدر		صله		شاعر
رسیدن	برنگ دیده کز باده خورد سرخ میگردد	از را	ز نخوت میرسد دائم خجالت خود نمایان را	مخلص کاشی
کشیدن	گر چنین نرگس مستِ تو ببیند در خواب	از	چه خجالت که کشد نرگس مخمور از تو	سلمان ساوجی
خجلت بالتحریک شرم، و حیا، و فارسیان بسکون استعمال نمایند ۱۲ بهار عجم				
بردن	من آشفته نیم در خواب دوشین کاش میمردم	از	که روز از مستی شب اینهمه خجلت نمی بردم	فغانی شیرازی
بودن	آمد خیالش نیمشب جان دادم و گشتم خجل	عه از	خجلت بود درویش را مهمان چو در بیگه رسید	خسرو دهلوی
پذیرفتن	به پذیرفته بود چون خجلت		اندکی گشته بود خجلت ناک	عرفی شیرازی
دادن	کم از آنم که در معذرتم باید زد		بیش از آنی که دهی خجلت تقصیر مرا	ظهوری ترشیزی
داشتن	گر چه مطلب نیست در پیغام درد آلود من		خجلتی دارم که نتوان گفت از پیغام خویش	صائب اصفهانی
زدن	دور از تو سپند سر آتش شده صد بار		خجلت زده صبر و قرار است دل ما	فقیر دهلوی
شکستن	کاسه تهی گر بود عیب نباشد علی		کاب رخ شرم تو خجلت مهمان شکست	علی خراسانی
کشیدن	زخم گل آب از نوای آبدارم می کشد	از	شور بلبل خجلت از جوش بهارم میکشد	صائب اصفهانی
خجل بفتح اول و کسرهٔ دوم شرمنده ۱۲ بهار عجم				
بودن	سخن شناسا اگر بیت بنده رد کردی		خجل مباش که من هم ز خجلتم آزاد	عرفی شیرازی
داشتن	گلِ پیادهٔ او سرو را خجل دارد		اگر سوار شود در میان زین چه کند	صائب اصفهانی
رفتن	امیدم این نبود کزین ور خجل روم	از	با داغ دل در آیم و با درد دل روم	فغانی شیرازی

عه نخچیر گاه عشق را یارب چه صید لاغرم + کز ننگ صیدم تا ابد خجلت بود صیاد را ۱۲ خضری لاری

مصدر		صله		شاعر
ساختن	تحصیل ثواب و شرف نسبت نعتت	از ع	زینگونه خجل ساخته حسان عجم را	عرفی شیرازی
شدن	بعهد گل شدم از توبهٔ شراب خجل	از	که کس مباد ز کردار ناصواب خجل	حافظ شیرازی
کردن	صبح سیکه از رخت برفگنی کلاله را	عب	چشم و رخت خجل کند نرگس مست و لاله را	نظام قزوینی
گردیدن	کسے روز محشر نگردد خجل	در سه از	که شبها بدرگه برد سوز دل	سعدی شیرازی
گشتن	دہم که باریک ترین رشته است	از	زین ره باریک خجل گشته است	نظامی گنجوی

فصل دال مهمله

خدا

بر داشتن ۱ه	بنشسته چنان قوی که بر داشتنش	کار دگرے نیست خدا بر دارد	عالی شیرازی
بر داشتن ۲ه	تا کے از جور تو دل بار جفا بردارد	آنقدر جور بجا کن که خدا بر دارد	فضلی جرباد قانی
بردن ۳ه	هر جا دو چارمے شود از کار میروم	یکبار از غرور تو برسد خدا برد	اسیر شهرستانی
پسندیدن ۴ه	عاشق و شکوهٔ معشوق خدا نپسندد	در شکست از دل با سنگ صدا نشنید ست	صائب اصفهانی

مصطلح

۱ه خدا بر دارد یعنی بمیراند، واز میان بردارد ۱۲ بهار ۲ه خدا بر دارد بمعنی ردا دارد، ۱۲ مصطلحات ۳ه خدا برد بجائے کجا میروی، استعمال کنند ۱۲ بهار ۴ه خدا نپسندد یعنی خدا نکند که چنین واقع شود ۱۲ بهار

ع تا خجل از تنگدستی سازدم در بزم خویش ۱۲ امیلی هروی عب بعجز بدگمانان را خجل کرد ۱۲ نظامی

سه نگردد ز دستار بندان خجل ۱۲ سعدی

مصدر		صله		شاعر
پسندیدن ۱	بعمرِ خویش نکردی نماز بے خللی		خدا پسندی باشد اینچنین عملی	مخلص کاشی
ترسیدن ۲	امید رحم بود کفر زان خدا ناترس		کہ گر بکعبہ رود از فرنگ مے آید	صائب اصفہانی
خواستن ۳	کند شماتتِ زاہد فرنگ عالم را		خدا نخواستہ میخانہ گر خراب شود	؍؍
دادن ۴	خوبرویان جہانی ہمہ زیور بستند		دلبر ماست کہ با حسنِ خداداد آمد	حافظ شیرازی
داشتن ۵	معنی ز لفظ گرچہ نباشد جدا جدا		دارم برائے وصل تو ہر دم خدا خدا	عالی شیرازی
ساختن ۶	مژدۂ درد دوستی یافت شفائی از ازل		بیم زوال کے بود عشق خدائے ساز را	شفائی اصفہانی
فروختن ۷	خدا فروشان			بہار عجم
کردن ۸	مرا با آنکہ در خوابست بخت بد باین روزم		خدا ناکردہ گر بیدار می بودی چہ میکردم	اشرف مازندرانی
کردن ۹	خدا خدا کنم از کثرت بتان شب و روز		کہ در میان نشود گم رہ خدا دانی	طغرائے مشہدی

مصطلح

۱ خدا پسند، عملی کہ پسندیدۂ خدا باشد ۱۲ بہار ۲ خدا ناترس، آنکہ از خدا نترسد ۱۲ بہار ۳ خدا نخواستہ، یعنی خدا نکند کہ چنین واقع شود ۱۲ بہار ۴ خداداد، چیزیکہ خدا بخشیدہ است آنرا، وکسی را در آن دخلی نبود ۱۲ بہار ۵ خدا خدا داشتن، پناہ بخدا بردن ۱۲ بہار ۶ خدا ساز، ساختۂ خدا، چون کعبۂ خدا ساز، وکار خدا ساز ۱۲ بہار ۷ خدا فروشان، صوفیان مکار کہ بظاہر خود را بیارایند، و ملاعین کہ دعوی خدائی کنند ۱۲ بہار ۸ خدا ناکردہ، بمعنی خدا نخواستہ ۱۲ بہار ۹ خدا خدا کردن، پناہ بخدا بردن ۱۲ بہار

مصدر		صله		شاعر
کردن ۱	چسان ز دست گذارم قبول دامانش		که یافتم بت خود را خدا خدا کرده	قبول کشمیری
گرفتن ۲	کسی از رقیب هر دم سخنی چرا نگیرد		ز گرفتِ ما چه خیزد مگرش خدا بگیرد	باقر کاشی
خدمت پرستاری، و سلام، و کورنش ۱۲ از بهار عجم				
آمدن	ز ما خود خدمت شایسته ناید	از	که شاذروان عزت را بشاید	نظامی گنجوی
آوردن	خدمتش آرد فلک چنبری		باز رهد ز آفت خدمت گری	〃
پسندیدن	خدمت پسند			بهار عجم
داشتن	چرخ داند خدمتم را بنده زانم داشته		خونبهای من ندارد زنده زانم داشته	مسیح کاشی
رساندن	ای صبا گر بجوانان چمن باز رسی		خدمتِ ما برسان سرو و گل و ریحان را	حافظ شیرازی
طلبیدن	بآرزو طلبیدم همیشه خدمتِ تو	به	روا مدار کزین آرزو رسد ضررم	ظهیر فاریابی
فرمودن	یا ازین شغل دور کن او را	را	یا مرا خدمت دگر فرمای	خالد مروزی
کردن	میکند هر جرعه دُردی کش میخانه ام	را	خدمت رندان کنم تا پیر شود پیمانه ام	ابدال اصفهانی
گذاشتن	گر بنده دو روز خدا را بگذاشت (منت)	را	نی نقش عبادت تو بر آب نگاشت	کلیمی
گرائیدن	وزیران بدستور خدمتگرای		ز مردی ادب دیده بر پشت پای	قاسمی گونابادی
گزاردن	چو خدمت گزاریت گردد کهن		حق سالیانش فراموش مکن	سعدی شیرازی

مصطلح ۱ خدا خدا کردن، مرزا عبد الغنی قبول بمعنی ''بسیار یاد کردن خدا را'' البته چون بر استادی ایشان وثوق تمام است ظاهرا بدین معنی جای یافته باشند ۱۲ بهار ۲ خدا گرفتن، بغضب الهی، و آفت ناگهانی گرفتار آمدن ۱۲ از بهار

مصدر		صله		شاعر
گزیدن	هوای خواجگیم بود بندگی تو کردم		امید سلطنتم بود خدمتت گزیدم	حافظ شیرازی
گفتن	گفت بحاجب که بشه بازگوے		خدمت من گوی و پس آنگه بگوے	خسرو دهلوی
نمودن[1]	ششم خانه را کرد مریخ جاے		چو خدمت گران گشت خدمت نماے	نظامی گنجوی
خدمتی پیشکش ۱۲ بهار عجم				
آوردن	خدمتی جان بر تو آوردم		بجز این خدمت دگر داری	اثیر اخسیکتی
رسانیدن	داد بشهزاده که بر جد رسان		خدمت من خدمتی خود رسان	خسرو دهلوی
کشیدن	مشکن اگر جان کشم پیش غمت خدمتی	در	شیشه شکستم شکاری لب آهوست اثر	انوری ابیوردی
خدنگ تیر، و در اصل نام درختی که از چوب آن تیر سازند، و بعضے گویند چوب گز است و بمجاز بمعنی تیر شهرت گرفته ۱۲ بهار عجم				
آمدن	بازم خدنگ غمزه زنی بر دل آمده است	بر	بازم ز عشق واقعه مشکل آمده است	تنهائی سبزواری
افگندن	خدنگ افگنی از که آموختی		که صد حسرتم بر جگر دوختی	ظهوری ترشیزی
انداختن	شب خدنگ ناله بر آسمان انداختم	بر	بے نشان تیر آن تاریکدان انداختم	طغرای مشهدی
باریدن	خدنگ غمزه می بارد قدر انداز مژگانش		چسان تاثیر گوید شکر این رزق مقدر را	تاثیر اصفهانی
بستن[2]	بتان زبسکه بجانم خدنگ کین بستند	به	ز چار سو بر خم سد آهنین بستند	شفائی مشهدی

مصطلح

[1] خدمت نماے = خدمت گذار ۱۲ بهار [2] خدنگ بستن = تیر به زه کردن ۱۲ بهار

مصدر		صله		شاعر
خوردن	همیشه در صف عشاق سر کشم چو هدف	از ع	بدین هوس که نمایان خورم خدنگ ترا	شانی مشهدی
داشتن	که کمند عنبرین راز دو سو حلقه کرد دست		که خدنگهای مشکین چو زبان مار دارد	کمال اصفهانی
زدن	خدنگ غمزه بنظمی زدی و آه کشید	به	زبان بریده مگر آفرین نمی دانست	نظمی هروی
کشیدن	نازک ادائی که مارا جامه در خون میکشد	بر از	بر گرفتاران خدنگ از قد موزون میکشد	تاثیر اصفهانی
کشیدن	ز سینه بسکه کشیدم خدنگ جور ترا	از		والهی قمی
گذشتن	مرا قد چو کمان رفت زیر خاک هنوز	از	خدنگ آه ز سنگ مزار میگذرد	کاتبی نیشاپوری
نشستن	به تن خدنگ نازش چه بکبر یا نشسته	به ع	چو شکسته استخوانی که برو هما نشسته	سحابی لاری

فصل ذال معجمه

خذلان بالکسر، فروگذاشتن، و یاری و مدد نکردن ۱۲ بهار عجم

کردن	خسروا هر که نصرت خواهد از پیکار تو	بر را	زخم پیکان تو نصرت را بره خذلان کند	معزی نیشاپوری

فصل راء مهمله

خراب ضایع، دست گزاره، و بمعنی ویرانه عربیست ۱۲ بهار عجم

افتادن	من از چشم خوش ساقی خراب افتاده ام لیکن	از	بلائی کز حبیب آید هزارش مرحبا گویم	حافظ شیرازی
افگندن	خرابم افگند آن مست حسن از شیوه هردم		زهی حسن و جوانی کم مبادا این باده در جامش	فغانی شیرازی
بودن	جهان بود چون کان گوهر خراب		به آبادی او فتاد زین آفتاب	نظامی گنجوی

ع خدنگے خورده ام از کیش مژگان ستمگارے ۱۲ حزین ع خدنگ تو بر سینهٔ زاغان نشست ۱۲ ظهوری

مصدر		صله		شاعر
خواستن	بناے بقا رانخواہی خراب	از[ع]	مکن پایۂ لستش زلای شراب	ظہوری ترشیزی
داشتن	غمت کہ روز بروزم خراب تر دارد		زغصہ خون بجگر کردہ نیکخواہ مرا	شفائی اصفہانی
دیدن	چو می بیند خرابم سویم آن پرفن نمی بیند		نمیگردد زبس غافل کہ سوی من نمی بیند	وقوعی تبریزی
ساختن	بیاد چشم تو خود را خراب خواہم ساخت	بہ	بنائی عہد قدیم استوار خواہم کرد	حافظ شیرازی
ساختن	سواد اعظم اقلیم عافیت بودم	بہ	خراب ساخت سوارے بنیم تاخت مرا	محتشم کاشی
شدن	چنان زگریۂ من شد خراب عالم آب	از	کہ بحر خانہ بدوش ست از حباب ہنوز	تمکین اصفہانی
کردن	از نخستین نگہ مست و خرابم کردی	از[عہ]	کم سیخ نکردم کہ کبابم کردی	تاثیر اصفہانی
کردن	ہمی عمارت جان را خراب میکردم	بہ	تو یا و آمدی و ہست جان ایکا شکست	شنائی مشہدی
گذشتن	گذشت عمر بستی و کاہلی عرفی		خراب گشتہ طبع لوند خویشتنیم	عرفی شیرازی
گردیدن	نام عدلت چون برم معمور گردد جان لفظ		وصف چشمت چون کنم گردد دل معنی خراب	”
گشتن	خراب گشتم و بر خویش بس نمی آیم	از[سہ]	کہ ہیچ با چو توئی ہمنفس نمی آیم	خسرو دہلوی

خرابی ویرانی ۱۲ بہار عجم

مصدر		صله		شاعر
آوردن	برون آمد قمر از برج آبی	در	کہ در شہرکتان آرد خرابی	زلالی خوانساری
پذیرفتن	کفر شد از بسکہ خرابی پذیر			خسرو دہلوی

ع خراب از چشم تری خواستم کاشانۂ خود را ۱۲ حزین عہ ازیک نگاہ خانۂ مردم خراب کن ۱۲ نجیبا کاشی

سہ گشتہ بناے دل من زد خراب ۱۲ بہار الدین یزدی

مصدر		صله		شاعر
خاستن	این بیخودی و مستی عشق ست فغانی	از	اینگونه خرابی ز مے ناب نخیزد	فغانی شیرازی
دیدن	جز خانمان خرابی ازان گل ندیده‌ام	از	در باغش آشیانهٔ بلبل ندیده‌ام	آرزو اکبرآبادی
کردن	خرابی کند مرد شمشیر زن		نچندانکه دود دل پیرزن	سعدی شیرازی
خراج آنچه از جائے حاصل شود مطلقاً ۱۲ بہار عجم				
آمدن	چنان دهی که برسم سلامی و پابوس	از	خراج قند و نبات آید از ختا و ختن	ظهوری ترشیزی
آوردن[۱]	خراج آورش حاکم روم و رے		خراجش فرستاد کسری و کے	نظامی گنجوی
بودن	بهشتان گنج بر دل ویران نهادهٔ	بر	ورنه خراج بر ده ویران نبوده است	نظیری نیشاپوری
خواستن	طلعت من خواسته از مه خراج	از	حرف خجالت زده بر لوح عاج	ملا جامی
خوردن[۲]	از شهے کشور دل آباد ست		که خراج ده خراب خورد	ظهوری ترشیزی
دادن	غمیکه شادی عالم باو خراج دهد	به	سریر سلطنتش خاطر حزین منست	اشرف اصفهانی
ستاندن	بادشاهان جهان طرفه گدا طبعانند	از	که ستانند خراج از ده ویرانی چند	فائض مازندرانی
ستدن	سران را تبارک رسانید تاج		بسے خرجها داد و بستد خراج	نظامی گنجوی
طلبیدن	نماند در جگرم آب و این سیه چشمان	از	هنوز از ده ویران خراج می طلبند	فغانی شیرازی
فرستادن	زمینے که از مشک تر خواست باج	به	بدین خاک خوشبو فرستد خراج	ظفرا مشهدی

مصطلح

[۱] خراج آور، آنکه خراج رساند ۱۲ بهار [۲] خراج خوردن، خراج گرفتن ۱۲ بهار

مصدر		صله		شاعر
گرفتن	برتو زیبد که خراج از همه خوبان گیری	از	شاه حسنی وترا لیلے و شیرین باجی	اشرف مازندرانی
واگرفتن	که چون بود کز گوهرین تخت و تاج	از	ز درگاه ما واگرفتی خراج	نظامی گنجوی
نهادن	شه روس را نیز با طوق و تاج	بر / برا / به	رها کرد و بنهاد بر وے خراج	〃

خراشش معروف ۱۲

دادن	پیش سپه روشنی د ور باش		داد جگرگاه عدو را خراشش	خسرو دہلوی
داشتن	خراششے دارم از هر ناله ور دلکاش مرگ من	از / در	رسید هم در آن آشوب و غوغائیکه من بودم	فغانی شیرازی
کشیدن	منکه خراششے ز خسان می کشم		نه از پے خود بهر کسان می کشم	خسرو دہلوی

خرام بالکسر، رفتار بناز ۱۲ بهار عجم

دیدن	جمال را نگرم یا خرام را بینم		کدام را بگذارم کدام را بینم	فهمی کاشانی
کردن	خرام کرد میان دیار هندستان	در	گذشت رایت عالی ز گنبد دوار	مسعود جرجانی
نمودن	زاغ که با کبک نموده خرام	با	خنده فرو خورده شگوفه بکام	خسرو دہلوی

خرج بالفتح، برآمدن، مقابل دخل که به معنی درآمدست، و فارسیان بمعنی مال نیز استعمال کنند، و بجیم فارسی غلط عوام ست ۱۲ بهار عجم

آمدن[۱]	پلاس او بگز کهکشان به پیمودیم		برائے خرقهٔ ما خرج هست و بود آمد	مسیح کاشی

مصطلح

[۱] خرج هست و بود آمدن، موافق و برابر آمدن ۱۲ بهار

شاعر		صله		مصدر
نظامی گنجوی	ببسے خرجها داد و بستد خراج		سران را بتارک رسانید تاج	دادن
ملا جامی	ز حکمت تازه گنجی درج سازم	از	ز هر نقدی کز ایشان خرج سازم	ساختن
کلیم همدانی	پری پرویان همی دل می ستانند	از	نه خرج از مال حاصل می ستانند	ستاندن
صائب اصفهانی	جمعیکه فکر توشۂ عقبی نمی کنند	در	در راه چون پیادۂ حج خرج میشود	شدن ۱
ظهوری ترشیزی		در	و در آن همین عشق و عاشقی خرج شود	شدن
بهار عجم			خرج کردن کسے را	کردن
صائب اصفهانی	فتنه ها دارد بنام پادشاهان زر زدن		سکۂ مردان نداری معرفت کم خرج کن	کردن ۲
〃	که می کنند ترا خرج تا عطا بخشند		فریب جود فرومایگان مخور زنهار	کردن
〃	رگ گردن چو قوی گشت سنان میگردد		ستار ارباب جدل خرج زبان میگردد	گشتن ۳
ظهوری ترشیزی	کجا خرج میگشت کالائے ناز		اگر عشق دکان نمی کرد باز	گشتن

خرد بکسر اول و فتح دوم عقل ۱۲ بهار عجم

خسرو دهلوی	بیشتر از فهم فراستگران		بیشتر از فکر خرد پروران	پروردن

مصطلح

۱ خرج چیزے شدن، در تلاش آن مردان ۱۲ از بهار ۲ خرج کردن کسے را، فروختن او را، چون کسے اظهار حاجتے پیش آشنائے کند که توقع اعانتے از و دارد، او گوید " مرا خرج کن " اے بفروش و کار خود را سر انجام ده ۱۲ مصطلحات، و نیز بمعنی هلاک کردن، و کشتن ۱۲ بهار ۳ خرج چیزے گشتن، در تلاش آن مردان ۱۲ از بهار

شاعر		صله		مصدر
بهار عجم			خرد پرست	پرستیدن
مجیر بیلقانی	خرد پژوه شناسا که پایهٔ تو کجاست		اگر ز بیخردی حاسدی سخن گوید	پژوهیدن
عرفی شیرازی	در پردهٔ اندیشه خرد پوش ظهیرم		در کندے شمشیر زبان قاتل سیفیم	پوشیدن
فیضی اکبرآبادی	هر سطر رہے بسوے دل یافت		هر حرف از و خرد گسل یافت	گسستن

خرده مطلق ریزهٔ هر چیز، و ریزه زر، و خصوصاً بدل کردن روپیه بپول سیاه، و اشرفی بروپیه، و پول سیاه بدمری، و اعتراضے که بر قول و فعل کسے گیرند ۱۲ بهار عجم

شاعر		صله		مصدر
وحید قزوینی	آنزا که همچو گل کف همت کشاده بود		از خرده که داشت نیند و خت حاصلی	داشتن
کاتبی نیشاپوری	گم گشت آنچنانکه دگر خویش را نیافت		هر خرده دان که یافت نشان دهان او	دانستن [1]
بهار عجم			خرده بین	دیدن [2]
عماد کرمانی	این خرده نیز بر من مسکین فرو نرفت	بر	خالش بمشک خواندم و صد عذر خواستم	فرو رفتن [2]
وحید قزوینی	زغم خرده چون شاه بهیچم فروخت		ز خرده فروشم دل زار سوخت	فروختن [3]
اشرف مازندرانی	درست مغربی آفتاب را خرده		ستاره نیست که گردست چرخ دولابی	کردن
یحیی کاشی	از حاتمی گدائے در بانیا شوند		گر پیسه صبح خرده بدمری کنند شام	کردن

مصطلح

[1] خورده دان، و خورده بین، نکته دان، و باریک بین ۱۲ بهار [2] خرده فرو رفتن، معاف شدن گناه ۱۲ بهار [3] خرده فروش، شخصے که چیزهاے سهل و کم قیمت بفروشد چون آئینه، و شانه و غیر آن ۱۲ بهار

مصدر		صلہ		شاعر
کردن	زجام ساز سبوے شراب را خردہ		کنون کہ ابر کند سیم آب را خردہ	اشرف مازندرانی
گرفتن	بہر کف رفتن نہد انگشت بر حرف حسود	بر ع	خردہ گیری حرف منم را خوشہ چینی کردن ست	؍؍
خرسند قانع وخوش ۱۲				
بودن	ہر چند ز شکر نتوان کرد بہ نے صلح	با ع ب	با وعدہ بے مغز تو خرسند توان بود	صائب اصفہانی
ساختن	از وصال او نصیبم وعدۂ خام ست و بس		آنکہ گاہی سازدم خرسند پیغام ست و بس	شفائی اصفہانی
شدن	من واز دور تماشاے گلستان کسے	بہ از	بہ نسیمے شدہ خرسند ز بستان کسے	وحشی بافقی
کردن	بدان سکینۂ عصمت کہ کرد خرسندش	س بر آلعو از	بپردہ داری یک عنکبوت بر در غار	ظہیر فاریابی
گردیدن	روان شد سوی آن غمدیدہ فرزند	ص ب	چو دیدش مطمئن گردید خرسند	ناظم ہروی
گشتن	روز بیک قرص چو خرسند گشت	بہ	روشنی چشم خردمند گشت	نظامی گنجوی
خرقہ بالکسر جامہ کہ از پارہا دوزند ۱۲ بہار عجم				
افشاندن	پیش مردم اقدسی از زہد می لافد ولے[۱]		خرقہ اش را گر بیفشانی شراب آید برون	اقدسی مشہدی

مصطلح

۱؎ خرقہ افشاندن" معروف، اما ظاہر آنست کہ درینجا "بیفشانی" از مادۂ افشردن باشد ۱۲ بہار

۲؎ حسن بخش خردہ ہا بر گل بستان گرفت ۱۲ سلمان ۳؎ از مرگ رقیبان تو خرم نتوان بود + خرسند بمرگ ہمہ عالم نتوان بود ۱۲ اہلی

۴؎ بوعدہ خاطر شاپور کردہ خرسند ۱۲ شاپور ۵؎ بنشینی و دل از وسوسہ خرسند کنی ۱۲ نظیری ۶؎ بسلام و پیام

خرسند نگردد ۱۲ نصیرا ہمدانی

مصدر		صلہ		شاعر
انداختن [۱]	خرقہ انداختن			بهار عجم
انداختن	خرقہ انداختن			〃
انداختن	خرقہ انداختن			〃
انداختن	خرقہ انداختن			〃
انداختن	خرقہ انداختن			〃
باختن [۲]	فلک هم خرقہ بازیها کند بر دور میخانه		چو از رندان دردی کش برآید های و هو اینجا	غزالی مشهدی
برکشیدن	خرقہ انجم ز فلک برکشید	از	خط خرابی بجهان درکشید	نظامی گنجوی
پوشیدن [۳]	مشربم این خرقہ از دست صفا پوشیده نیست	از	تیغ بر سر میخورم گو هر بدامان میدهم	ثنائی اصفهانی
پوشیدن	گه خرقہ ریائے پوشم که شیخ وقتم		گه زیر خرقہ زنار بندم که بت پرستم	بهائی آملی
دریدن	صبح که همچو صوفیان خرقہ سبز میدرید		آنهمه آه سر وشن از بهر پیالہ زر ست	بدر چاچی
ساختن [۴]	خرقہ ساختن			بهار عجم

مصطلح

[۱] خرقہ انداختن، معروف، وکنایه از جامه بخشیدن، واعتراف واقرار نمودن بگناه، وعاجز شدن، واز هستی پاک گشتن، واز خودی بیرون آمدن ۱۲ بهار [۲] خرقہ باختن، وخرقہ بازی، بازی کردن صوفیان بخرقہ در وجد وحال ۱۲ از بهار [۳] خرقہ از دست کسے پوشیدن، مرید او شدن ۱۲ بهار

[۴] خرقہ ساختن، پاره کردن وے ۱۲ بهار

مصدر		صله		شاعر
سوختن	برخاست از میان من و تو حجاب تن		این خرقه را بنذر حضور تو سوختم	حزین اصفهانی
شدن[1]	خرقه شدن			بهار عجم
شستن	به پیش روی تو شستیم خرقه را بشراب	به	که خرقه را چو لو د آفتاب باید شست	کاتبی نیشاپوری
کردن[1]	خرقه کردن			بهار عجم
گشتن[1]	چون خرقه گشت برکتفِ شب ردای قار	بر	شد غرق در غلالۀ زر فرق کوهسار	اثیر اخسیکتی

خرگاه جنسی از خیام مراتب بادشاهان ۱۲ بهار عجم

مصدر		صله		شاعر
زدن	یارب دلیکه در وی پروای کس نه گنجد	در	دست محبت آنجا خرگاه عشق چون زد	سعدی شیرازی
کشیدن	برچرخ بکش زعشق خرگاه	بر از	جهد از تو و همت از شهنشاه	فیضی اکبرآبادی

خرم تازه، و سیراب ۱۲ بهار عجم

مصدر		صله		شاعر
آمدن	چنان ز باد یه سرسبز و خرم آمده گوئی	از	که سرو قامتش از دست خضرت آب گرفته	فغانی شیرازی
بودن	خسروا ملک از تو خرم باد		گل گیتی[2] ترا مسلم باد	انوری ابیوردی
داشتن	خرم بتو داشتم دل بغم را	به		مجد شیرازی

مصطلح

[1] خرقه شدن و کردن و گشتن، پاره شدن و پاره کردنِ دسے ۱۲ از بهار

[2] گل گیتی، بمعنی گل زمین ست کذا فی البرهان، و انچه خان آرزو میفرمایند که گل گیتی بمعنی گل زمین سندش در هیچ جا یافته نمی شود، از کلام انوری پیداست که آن از قاصر اعتنا ست ۱۲ المولفه

مصدر		صله		شاعر
شدن	می دینارگون چو ان آبجیوان باد بردستت	از عه	که مجلس گاه تو خرم چو نزهتگاه رضوان شد	معزی نیشاپوری
کردن	دور روزی دلی کرد خرم بغم	به	چو لاغر که فربه شود از ورم	ظهوری ترشیزی
گشتن	مجیرا هیچکس خرم نگشتست	از	تو خوش بنشین که از تو هم نگردد	مجیر بیلقانی
خرمن بالکسر توده هر چیز عموماً و توده غله خصوصاً و حلقه و هاله ۱۲ بهار عجم				
انباشتن	بهر جا که تخم وفا کاشتند	از	ز یکدانه صد خرمن انباشتند	ظهوری ترشیزی
اندوختن	ای من ز توان دوخته صد خرمن غم	از	بر راه تو دل نشسته بر روزن غم	کمال اصفهانی
بردن	گروهی فراوان طمع ظن برند		که گندم نیفشانده خرمن برند	سعدی شیرازی
پیمودن	دهقان فلک خرمن عمر ما را	به	میپیماید بکیل ماه و خورشید	واله هروی
دادن له	خرمن کهنه گل چند توان داد بباد	به	خرمن آنست که این مور میانان دارند	صائب اصفهانی
زدن	ور دیده ام آن رخ چو لاله	از	خرمن زده یک مه از دو هاله	واله هروی
زدن	گر ز سنبل زلف تو خرمن زند بر لاله زار	از بر	گر ز عنبر جعد تو پرچین نهد بر بوستان	معزی نیشاپوری
سوختن	از صفیر بلبلی پژمرده گردد گلشنم	از عه به سه	پای موری گر بسنگ آید بسوزد خرمنم	تصنیف اصفهانی
طرازیدن ۲	خرمن طراز			بهار عجم

مصطلح له خرمن کهنه بباد دادن، بدولت گذشته لاف زدن، و غرور کردن ۱۲ بهار ۲ خرمن طراز، از قبیل انجمن طراز ۱۲ بهار

عه ز رنج و راحت گیتی مرنجان دل مشو خرم ۱۲ شاهی عه و ز آتش هجر خرمنم سوخته اند ۱۲ مسیح سه صد خرمن مراد بیکدانه سوختیم ۱۲ ثانی

مصدر		صله		شاعر
کردن	ماهِ عزمت هر کجا خرمن کند بر چرخ ملک		آفتاب از کهربا گردد نیار در برد کاه	مختاری غزنوی
نهادن	خرمن چه نهی برگذر آهِ ضعیفان	بر در عه	کین سوختگان دود صفت شعله تبارند	واله هروی
خروج برآمدن، و بیرون رفتن ۱۲ منتخب اللغات				
کردن	سعد از دکن خروج اگر کرد چه شد		دجّال زیستا هم برون آمده است	شفائی اصفهانی
خروش فریاد، و آواز بلند. ۱۲ بهار عجم				
برآمدن	برآمد ز وحشی بیابان خروش	از	برفت از سر شیر افلاک هوش	قاسمی گونابادی
برآوردن	خاطر گویا و زبان خموش	از	از دل پر جوش برآرم خروش	ملا جامی
برخاستن	ای بشکر خواب سحر داده هوش	از	خیز که برخاست ز مرغان خروش	〃
بردن	آن آهن تفته ام که جوشم برزند		آن کهنه درایم که خروشم برزند	مسیح کاشی
تراویدن	خروشِ ناتوانی می تراود از شکستِ من	از	زبانِ سرمه آلود است موی خویش چینی را	بیدل عظیم آبادی
رفتن	خروش ستوران و آواز زنگ	از	ز اقصای چین رفت تا روم و زنگ	قاسمی گونابادی
زدن	هرگز ز بد زبان خروشی نشنویم	از	داریم بدل دوزخ و جوشی نزنیم	جوشی
کردن	از نارسیدگیست که صوفی کند خروش		سیلاب چون به بحر رسد میشود خموش	مخلص کاشی
کشیدن	شتابنده گر کشیدی خروش		خروش از قفایش رسیدی بگوش	هاتفی جامی
نشاندن	خروش از شهر بنشاند هر آن گاه که بنشیند	از	هزار آفت برانگیزد هر آن گاهی که برخیزد	معزی نیشاپوری

عه که در خوشه ام برق خرمن نهد ۱۲ ظهوری

مصدر		صله		شاعر

فصل سین

خسارت بالفتح زیان کشیدن، و گمراہ شدن ۱۲ بہار عجم

مصدر		صله		شاعر
بردن	عشق را فائده در کوی زیان کاران ست		هر که زین کوی سفر کرد خسارت برده	نظیری نیشاپوری
کشیدن	چشم و دلم فگند درین رنج و می کشم		گاهی خسارت دل و گاهی زیان چشم	سلمان ساوجی

خس کاہ ریزہ عموماً، و نوعے از کاہ ۱۲ بہار عجم

مصدر		صله		شاعر
افتادن [1]	تا بے تونگہ را بتماشا ہوس افتاد	در از	در چشم من از جوہر نظارہ خس افتاد	بیدل عظیم آبادی
افتادن [1]	در دیدہ افتادن			بہار عجم
پوشیدن [2]	چند از آتش خس پوش برانگیزی دود		اے بجوش جوہر آئینہ حسن تو مثل	عرفی شیرازی
شستن [3]	ابر نوروزی ز پائے گل خس و خاشاک شست	از	گریہ مستان غبار از رو برگ تاک شست	دانش مشہدی
کشیدن [4]	خس کشی میکرد پیش اسپش از میدان صبا		او چو نگرفتش تنگ خس خاک روبان گشت باز	خسرو دہلوی
گذاشتن	خس بدہن گذاشتن			بہار عجم

مصطلح

[1] خس در چشم افتادن، و در دیدہ افتادن، معروف ۱۲ [2] خس پوش، چیزے کہ آن را بخس پوشیدہ باشند ۱۲ بہار [3] خس و خاشاک شستن از چیزے پاک و صاف کردن چیزے را از خس ۱۲ بہار [4] خس کشے کردن، مراد ف خس و خاشاک شستن از چیزے ۱۲ از بہار

مصدر		صلہ		شاعر
گرفتن ۱؎	خس بدہن گرفتن			بہار عجم
گرفتن	خس بدندان گرفتن			؎

خسک بالتحریک گیاہے دوائی، واطلاق برخار آن مجازست ۱۲ بہار عجم

مصدر		صلہ		شاعر
افتادن ۲؎	گل اندر خوابگاہِ نرگس افتد چون وزد بادے	در	ولیکن عشقبازان را خسک در خوابگاہ افتد	خسرو دہلوی
بودن ۲؎	خسک در بستر بودن	در		بہار عجم
ریختن ۳؎	زگفتگوے محبت چہ میکنی منعم	در	خسک نریخت کسی در رہِ صبا ہرگز	والہ ہروی
ریختن ۳؎	شب کہ شوق تو خسک در جگر محفل ریخت	در	شعلۂ شمع بہ بیتابیِ فانوس نبود	بیدل عظیم آبادی
ریختن ۳؎	بجوہر بنیش خسک ریز بساط کس مباد		ہمچو شبنم در گداز خجلتم از چشم خویش	؎

فصل شین

خشت آجر، و نیزۂ کوچک ۱۲ بہار عجم

مصدر		صلہ		شاعر
انداختن	دگر خشتے انداخت آن شیر نر	بر	بران کشتنے ہم نشد کارگر	نظامی گنجوی

مصطلح

۱؎ خس بدہن گرفتن، کنایہ از نہایت عجز و زنہار خواہی، و این در شعر امیر خسرو واقع شدہ و ملا طاہر غنی خس بدہن گذاشتن بستہ، و محمد قلی سلیم خس بدندان گرفتن استعمال نمودہ، و این محاورۂ ہندیانست ۱۲ بہار ۲؎ خسک درخوابگاہ افتادن، و در بستر بودن، آزار یافتن بدان ۱۲ از بہار ۳؎ خسک در راہ، یا در جگر، یا در بساط کسے ریختن، براے ایذا رسانیدن بدیگرے بود ۱۲ بہار

مصدر		صله		شاعر
برداشتن	خشت برداشتن			بهار عجم
برگرفتن	گرفت از سر خم خشت پیر باده فروش	از	چراغ عیش برون آمد از ته سرپوش	آصفی شیرازی
خوردن	کار من خم زدن خشت ست بسر دانستم	به	تا بآن سنگدل افتاد سر و کار مرا	سیفی اسفرنگی
ریختن	پی فرش در گردون زآب خاک مشتاقان	از	چو ریزد خشت از شادی تهی سازند قالبها	آصفی شیرازی
زدن	نه هندره بکوییت چکنم چرا نسوزم		همه گل برند بر سر نزنند خشت ما را	فغانی شیرازی
زدن[۱]	غلام آبکش باید و خشت زن		بود بندهٔ نازنین مشت زن	سعدی شیرازی
ساختن	بس ز قید قالب تن کار بر من گشته تنگ	از	بعد مردن خشت نتوان ساختن از خاک من	مخلص کاشی
شدن	شوم خشت و فکر تنعم کنم		دگر باره سر در سر خم کنم	قاسمی گنابادی
شکستن	سوم همچنین خشت بر وی شکست	بر	نشاید بخشت آب را باز بست	نظامی گنجوی
کردن	شرفی ست خاک ما را بگل سبو فروشان		که خمش بسر گذارد چو کنند خشت ما را	شاپور طهرانی
کندن	نفس هر دم ز قصر عمر خشتی می کند بیدل	از	پی تعمیر این ویرانه معمار این چنین باید	بیدل عظیم آبادی
گذاشتن[۲]	خشتی بخیر چون خم می بر زمین گذار	به	دیگر قدم بقصر بهشت برین گذار	صائب اصفهانی
مالیدن	یکیست مرتبه خشت مال و اعدادی[۳]		که هر دو را شده پیکر دن مربع فن	اثر شیرازی

مصطلح

[۱] خشت زن، و خشت مال، آنکه خشت ها را بسازد ۱۲ بهار [۲] خشت بخیر گذاشتن، عمارتی مثل مهمانسرا و مسجد در راه خدا ساختن ۱۲ بهار

[۳] اعدادی کسی ست که خانهای نقش مثلث و مربع وغیره با عداد پر کند ۱۲ بهار

شاعر		صلہ		مصدر
سلمان ساوجی	برطاق چارمین بلند آسمان نہاد		بنّائے روزگار کہ این خشت زرنگار	نہادن
			خشخاش درخت کوکنار و اطلاق آن بر تخم مجاز ست ۱۲ بہار عجم	
مولوی رومی	این مثل بر جملہ مردم فاش کرد		سنگ روے خفتہ را خشخاش کرد	کردن ۱
			خشک مقابل تر و چیزیکہ انتفاع ازو نتوان کرد ۱۲ بہار عجم	
مولوی رومی	خواہی تماشش بشنوی امشب برو فردا بیا		مستی فزود اندر سرم خامش کنم خشک آورم	آوردن ۲
خاقانی شیروانی	خشک میبازد و تر میماند	با	چشم من بارخ تو ہردو جہان	باختن ۳
قاسم مشہدی	دست بریدہ را نبود بخیہ سودمند		زخم فراق را نتوانکرد خشکبند	بستن ۴
بہار عجم			خشک بودن	بودن
سنائے غزنوی	زان نکوتر کہ خشک جنبانی		اندرین رہ نماز روحانی	جنبانیدن ۵
خسرو دہلوی	از آفتاب رویتو شد خشک با چندان تری	از	گل داشت لختی بو یتو آمد بدعوی سوئیتو	شدن

مصطلح

۱ خشخاش کردن، ریزہ ریزہ، و مجروح کردن ۱۲ بہار ۲ خشک آوردن، کنایہ از راضی شدن، وخاموش بودن از غایت اعراض و بیدماغی ۱۲ بہار ۳ خشک باختن، بے گرد باختن ۱۲ ۴ خشک بستن، زخم را بدون بستن مرہم علاج کردن، وخشک بند، زخمیکہ بغیر بستن مرہم علاجش کردہ باشند ۱۲ از بہار ۵ خشک جنبان، شخصیکہ حرکات بے فائدہ ازو سر زند ۱۲ بہار

شاعر		صله		مصدر
سلیم طهرانی	پنجهٔ ام بے مو او شد همچو دست شانه خشک		از خیال او مرا آبے بروے کار بود	شدن ١
نگاری اسفراینی	کین دیدهٔ تر خشک کند اشک نیاز		اے آمده و نمانده چندان از ناز	کردن
صائب اصفهانی	تو نشسته آبله بهر مغیلان بردار	از	از جگر سوختگان خشک گذشتن ستم ست	گذشتن ٢
طغرای مشهدی	نگردد دماغ گل و لاله خشک	از	ز تر کاری نکهت بید مشک	گردیدن
حزین اصفهانی	تراوشیکه نهد مرهمی بداغ کجاست	از	چو لاله خون تپم گشته خشک از تف دل	گشتن
ناظم هروی	جوهر تیغ تو در زنجیر دارد آب را		گر لب زخم شهیدان خشک ماند دور نیست	ماندن
قاسم مشهدی	برابر خشک نهاد آن بهانه میخواهند		ز بهار گو بوے تری ذوق دارم ای مطرب	نهادن

خشم غضب ١٢ بهار عجم

شاعر		صله		مصدر
سعدی شیرازی	تامل کنش در عقوبت بسے	بر	چو خشم آیدت بر گناه کسے	آمدن
نظامی گنجوی	چو دید اندر روے چنان بے نقاب		سپاهے عرب پیشه و خشم تاب	تافتن ٣
سید کاشانی	خشم خوردن غذاے مردانست		عیب پوشی قباے مردانست	خوردن
اسدی طوسی	چو خشم از تو دارد تو پوزش نماے	از	منه پیش او در گه خشم پاے	داشتن

مصطلح

١ خشک شدن دست و پا و مانند آن، معروف، و نیز بے حس و حرکت شدن ١٢ بهار ٢ خشک گذشتن، تهیدست و بے خبر شدن ١٢ بهار ٣ خشم تاب، کسیکه خشم او اتاب داده، و پیچیده باشد ١٢ بهار

مصدر		صله		شاعر
درآوردن	دگره یکی روسپی گربه چشم		چو شیران درابرو درآورده خشم	نظامی گنجوی
رفتن	آن یار خشم رفته که با ما بجنگ بود		دی سنبلش ز تاب مے آشفته رنگ بود	شاهی سبزواری
گرفتن	سلطان چو خشم گیرد بر بندگان حضرت	بر	حکمش رسد و لیکن حدے بود جفارا	

فصل صاد

خصل بالفتح "گرو" و آنچه بر سر داو نهند ۱۲ بهار عجم

باختن	چسان در نرد عشق او نبازم خصل ایمان را	در	ز بے نقشے دو ششش گر بینم یک خال میآید	طغرای مشهدی
بردن	کسے خصل دولت درین عرصه برد	در	که دانسته از خویش بازی نخورد	ظهوری ترشیزی

خصلت بالفتح "خوے نیک" و گاہے بر خوے بد نیز اطلاق کنند ۱۲ بهار عجم

گرفتن	در پیچ و تاب خصلت سنبل گرفته ایم	در	در جوش ناله عادت بلبل گرفته ایم	لطفی نیشاپوری
گزیدن	هر خصلت و هنر که گزید از جهان خرد	از	در طینت تو تعبیه کرد دست کردگار	ظهیر فاریابی

خصم دشمن ۱۲ بهار عجم

افگندن [1]	خصم افگن			بهار عجم
تاختن [1]	چو سلجق صید گیر آمد چو بیغو جنگجے آمد		چو طغرل شیر بند آمد چو جغری خصم تاز آمد	معزی نیشاپوری
شکستن	گهه مجاوره چون آفتاب نور افشان		گهه مناظره چون روزگار خصم شکن	جمال اصفهانی

خصومت دشمنی ۱۲ بهار

مصطلح [1] خصم افگن، و خصم تاز، معروف ۱۲ بهار

مصدر		صله		شاعر
کردن	خواستم کز مهربانی بوسه بر رویش زنم	بر از	چشم او با من خصومت کرد و از من کین کشید	معزی نیشاپوری

فصل ضاد معجمه

خضاب گلگونه و وسمه هر رنگ عموماً ۱۲ بہار عجم

بستن	به کهکشان که کهن چرخ راست ریش سفید	از به	زخون خصم چو چرخ تو کس خضاب نه بست	واله هروی
دادن	قیمت یاقوت بذل من نداند چرخ هم	از	سپید هم بآنکه از خون دلش هر شب خضاب	فوقی یزدی
رساندن	سرخ گل پیشت بخاک افتاد و رویش زرد شد	را	جرعهٔ پیر نیز در ریش را خضابی میرسان	خسرو دهلوی
زدن	عروس بخت در آن حجله با هزاران ناز	بر	شکسته گشته و بر برگ گل خضاب زده	حافظ شیرازی
ساختن	لاف برنائی زن چون ریش بسیاری خضاب			فوقی یزدی
شدن	زان گل که اندکی ته مشکناب شد	از	بسیار خلق را مژه از خون خضاب شد	خسرو دهلوی
کردن	از فلک در بندگی تو سپر هم نفگنم	به	گر بخون من کند تیغ حوادث را خضاب	انوری ابیوردی
نهادن	بکنج دست تو آن رو در نگار افعی سیست	بر از	بسیجے هلال که بر مه ز شب خضاب نهد	بدر چاچی

فصل طاء مهمله

خط سبزهٔ رخسار و مکتوب و تحریر و محضر و حجت ۱۲ بهار عجم

آمدن	آن عهد یاد باد که از بام و در مرا	از	دایم پیام یار و خط دلبر آمدی	حافظ شیرازی
آمدن	توقیع همایون تو بر صفحهٔ منشور	در	خطیست که در گرد عذار ظفر آید	ظهیر فاریابی

سیکرد خصومت زپی تاج و نگین ۱۲ شاه شجاع

مصدر		صله		شاعر
آوردن لے	من چه دانستم که دلبر خط بخونم آورد	به	سرنوشت خویش را هرگز کسے از بر نداشت	آلہی ہمدانی
آوردن	مکتوب من که باز لبس آمد سے چه میبری	از عہ	قاصد بروز جانب جانان بیار خط	شفائے اصفہانی
آوردن ۲ے	چون خط آرند بتان ناز فراوان نکنند		تو عجب تر که خط آوردی و ناز آوردی	سنجر نیشاپوری
آوردن ۳ے	نیست حاجت که خط برون آرے	را عہ	هیچکس منکر جمال تو نیست	اشراق اصفہانی
انگیختن ۴ے	سبزه بسے خط تر انگیخته		باد بسے خاک بر آن بیخته	خسرو دہلوی
بالیدن	خط بالیدن			بہار عجم
برآمدن	خطش بگرد عارض جہوش برآمده	به از	آرے بنفشه با گل و خوش برآمده	شاہی سبزوارے
برآوردن ۲ے	خط برآورد و همان چهره او ساده نماست		در صفا جوهر آئینه نہان مے باشد	صائب اصفہانی
برآوردن ۳ے	گفتمش بوسه مراده که زکوٰة حسن ست		خط برآور دکه فرمان معانی دارم	مخلص کاشی
برخاستن ۵ے	زان رو خط مشک سود برخاست	از	آتش بنشست و دود برخاست	فغانی شیرازی
بردن	قاصد بغیر چند بری خط دوست را		یکبار هم برائے فغانی بیار خط	ر

مصطلح

لے خط بخون کسے آوردن، حجت قتل او مہیا کردن ۱۲ از مصطلحات ۲ے خط آوردن، و برآوردن مختلط شدن جوان ساده رو، خط برآمدن، لازم آن ۱۲ از بہار ۳ے خط انگیختن، خط کشیدن ۱۲ ۴ے خط آوردن، و برآوردن، آشکار کردن حجت برائے دعوی خود ۱۲ بہار ۵ے خط برخاستن، روئیدن خط ۱۲

عہ یکبار هم بنام فغانی بیار خط ۱۲ عہ که عارض تو خط آورد صدق دعوی را ۱۲ نصیر ہمدانی ۳ے تا سبزه خط از لب جانان برآمده ۱۲ صائب

مصدر		صله		شاعر
بریدن [۱]	هرکجا سوز درون خود نوشتم پاک سوخت		چون خط ببریده پندارند مکتوب مرا	باقر کاشی
برانگیختن [۲]	بآن چار گوشه خطِ اطلسی	به	برانگیخت ز اندازهٔ هندسی	نظامی گنجوی
بستن [۳]	سبزها از لاله زار خاطر شانی دمید	بر	تا لبش خط زمرد رنگ بر بیجاده بست	شانی مشهدی
تراشیدن	شکر خدا که یار تراشید خط زرخ	از	رونق که رفته بود ز اسلام تازه شد	آرزو اکبرآبادی
خواندن [۴]	چنان خطِ معنیش خوانا فتاد		که هر کور فهم ست دانا فتاد	ظهوری ترشیزی
دادن	نفروخته خود را بغمت باز خریدیم		و انخط غلامی که ندادیم دریدیم	وحشی بافقی
دادن [۵]	تا بر خطِ دیگران دگر سر ننهند	به	خطے بسرِ خویش قلم ها دادند	ظهوری ترشیزی
دادن [۶]	اگر نقش از زنگ اگر ساده اند	به	همه خط بخوش خطیش داده اند	وحید قزوینی
داشتن [۷]	تبے دارم که گرد گل ز سنبل سائبان دارد	به	بهار عارضش خطے بخونِ ارغوان دارد	حافظ شیرازی
دریدن	نفروخته خود را بغمت باز خریدیم		و انخط غلامی که ندادیم دریدیم	وحشی بافقی
دمیدن [۸]	بیا که وقت تماشای حسن سبز رسید	به از بر [ع]	بگرد عارض گلزار خط سبز دمید	واصف بخاری

مصطلح

۱ خط بریده: صفحه که خط را بریده آن صفحه را بر صفحه دیگر چسپانند ۱۲ بهار ۲ خط برانگیختن: خط کشیدن ۱۲ بهار ۳ خط بر لب بستن: ریش برآوردن ۱۲ بهار ۴ خط خوانا: خطیکه بے تامل خوانده شود ۱۲ بهار ۵ خط بسر خویش دادن: حجت قتل خود دادن ۱۲ بهار ۶ خط بفلان چیز دادن: اقرار کردن بکال آنچیز ۱۲ بهار ۷ خط بخون کسے داشتن: حجت قتل او مهیا کردن ۱۲ از بهار ۸ خط دمیدن: ریش برآمدن ۱۲ بهار ۹ ع نه خط است اینکه دمید از لب جان پرور تو ۱۲ صائب

مصدر		صله		شاعر
دیدن	گر دیا قوت لب لعلت عجب خطی دمید	در	هیچکس در دور یاقوت این چنین خطے ندید	نادر سمرقندی
رستن	بود بملک عدم سیر شش جہت امسال	بہ	خطیکہ رستہ بہر سو دہان تنگ ترا	آرزو اکبرآبادی
رسانیدن	بے مژدۂ وصال تسلی چہ صورت ست	از	قاصد ز یار اگر برسانی ہزار خط	فیضی اکبرآبادی
رسیدن	ز سبز بر لب جو خط تازۂ بد مید	از بر	بتازگی خط آیندگان باغ رسید	ملا جامی
ریختن[1]	ز بس کز دل غبار آلودہ می آید کلام من	از	چو بر دارم قلم خط غبار از کلک من ریزد	صائب اصفہانی
زدن[2]	حرف وصل یار را از دل برون کردم نظام	بر	خط نسیان بر دل از اندیشۂ باطل زدم	نظام شیرازی
ستردن	خط سبز از صفحۂ عارض ستردن خوب نیست		آیۂ رحمت بآب تیغ شستن خوب نیست	صائب اصفہانی
شستن	تو اگر بشعلہ شوئی خط سر نوشت مارا	بہ	نشود ستردہ ہرگز غمت از سرشت مارا	حزین اصفہانی
شکستن[3]	مرا ز تجربہ کاران نصیحتے یاد ست		کہ تو بہ نامہ بخط شکستہ میباید	صائب اصفہانی
فرستادن	شوقم لغایتی ست شفا کہ اضطراب	بہ	ہر دم بسوئے یار فرستد ہزار خط	شفائی اصفہانی
کردن	رخے چنانکہ ز خورشید و ماہ نتوان کرد	از	خطے چنانکہ ز مشک سیاہ نتوان کرد	کمال اصفہانی
کشیدن[4]	دلبر چہ زود خط برخ دلستان کشید	بہ	خطے چنان لطیف بماہی توان کشید	صائب اصفہانی
کشیدن[5]	خط بر سر کسے کشیدن	بر		بہار

مصطلح [1] خط از قلم ریختن، مرقوم شدن ١٢ بہار [2] خط بر چیزے زدن، محو کردن، وگذاشتن آنرا ١٢ بہار [3] خط شکستہ، باصلاح خوشنویسان نام خطےست ١٢ بہار [4] خط کشیدن، ریش برآوردن ١٢ از بہار [5] خط بر سر کسے کشیدن، کسے را بخطا وعیب منسوب کردن ١٢ بہار

مصدر		صله		شاعر
کشیدن ۱ه	بر صفحۂ آرزو خط نسیان کش	بر به	لے وصل طالب نے محنت ہجران کش	حیاتی کاشی
کشیدن ۲ه	میکشم در حساب وعدۂ او	در بر از	خط ز مژگان ہمیشہ بر دیوار	شاپور طہرانی
کشیدن ۳ه	ز بعدِ مرگ کسی خط بقبرِ ما نکشید	به	ز بہرِ آنکہ نبودیم در حساب کسے	صائب اصفہانی
کشیدن ۳ه	چو زخمِ تیغِ تو ترسم کہ خون برآرد جوش	به	اگر خطے بمزارِ شہید خویش کشی	زکی قمی
کشیدن ۴ه	گل ز انفعالِ ویش در خار گشتہ پنہان	از بر	ریحان ز شرمِ خطش بر خاک خط کشیدہ	صائب اصفہانی
کشیدن ۴ه	تا صفِ مژگانِ آہو چشمِ ما را دیدہ است	به بر	خط بمژگان بر زمین خورشیدِ تابان میکشد	″
کشیدن ۵ه	بر خاکِ ما نظر غرض آلودہ میکنی	به	خط میکشی بخونِ شہیدان چرا چرا	قوقر مشہدی
گذاشتن ۶ه	خط گذار			بہارِ عجم
گردیدن	ہزار تشنہ جگر را بآبِ خضر رساند	در	خطیکہ گردِ لبِ لعلِ دلستان گردید	صائب اصفہانی

مصطلح

۱ه خط بر چیزے کشیدن، محو و ناپدید کردن ۱۲ بہار ۲ه خط بر دیوار کشیدن، برائے حفظ اعداد خطوط بر دیوار کشیدن ۱۲ ۳ه خط بر قبر و بمزار کشیدن، بعد تدفین میت بر قبر سورۂ ″انا انزلنا″ خواندہ ہفت خط می کشند و این را موجب مغفرت اعتقاد دارند ۱۲ بہار ۴ه خط بر خاک، و بر زمین کشیدن، اظہار عجز و خجالت خود کردن ۱۲ بہار ۵ه خط بخون کسے کشیدن، یعنی قتل او مہیا کردن ۱۲ از بہار ۶ه خط گذار، کنایہ از نویسندہ ۱۲

عه سپیدہ دم چو خط نور بر ظلام کشید ۱۲ جابر غزنوی

مصدر		صله		شاعر
گرفتن	خطِ بندگی گرفته ستم آفرینے از من	از	که بصفحهٔ محبت نوشته اند نامش	شفائی اصفهانی
ماندن	حریفیست از جفا پیوای ترک تندخو	بر از	هر جا خطے که بر تنم از تازیانه ماند	فغانی شیرازی
نشستن[1]	غبارلیست خطت نشسته بر آن لب	بر	بلی خطِ یاقوت باشد نشسته	ثنائی سبزواری
نمودن	بود لوحش آئینهٔ در شمار	در	نموده در و خط مشکین یار	قاسمی گونابادی
نوشتن[2]	بهر مرزبان خطے از خون نوشت		که در مرز ما خاک با خون سرشت	نظامی گنجوی
نوشتن	چو سر نوشت مرا کلک روزگار نوشت	عہ	خط غلامی خوبان روزگار نوشت	حیرتی تونی
نهادن[3]	دشمن بیار نامهٔ سربستهٔ می نوشت	بر	نگذاشت از حسد که نهم بر کنار خط	شفائی اصفهانی
یافتن	همین تازه خط فرمان نیابند	از	بلطف هیچ پیکر جان نیابند	نظامی گنجوی

خطا ناصواب، و سهو، و گناه ۱۲ بهار عجم

آمدن	چون بوم مست و بیخبر خفته	از	نه خطا آید از من و نه صواب	نظام تبریزی
افتادن	در صید وصل ناوک تدبیر محکمشان	در	با اینهمه ملاحظه آخر خطا فتاد	ظهوری ترشیزی
انداختن	خداوندا باعزاز شهیدانت که در محشر	بر	خطائے قتل من بر جانب قاتل نیندازی	نسبتی تهانیسری
باختن[4]	خطا باختی و تیر اصابت از کمان گمان		بر هدف یقین نیند اختی	نصیرای همدانی
بخشیدن	غلام همت آن عاشقان باکرمم		که یک صواب به بینند و صد خطا بخشند	آذر اسفراینی

مصطلح ۱ خط نشسته، خط پخته که بآسانی خوانده شود ۱۲ بهار ۲ خط بخون کسے نوشتن، برائے کارزار و خونریزی باعوان خویش نوشتن ۱۲ از بهار ۳ خط نهادن، خط نوشتن ۱۲ ۴ خطا باختن، خطا کردن ۱۲

ع۔ کفر محبت ست نوشتن بیار خط ۱۲ فیضی اکبرآبادی

مصدر		صله		شاعر
بودن	پیش ابروی کجت سجده خطا بود خطا	در	سر نهادن برضای تو غلط بود غلط	محتشم کاشی
پذیرفتن	ما ناکس و تو در پی بدگفتن اینچنین		تا کی خطای ما نپذیرفتن این چنین	فغانی شیرازی
پوشیدن	پیر ما گفت خطا در قلم صنع نرفت		آفرین بر نظر پاک خطا پوشش باد	حافظ شیرازی
خوردن[1]	راه باریک و کاسه لبریز است		دم نگهدار تا خطا نخورد	باقر کاشی
دادن	دور فلک جز تو پس از پدر تو	به	خط وزارت بهر که داد خطا داد	معزی نیشاپوری
داشتن	گر مشک کرد آهو باز لف تو تشبه	در	نبود عجب که دارد در اصل خود خطا را	ناصر بخاری
داشتن	میزد ز ناوک مژه عشاق را چو صید	بر	این تیر بر نشانهٔ دلها خطا نداشت	علی خراسانی
درگذاشتن	نگهدار ما را از راه خطا		خطا درگذار و صوابم نما	سعدی شیرازی
دیدن	هرمز را گفتند که از وزیران پدر	از	چه خطا دیدی که بند فرمودی	
رفتن	تیر یکه زدی بر دلم از غمزه خطا رفت		تا باز چه اندیشه کند رای صوابت	حافظ شیرازی
رفتن	صد نقش درست آید و کس را خبری نیست		چون رفت خطای همه را چشم بر آنست	فغانی شیرازی
رفتن	ز سنجر گر خطای رفت بپذیر	از	که عذر بندهٔ قابل بلند است	سنجر کاشی
زدن	که هرگز طفلی خطای نزد	از	بجز شیشهٔ دل بجای نزد	وحید قزوینی
شدن	جام از کفم خطا شد و دردی کشی گرفت	از	گفتا بنوش تا نکنی در خطا غلط	واله هروی
کردن	سحاب جود گفتم دست او را خطا کردم		سرودم نغمه کز شرمش لب زد موج عمانی	فصیحی هروی

مصطلح [1] خطا خوردن = سهو شدن ۱۲ بهار [2] خطا زدن و کردن بیک معنی است ۱۲ بهار

مصدر		صلہ		شاعر
کشیدن له	کشد ز کلک خطا بر رخِ قضا و قدر	از بر	نہد بنطق خنا برکفِ صواب و خطا	انوری ابیوردی
گرفتن	کسے گیرد خطا بر نظم حافظ	بر	کہ ہیچش لطف در گوہر نباشد	حافظ شیرازی
گشتن	پدر پیر ز عیب پسران میلرزد		تیر چون گشت خطا پشت کمان میلرزد	معصوم تبریزی
گفتن ٢ه	حافظ از خصم خطا گفت نگیریم بر آن		ور بحق گفت جدل با سخن حق نکنیم	حافظ شیرازی
نگریستن	خطا نگر کہ بیکدم ہزار شیشہ دل		شکست زاہد خود را و درد دین دانست	فغانی شیرازی
نمودن	اگر چرخ گردان خطائے نمود		باین خانہ دست آز مائی نمود	نظامی گنجوی
نہادن	ترک خطائے آفت جان است خطا آنکہ	بر	بر دیدہ عیب گیرم و بر دل خطا نہم	حسن دہلوی
خطاب بسخن، وحکم، ولقب، وسخن گفتن روبرو ١٢ بہار عجم				
آمدن	سحر با بادمی گفتم حدیث آرزومندی	از عه را	خطاب آمد کہ واثق شو بالطاف خداوندی	حافظ شیرازی
بخشیدن	کردہ بارادت انتخابم		بخشید مرید خان خطابم	ماہر اکبرآبادی

مصطلح

له خطا بر رخ کسے کشیدن، خطا برو گرفتن ١٢ بہار، فرہانی علیہ الرحمۃ در شرح این بیت نوشتہ کہ "در نویسندگی و وزارت شد صاحب مرتبہ ایست کہ خطا بر نوشتۂ قضا و قدر میگیرد، و در تکلم و نطق قدرتے دارد کہ گاہِ نطق او از ہیچ کلامے (در ای کلام او) خواہ صواب و خواہ خطا، کارے نمی آید، چہ ہر کہ را خنا برکف باشد از و کارے نیاید" ١٢ بہار ٢ه خطا گفتن، خطا کردن ١٢

عه آمد ز مبدا ر فیاض شوکت خطاب ما را ١٢ شوکت

مصدر		صله		شاعر
بودن	باین خطاکه دوگام از تو بیشتر رفتم	به از	بجو نمی زتو چندین خطاب بیبا شد	مشرقی مشهدی
خواندن	چواین خطاب زبا پیش جان فرو خوانی	از بر عه عه	بدست بوس دو آتش چو خامه سجده کنان	بدر چاچی
دادن	کجکلاهان قبلهٔ عالم خطابش داده اند		هر کرا بینی برنگی کرد تسخیر آئینه	اسیر شهرستانی
داشتن	دارم از غنچهٔ لعل تو خطابی که مپرس	از	لطف و قهر یکه نگو ناز و عتابی که مپرس	فغانی شیرازی
رفتن	مرا تو عهد شکن خوانده و می ترسم	با	که با تو روز قیامت همین خطاب رود	حافظ شیرازی
کردن	گهے لقب نهم آشفته زنگی را حور	را	گهے خطاب کنم شخص سفله را راد	ظهیر فاریابی
کردن	بگل خطاب چنین کرد نرگس شهلا	به	که دیده مثل تو کم دیده است بلکه ندید	واصف بخاری
کردن	نرسد هیچگه آنسرو بسر منزل ما	از	ور رسد میکند از ناز خطابیکه مپرس	فغانی شیراز
یافتن	چو این قصیده در افواه خاص و عام افتاد	از	خطاب ترجمة الشوق یافت از احرا	عرفی شیراز
یافتن	چار چیزش گاه بزم و چار چیزش روز رزم	از	آورند از چرخ یابند از جنابش گر خطاب	جمال اصفهانی

خطبه کلام خطیب در حمد و نعت و موعظت خلق ۱۲ بهار عجم

پرداختن	خطبهٔ لولاک بپرداخته		منبر نه پایه ازان ساخته	خسرو دهلوی
خواندن	سکه تو زن تا اُمرا کم زنند	از بر	خطبه تو خوان تا خُطبا دم زنند	نظامی گنجوی
دادن	فلک بنام تو تا خطبه داد در عالم	در به	زمانه جز تو کسے را بپادشاه نخواند	سلمان ساوجی
سرودن	گهے که قاضی افلاک خطبهٔ تو سراید		نهد به مسجد عیسی ز مهر منبر چوبین	خسرو دهلوی

عه که شد منیر کام از و خطبه خوان ۱۲ ظهوری عه چو خطبهٔ لمن الملک بر لقا خوانند ۱۲ جمال اصفهانی

مصدر		صله		شاعر
شدن	بهر شیرین گر کند صد بار جان خسرو نیاز	به	خطبهٔ عشقش بنام کوهکن خواهد شدن	فغانی شیرازی
کردن	کجا خطیب سمرقند خطبه کرد برو	بر عه	سعادت آمد و بوسید پایهٔ منبر	معزی نیشاپوری
خطر قدر، و بزرگی، و اندیشه، و ضرر، و بهلاک نزدیک شدن ۱۲ بهار عجم				
افتادن	دو دستش بگوئیش گذرے افتاد		بنیچاری را خطرے افتاد	حسن دہلوی
برخاستن	بے شکست دل ازین مرحله بسال نروم		لنگر انداخته ام تا خطرے برخیزد	سالک قزوینی
بودن	ز دل بر آمدم اکنون ورود آندارم	به	که گر نطق بزنم تا سحبان بود خطرم	ظهیر فاریابی
بودن	جهان ز فتنهٔ چشم تو پر حذر باشد	از	ز خنجر مژه ات خلق را خطر باشد	نفیسی کاشانی
داشتن	اساس شهر و کو از اشک پر شورم خطر دارد	از	بهامون میفشانم گریهٔ مستانه خود را	حزین اصفهانی
رسیدن	نرسد خطر به عشقت چو شوی غریق این بحر	به	همه ساحل نجات است گذری چو از کرانه	آرزو اکبرآبادی
کردن	گر براهیم خطر کرد شد از کعبه برون		زمزم از پای سمعیل گرفتست خطر	معزی نیشاپوری
کشیدن	خود را چو تخته پاره برآریم زین میان	از	تا کے ز چار موج عناصر خطر کشیم	مسیح کاشی
گرفتن	در چنین فصلی گرفتی از خطر کردن خطر	از عه	از خطر کردن شود مرد جوان دولت خطر	معزی نیشاپوری

فصل فار

خفت سبک شدن ۱۲ بهار عجم

آوردن	اگر خفت نمی آرد بسر ترک ادب کردن	بر	چرا بر سر نهد تخفیفه هر کس بی تکلف شد	تاثیر اصفهانی

عه خطبه بنام رفعت و قدرش همی کنند ۱۲ خاقانی عه بباز وے تو ندارد خطر گرفتن ملک ۱۲ ظهیر

مصدر		صله		شاعر
دادن	از طرفه رسمهائے فلک در تعجبم		کامی بکس نداد که خفت نمیدهد	تاثیر اصفهانی
کشیدن	در حقیقت جهل کامل به ز علم ناقص ست	از از	زرکشد از کم عیاری خفت از سنگ تمام	مخلص کاشی
خفه فشرده شدن گلو ۱۲ بهار عجم				
نمودن	تا نماید خفه از دود دم غنچه صفت	از	مشتعل لاله نه انگیخت ضیا در کشمیر	ملا غزالی مشهدی

فصل لام

مصدر		صله		شاعر
خلاص رستن، و رهائی، و رها، و آزاد، خلاصی مزید علیه آن ۱۲ بهار عجم				
آمدن	یکے رفت از چهار سوئے قصاص	به	چه کردی که آمد بجانت خلاص	سعدی شیرازی
خواستن	شکارش نجوید رهائی ز بند	از	اسیرش نخواهد خلاص از کمند	"
خواستن	خلاصی خواهی از قید علائق گوشه گیری کن	از	نیارد هیچ صیادی بدام خویش عنقا را	برهان از نادرانی
دادن	سفر از غم خلاصی کے دهد محنت نصیبان را	از	همان در بحر باشد گرچه کشتی برکنار آید	یحیی شیرازی
دیدن	اگر خیل ماهی در آمد بجنگ	از	نه بیند خلاصی ز کام نهنگ	قاسمی گونابادی
ساختن	عقل نگذارد مرا یکدم ز دردسر خلاص	از	رهبری کو تا مرا سازد ازین رهبر خلاص	سلیم طهرانی
شدن	جان شود آسوده هرگه دل قبول عشق کرد	از ع	میشود چون صاف شد آئینه روشنگر خلاص	"
کردن	خونم بریز و ز غم هجران خلاص کن	از	منت پذیر غمزه خنجر گذار ست	حافظ شیرازی
گردیدن	فضائے دل خلاص از خار خار غم کجا گردد	از	ز چنگ خاربن دامان صحرا کے رها گردد	واعظ قزوینی

ع از قید حادثات جهان چون شوم خلاص ۱۲ علی خراسانی

مصدر		صله		شاعر
گشتن	ازل مانند سیمابیکه با آیینه می باشد	از	خلاص از صورت مردم نگشتم بعد مردن هم	ازل اصفهانی
یافتن	ز چنگ زلف کمندت کسی نیافت خلاص	از	نه از کمانچهٔ ابرو و تیر غمزه نجات	حافظ شیرازی
خلاف ناسازگاری کردن باهم ۱۲ بهار عجم				
افتادن	چو در لشکر دشمن افتد خلاف	در	تو بگذار شمشیر خود در غلاف	سعدی شیرازی
افگندن	ز نادانی و تیره رائی که اوست	در از	خلاف افگند در میان دو دوست	ر
بودن	دروغ بود که من از غمش صبور شدم		خلاف بود که از خدمتش نفور شدم	کمال اصفهانی
جستن	یکی جهود و مسلمان خلاف می جستند		چنانکه خنده گرفت از نزاع ایشانم	سعدی شیرازی
دیدن	شه چو خلافی ز مخالف ندید	از	زانچه همی گفت زبان درکشید	خسرو دهلوی
رفتن	گر با همه کس بهر خلافیکه رود		در کار شوی و در از کار شوی	سوزنی سمرقندی
کردن	عشاق خود بمذهب عشقند متفق		در دین عشق کفر بود گر کنی خلاف	اسیر لاهیجی
نمودن	چندان خلاف وعده نمودی که پس ازین		پیغام وصل باتو امیدی دل ست	صابر اصفهانی
خلال چوب دندان کاو ۱۲ بهار عجم				
کردن	رسنان بطرح چه بازی مگر که پروین را	از به	ز نوک نیزه بدندان خلال خواهی کرد	خسرو دهلوی
کردن ۱	خلال کردن			بهار عجم
ماندن ۲	کس آمد ز آن ملک آراسته	از	خلالی نماندست از آن خواسته	نظامی گنجوی

مصطلح ۱ خلال کردن، دست از طعام باز کشیدن ۱۲ بهار ۲ خلال نماندن از چیزی کنایه از تمام و کمال تاراج شدن آن ۱۲ بهار

مصدر		صله		شاعر
خلل تباهی کارها و رخنه ۱۲ بهار عجم				
آمدن	خبر شد از آن قصه والی مصر	در	که آمد خلل در هوا لی مصر	هاتفی جامی
افتادن	اگر در گوشهٔ غم دور از آن سیمین بدن میرم	در	خلل در کار عشق افتد از آن روز یا بمن میرم	امیر لطفی
افگندن	کفر زلفِ تو خلل در دل ایمان فگند	در	زاهد صومعه را چشم تو مدهوش کند	سنجر کاشی
انداختن	دل عارف غبار آلودهٔ کثرت نمیگردد	در	بیند از دل خلل در وحدت آیینه صورت ها	صائب اصفهانی
داشتن	بنای عمر ظالم از نهاد خود خلل دارد	از	که آهن در گداز خویش آتش در بغل دارد	تجلی اصفهانی
رفتن	گفت جهان از خلل آب تن ست		گر خللے رفت خطا بر من ست	نظامی گنجوی
شدن	شیخ صنعان چو دل از دست شد زنار بست	در	رخنه تا در دل نیفتادش خلل در دین نشد	هلالی همدانی
کردن	چو در کار من عقل کردی خلل	در عه به	بحکم تو معزول شد از عمل	ظهوری ترشیزی
یافتن	بیوفائیها نخواهد یافت چندانی خلل		پیش مردم گر بتقریبے گہے یادم کنی	خار تبریزی
خلعت بالکسر جامه که از تن خود کنده بکسی دهند، و در عرف جامه که امرا بکسی بخشند و خطیکه خوشنویسان هنگام اصلاح دادن بشاگردان برگرد حرفیکه خوب نوشته باشد می کشند ۱۲ بهار عجم				
آوردن	این جشن شاه دلیست که از حضرت امام	از	آورده اند خلعت و فرمان معتبر	بدر چاچی
بخشیدن	دوستان را کسوت تجرید می پوشد خدا	به	شاه می بخشد بخاصان خلعت پوشیده را	الهی همدانی

عه بملک حسن تو گوئی خلل کند که دمے + سنان غمزه بخون دلے نیالائی ۱۲ مسعود لبنانی

مصدر		صله		شاعر
بریدن[۱]	تا بر د از همت والا ے تو	از به تجبر	خلعت توحید ببالا ے تو	ملا جامی
پوشانیدن	دوستان را خلعت تجرید پوشاند خدا	را	شاه می بخشد بخارا صاف خلعت پوشیده را	اثر شیرازی
پوشیدن	چو شه پوشید خلعت را بزنگ مردم دیده	را	میان روز سپید یدیم شب را بامه باشش	بدر چاچی
دادن	بنده را خلعت دهد صاحب براے بندگی	را برا ے		ایما اصفهانی
دادن[۲]	نیست ابروانیکه بالا ے چشمت کرده جا ے		عین خوبی دیده استاد خلعت داده است	خالص اصفهانی
درکشیدن	دوش آن زمان که خسرو زرین قبای خور	به	در می کشید خلعت عباسیان ببر	بدر چاچی
ستاندن	هر ماه به پیک را ے گانی	به	خلعت تو دهی و واستانی	خاقانی شیروانی
افگندن	هر گه که فگنده خلعت مشکین در بر	در		فیضی اکبرآبادی
فگندن	خرقهٔ تن را ز تن جان فگند	بر	بر کتفش خلعت احسان فگند	ملا جامی
کردن	ماهِ من از جامه خواب صبح سر بر میکند	در	خلعت مخمور ی خورشید در بر میکند	فغانی شیرازی
گرفتن	الٰهی سر مه در ناکگویت ریزد اصفاهان	در	نگیرد باطن عشاق خلعت در نواخوانی	اثر شیرازی
یافتن	خاک از ان مفرش زر یافته	از	خلعت نوروز زرشه یافته	خسرو دهلوی

مصطلح

[۱] خلعت بریدن، قطع کردن خلعت باندازهٔ قامت ۱۲ از بهار [۲] خلعت دادن استاد، چون شاگردے حرفے بقاعده نویسد استاد خطے بدور آن میکشد و آن را خلعت استاد می گویند ۱۲ بهار

[ع] بریده راے تو بر قد مهر خلعت نور + چنان بلند که بر خاک میکشد دامن ۱۲ ملک مشرقی

مصدر		صله		شاعر
خلوت بالفتح جاے خالی ۱۲ بهار عجم				
آراستن	چو گرد دستهٔ نهانی خلوت آراے		نه هر کس را در آنخلوت بود جاے	وحشی بافقی
برآوردن	یا خلوتی برآور یا برقصے فرو هل		ورنه بشکل شیرین شور از جهان برآری	سعدی شیرازی
برساختن	صبح خیزان کز دو عالم خلوتی برساختند	از	خلوتی بر یاد می از خلد خوشتر ساختند	خاقانی شیروانی
بودن	بزمیکه در و خلوت محبوب نباشد	در	گر خلد برین ست که مطلوب نباشد	ثنائی مشهدی
جستن	خلوت انس و صالش که بعمرے جستم	به	دست داد دست بجا از دو جهان پا رابس	حافظ شیرازی
خوردن[ا]	نیست جز مهر خموشی حلقهٔ بر در مرا	بر از	میخورد بر یکدگر از چشم گویا خلوتم	... اصفهانی
داشتن	با خیالت خلوتی خوش دارد اما هر نفس	با	مدعی اوقات سلمان را بهم برمیزند	سلمان ساوجی
ساختن	صبح خیزان کز دو عالم خلوتی برساختند	بر	خلوتے بر یاد می از خلد خوشتر ساختند	خاقانی شیروانی
کردن	با خیالت خلوتی در انجمن خواهیم کرد	در	سیر نسرین را ز چاک پیرهن خواهیم کرد	دانش مشهدی
گزیدن[۲]	ایکه با وصل دلآرام گزیدی خلوت	با	بغنیمت شمر این عیش که کامی داری	حافظ شیرازی
نشستن	گرت مال و جاه ست زرع و تجارت		چو دل با خدا یکست خلوت نشینی	سعدی شیرازی
خلکه چیزے سر تیز که بجاے فرو برند چون سوزن و جوالدوز و زخم و جراحت و درد که در پهلو و مفاصل بود ۱۲ بهار عجم				
خوردن	هر خلهٔ خار که خوردم بگشت	به	صد خلهٔ زجر بجا غم گذشت	خسرو دهلوی
مصطلح	ا خلوت بر یکدیگر خوردن، برهم خوردن خلوت ۱۲ بهار	۲ خلوت گزین، خلوت نشین ۱۲ بهار		

مصدر		صله		شاعر
دادن	زان خله هر بار که در ابر داد	در	برق زجاجست و دگر جا فتاد	خسرو دهلوی
داشتن	ماه نخسپد همه شب تا سحر	به	کز سر تختش خله دارد به بر	״
کردن	گله کرد آن بت شیرین زبر خسرو خست	از	خله کرد آن گل نسرین ز سر خار برفت	״
گذشتن	هر خله خار که خوردم بگذشت	به	صد خله زجر بجانم گذشت	״
یافتن	شعلهٔ او گر چنین آشوب یافت	از	صد خله از سنجاب جاروب یافت	״

فصل میم

خم بالفتح، وتخفیف، وایضاً به تشدید، خمیدگی، و خمیده ۱۲ بهار عجم

مصدر		صله		شاعر
آوردن	در تن هر شاه فرمان تو آورده است خم	در	در دل هر شیر شمشیر تو افگنده ست تاب	معزی نیشاپوری
انداختن	خمیکه ابروی شوخ تو در کمان انداخت	در به	بقصد جان من زار ناتوان انداخت	حافظ شیرازی
بردن	ببرد از پشت دولت تیغ او خم	از	ببرد از روی ملت رای او چین	معزی نیشاپوری
خوردن	قدش هر دم از غصه خم می خورد	از	نجاک ره شه قسم میخورد	ظهوری ترشیزی
خوردن ۱	خم زلف تو خورده ام زان رو		شانه وش میکنم خلال بمو	طالب آملی
دادن ۲	شاهیکه چو کردند قران بیلک و شستش	را	البته کمان خم بدهد حکم قران را	انوری ابیوردی
دادن	جعد دلبندان بگرد روی مراد است بند	را	زلف سه رویان بگرد پشت مراد است خم	معزی نیشاپوری

مصطلح

۱ خم کسے خوردن، قریب او خوردن ۱۲ بهار ۲ خم دادن، معروف، ورد کردن، و دفع نمودن ۱۲ بهار

مصدر		صله		شاعر
داشتن ۱	بخون دل شدگان تیغ او خمی دارد	به	بکار سن برد از جور تا دمی دارد	سالک یزدی
داشتن ۱	بے بسحر نگاہیست کہ بلای دل و دین ست	در	مژگان تو خم در خم اعجاز ندارد	سالک قزوینی
زدن	پشت وے از بار گہر خم زده	از	چون بسحر گلشن شبنم زده	خسرو دہلوی
زدن ۲	ترازوی ہیچ جانب خم نمی زد	در	سر موے کشیدن کم نمے زد	زلالی خوانساری
زدن	آن داد گستری کہ ز تاثیر عدل او	از	باز و عقاب خم زند از کبک و از غراب	سوزنی سمرقندی
زدن ۳	خم زدن			بہار عجم
شدن	قوت بسیار تو چون کم شود		گر ہمہ تیر ست قدت خم شود	ملا جامی
فگندن	ہیکل پیلان بزمین خم فگند	به در عه	زلزلہ در عرصۂ عالم فگند	خسرو دہلوی
کردن	فال تسلیم زن و شوکت جاہے دریاب	عه	گردنے خم کن و معراج کلاہے دریاب	بیدل عظیم آبادی
کشیدن	اگر دف ز پہلوے او خم کشد	از	خط موج بر دور عالم کشد	ظفر اصفہانی
گردیدن	دل بمردن ده غنی چون قامت گردید خم	از سه	بہر این خاتم نگینی نیست چون سنگ مزار	غنی کشمیری

مصطلح

۱ خم بچیزے داشتن، و خم در خم کسے داشتن، در صدد خرابی او بودن ۱۲ بہار ۲ خم ترازو زدن، میل کردن کفۂ ترازو بطرفے بسبب گرانی وے ۱۲ بہار ۳ خم زدن، گریختن، و خم کردن ۱۲ بہار

عه کہ ابروے تو خمی باز در کمان افگند ۱۲ رفیع لبنانی عه پشت طاعت کے کند دیگر ببوسے قبلہ خم ۱۲ جامی سه

خم نگردد حلقۂ از جوشش مقدار من ۱۲ بدر چاچی

مصدر		صله		شاعر
گرفتن	خوشم هرچند خم گیرد قدم از بار هجرانش	از	که خواهم زود تر دست تظلم زد بدامانش	حالتی طهرانی
گشتن	قامتت خم گشت و پشتت بار طاعت بر نداشت		چهرهٔ بےشرم تو رنگ خجالت بر نداشت	صائب اصفهانی
نشانیدن	کمانگر خم ابروے دلبران	در	نشانیده در خانه هاے کمان	ظهوری ترشیزی
یافتن	از حسرت قد الفت پشت پدر	از	خم یافته بر مشابهٔ ابرو بیت	شمس الدین صاحب دیوان
خُم بالضم و بتخفیف و تشدید نیز آمده سبوے شراب و غله و مانند آن و بمعنی کوس و نقاره مجاز است ۱۲ بهار عجم				
بستن[۱]	بفرمود تا بر درش گاو دم	بر	زدند و ببستند بر پیل خم	فردوسی طوسی
رفتن[۲]	حرف وصل من و او می گویند	به	بزبان رفت خم نیل فلک	نظام شیرازی
زدن[۳]	صبوحے بجام دل شب زند	به	بتهٔ جرعگی خم لباب زند	ظهوری ترشیزی
کشیدن[۴]	گر دل شدگان کشند بر دوش سبوے	بر	ما خم گران کشیم بر تارک سر	سنجر نیشاپوری
خُمار بالضم بقیهٔ مستی که در سر ماند و گلوگیرد ۱۲ بهار عجم				
آلودن[۵]	خمار آلوده			بهار عجم
آوردن	چو مهمان خراباتی بعشرت کوش با رندان		که در دسر کشی جانان گرت مستی خمار آرد	حافظ شیرازی

مصطلح

۱ خم بستن بر چیزے، بار کردن نقاره ۱۲ بهار ۲ خم نیل بزبان رفت، هرگاه خم نیلی بجوش آید که از سر ریزد، بواسطه فرو نشاندن جوش آن حرفها خلاف واقع در محل تعجب میگویند ۱۲ بهار ۳ خم لباب زدن، و خم بر تارک سر کشیدن، خوردن شراب بافراط ۱۲ بهار ۵ خمار آلوده، مخمور ۱۲

مصدر		صله		شاعر
برخاستن	زفیض ذات تو شاید که هیچ کیفیت		زخواب کلفت ازین پس خمار برخیزد	سنائی غزنوی
بردن	از سر ماکے برد بگردش ایام	از به	بادهٔ جائے دگر خمار هری را	واله هروی
دادن	حسن ست حسن ساقی مجلس که میدهد		از نشه بیش بادهٔ چشمش خمار را	"
داشتن	چو بسے بگفتم او را بکرشمه گفت با من		سر گفتگو ندارم که مرا خمار دارد	کمال اصفهانی
دیدن	هرگز خمار هجر شفائی ندیده ایم	از	زین بادهٔ وصال که جاوید خورده ایم	شفائی اصفهانی
ریختن	بنائے زندگی خضر هم بآب رسید	از	هنوز از دم تیغش خمار میریزد	صائب اصفهانی
شکستن	از فیض بادهٔ نشهٔ ناز تو گل کند	به از	بشکن به نیم جرعه خمار کرشمه را	منیر لاهوری
کشیدن	همیشه ساغر از می تهی ست چون نرگس		چرا خمار کشد آن کسے که زر دارد	دانش مشهدی
نشاندن	نه دماغ می رساند نه خمار می نشاند		بچه کار آید آن می که سبو سبو نباشد	اسیر لاهیجی
نهادن	ربود ازین دلم آن زلف بیقرار قرار	در	نهاد در سرم آن چشم پر خمار خمار	سعید نیشاپوری

خمیازه بالفتح دهن دره و حالتیست که از کاهلی و سستی کشیدگی در بدن پیدا شود و دران حالت
بناچار دست بالا کنند و حق تحقیق اینکه خمیازه و فاژه عام ست که بر دهن دره و بر کشیدگی
بدن هردو اطلاق کنند یعنی خمیازه و دهن دره بیشتر معاً واقع شود ۱۲ بهار عجم و مصطلحات

دمیدن	مخمور گرفتاری گیسوے ترا	از	خمیازه دمد چو شانه از هر بن مو	بیدل عظیم آبادی
ریختن	دلی دارم که در آغوش مرهم زخم ناسورش	بر	نمک میریزد و خمیازه بر خمیازه میریزد	طالب آملی

ه که شاید بشکنند زان لعل نوشین + خمار بوسه هاے بکر شیرین ۱۲ زلالی

مصدر		صله		شاعر
فرمودن	خیالش چون شود خمیازه فرما بر دو چشم		لبالب می‌شود چون هاله از مهتاب آغوشم	تجلی یزدی
کشیدن ل	مستی و خمیازه بر خون دل ما می کشی	بر	صد خم می داری و حسرت بمینا می کشی	صائب اصفهانی

فصل نون

خنجر کارد بزرگ که آنرا دشنه گویند، و فارسیان مثل تیغ بمعنی کارد و قلم تراش نیز استعمال کنند ۱۲ بهار عجم

آختن	خنجر الماس چو بید آختند		چاک بتن چون گلش انداختند	ملا جامی
افتادن	سمندر چو پروانه بی پر فتد	بر	چو بر شعلهٔ شمع خنجر فتد	ظهوری ترشیزی
انداختن	آنکه از ناز و غمزه بر جانم	از بر	گه سنان گاه خنجر اندازد	عرفی شیرازی
برآوردن	قصد قتلم می کنی بدنامی خواهی کشید		زانکه خنجر تا برآری انتظارم می کشد	زمانای اردستانی
برداشتن	شهنشهی که چو برداشت روز کین خنجر		بخون خصم بیاغشت خاک را یکسر	مظفر هروی
برکشیدن	سپهر برنکشد بامداد خنجر صبح		اگر بشب نزند همت تو برفنش	ظهیر فاریابی
بستن	نیشکر بر بند بند خویش خنجر بسته است	بر	تا بدانی هیچ نوشی در جهان بی نیش ست	عالی شیرازی
خلیدن	آه اینچه عادت است که خوابم نمی برد	در	در سینه تا نمی خلدم خنجر بلا	شفای اصفهانی
خوردن	در بن هر خار خنجر می خورم	در عه	بر سر هر نیشش جولان می زنم	عرفی شیرازی
دادن	از مژه خنجر مده غمزهٔ خونریز را		شانه مزن هر طرف زلف دلاویز را	کاتبی هروی

مصطلح ل خمیازه کشیدن بر چیزی، در خمار آرزوی آن بودن ۱۲ مصطلحات الشعرا

عه بی لعل لبت اگر می ناب خورم + گوی جگر خنجر قصاب خورم ۱۲ زمانای اردستانی

مصدر		صله		شاعر
داشتن	چو مریخ فلک شد صاحب نام		بخنجر داری او شاه بهرام	اثر شیرازی
زدن	جوش غیرت تیغ ناز خون شفق از اشک من	را بر	برق از مژگان آتش دست من خنجر زد ست	صائب اصفهانی
زدن[1]	سپهر برنکشد با مداد خنجر صبح	بر[ع] به	اگر بشب نزند همت تو بر فسنش	ظهیر فاریابی
کشیدن[1]	بسنگ مهر خنجر های مژگانرا کشید امشب	به	ازین جان سختی من لبش نداند تیغ ابرو را	عالی شیرازی
کشیدن	بتغافل جگر خصم زبون مے سوزم	از[ع] به در بر	نیستم برق که خنجر برخ یار کشم	صائب اصفهانی
گذاشتن	ز مردان شمشیر زن ده هزار	.	همه نامداران خنجر گذار	فردوسی طوسی
مالیدن	بهر فرمان شحنه پنجم که ترک انجم ست	بر	بر گلوی بره می مالید بهر دم خنجرای	سلمان ساوجی
نهادن	نیست ممکن که من از خط تو بردارم سر	بر	گر نهندم چو قلم خنجر برّان بر سر	

خندق گوے که گرد بگرد حصار کنند ۱۲ بہار عجم

زدن	حصار کرده بزین آبگینه گون طارم	به از	بگردی زده از بحر بیکران خندق	انوری ابیوردی

خنده مقابل گریه و خندیدن ۱۲ بہار عجم

آمدن[2]	زبان بے مهر و گیتی دشمن و دلدار مستغنی	بر از[3]	مرا بر آرزوهای تمنائی خنده می آید	شنای مشهدی

مصطلح

[1] خنجر بر فسن زدن و بسنگ کشیدن تیز کردن خنجر را ۱۲ بہار [2] خنده آمدن بر چیزے معروف ۱۲ بہار

ع خنجر بر کشیدم و بر خویشتن زدم ۱۲ قاضی نوری ع زغمزه در رخم خنجر کشیدی ۱۲ کمال اسمعیل سے بگلشن می نشینم تسلی خنجر میاشد برمن

۱۲ ظهیر [3] ع خنده می آمدش از مستی پیمانے چند ۱۲ فایض مازندرانی

مصدر		صله		شاعر
برآمدن [۱]	خنده برآمدن			بهار عجم
پرداختن [۱]	خنده پرداز			〃
تراویدن	خنده تراویدن			〃
چکیدن	خنده چکیدن			〃
خاستن	خنده خیز			〃
داشتن	ازان نفست لطور اہل ایمان خندہا دارد	به بر [ع]	که پروردی لعهد کودکی در کافرستانش	عرفی شیرازی
دزدیدن	یک نفس باشد نشاطِ خنده ظاهر چو برق	به	خنده دزدیدن بدل گل دگریبان کردن ست	طالب آملی
دوختن	در لب مدوز خنده که پیدا ست ابر رخت	در	آن شیوه ها که چهره کشای تبسم ست	کاشی آملی
ریختن	سرو همت را برومندی بود در برگ ریز		خنده میریزد زلب وقت احسانش ازدرا	صائب اصفهانی
زدن	بر تو لاف نکوئی زدست درو دارد	بر با [ع] شد للعه از به	کجاست صبح که بر آفتاب خنده زند	رفیع مشهدی
شکستن [۲]	اگرچه محتسبی گردن سبو شکن	در	حریف بزم مرا خنده در گلو شکن	یحیی شیرازی

مصطلح

[۱] خنده برآمدن، و پرداختن، و تراویدن، و چکیدن، و خنده خاستن، و دزدیدن، و ریختن، هرکدام معروف ۱۲ بهار [۲] خنده در گلو شکستن، باز داشتن از خنده ۱۲

[ع] باین حال پریشان خنده بر صبح وطن دارد ۱۲ مخلص [ع] بر چمن خنده زنی با همه گلها اے گل ۱۲ عماد کرمانی [س] خود عقل خنده میزند از کار و کشتِ ما ۱۲ شاهی للع[ه] آن بے ادب که خنده بر استاد میزند ۱۲ صائب

مصدر		صله		شاعر
طرازیدن	خنده طراز لب گلهای باغ		دیده کشای دل عاشق ز داغ	واله هروی
فروخوردن	زاغ که با کبک نموده خرام	به	خنده فروخورده شگوفه بکام	خسرو دهلوی
کردن	باخود چو شمع گریه کنان خنده میکنم	با عه به بر	تا با تو سنگدل چکند سوز و ساز من	حافظ شیرازی
کردن	نازم گران رکابی تمکین یار را	به	گل گل شگفت و خنده بدیوانه نکرد	قاسم مشهدی
کشیدن	صد خنده بلبل از گل تصویر وا کشید		آن غنچه لب هنوز بمن وا نمی شود	صائب اصفهانی
گرفتن	یکی جهود و مسلمان خلاف می جستند	از	چنانکه خنده گرفت از نزاع ایشانم	سعدی شیرازی
ازگرفتن	ای غنچه که خنده هر دم از سر گیری	از	دل میدهدت که لب ز هم برگیری	ایمای اصفهانی
نهادن	ز لب خنده بنهاد بر روی هم	از بر	رسانید در گریه پایم به نم	ظهوری ترشیزی
نهفتن	لبش نی خنده از من بی تبسم می نهفت امشب	از	ازان یک غنچه خرمن خرمنم گل می شگفت امشب	وقوعی تبریزی

فصل واو

خو بواو معروف، عادت ۱۲ بهار عجم

مصدر		صله		شاعر
بردن	خو مبر از خورد به یکبارگی	از	خورده نگهدار بکم خوارگی	نظامی گنجوی
دادن	تبی که چشم و دلم را بگریه خو داده است	به باسه	شکرلبی ست که خمیازه اش شکرخند است	صائب اصفهانی
داشتن	گوئی که هست هر دم چشم چو آبجو	به باللعه	یا خود چو ماهی ست که دارد به آب خو	عنصری بلخی

عه گریه ابر اگر شوم خنده بمن همیکند ۱۲ الٰهی همدانی عسه بردار زشت گیتی خنده بلها نه کن ۱۲ علی خراسانی سه با وصالم بیشتر خو میدهد ۱۲ میلی للعه با درد تو خو دارم حاشا که دوا خواهم ۱۲ جامی

مصدر		صله		شاعر
شدن	توئی در پیش چشم دیده هر سو یکه من دارم	به	بجو بان و پدیم خوشد عجب خو که من دارم	خسرو دهلوی
کردن	در دفتر طبیب خرابات عشق نیست	به با عه	ای دل بدرد خو کن و نام دوا مپرس	حافظ شیرازی
گرداندن ۱	نمی گویم که آتش رنگ یا گل بو بگرداند		الهی آن بت آتش طبیعت خو بگرداند	مشفقی مشهدی
گرفتن	خون شیرین ست وحدت را خدا آسان کند	با عه به	باز مشکل شد که با ما تیغ نازش خو گرفت	وحدت قمی

خواب مقابل بیداری، وانچه در خواب دیده شود ۱۲ بهار عجم

مصدر		صله		شاعر
آشفتن ۲	همه شب همچو دستهٔ سنبل		خواب آشفته ام ببالینست	اشرف مازندرانی
آلودن ۳	در دیعقوبی ندارد چشم خواب آلود ما		ورنه از کف دادن دامان فرصت سهل نیست	صائب اصفهانی
آمدن	پس از ما هیم دوش از فرده دیدار خواب آید	از سه به / از سعه در	گهی برخاستم کاندر سر من آفتاب آمد	خسرو دهلوی
آوردن	عشق آن فسانه نیست که خواب آورد بچشم	به	این قصه تا بروز جزا میتوان شنید	باقر کاشی
بخشیدن	خدا این طفل بدخو را بخشد خواب آسایش		شبی صد بار از فریاد دل بیدار میگردد	صائب اصفهانی

مصطلح

۱ خوگرداندن، تغیر دادن وے را ۱۲ بهار ۲ خواب آشفته، خواب پریشان ۱۲ از بهار ۹۳

۳ خواب آلود، خوابیده ۱۲ بهار

عه چنان خو کرده با ناز آفرین قدش خرامیدن ۱۲ طالب عه اگر بباغ روم دل نگیرد م آنجا + که خو گرفت دل من بگوشهاے غمش ۱۲ خسرو سه دگر بدیده مرا خواب از کجا آید ۱۲ خسرو لله گذشت صد شب و در دیده هیچ خواب نیامد ۱۲ اوحدی

مصدر		صله		شاعر
بردن ۱	آسودگی است مشکل هر که شباب بگذشت	عه از	آسان نمی برد خوابم چون وقت خواب بگذشت	ایما اصفهانی
بردن ۲	در غمزهٔ تو خواب نبردی بشب از من	عه از	تا وقت سحر نالهٔ من زار نبودی	معز نیشاپوری
بردن ۲	سخت گیرایست مژگان تو از حق نگذریم	از	تا نبرد از دیدهٔ ما خواب آسایش نداشت	فطرت مشهدی
برداشتن ۳	شب هجران توان چون این دل بی تاب دارد	از	ز چشم صورت مخمل فغانش خواب بردارد	وحید قزوینی
برگشتن	ازان وقتی که برخاکم گذشتی سخت بی تابم		بآن بیمار میمانم که او را خواب برگردد	سالک یزدی
بریدن ۳	ز دل کرد تاراج تاب مرا		چو مخمل بریدست خواب مرا	وحید قزوینی
بستن ۴	ز بسکه بی تو نشینم دو چشم حسرت باز		گمان برم که مگر خواب بسته اند مرا	حیاتی گیلانی
بستن ۵	خواب بند			بهار عجم
بودن	قید غفلت بر دل آزادگان آمد حرام		کودکان را خواب نبود در شب آدینه ها	عاشق دهلوی
پریدن ۶	گلی گفتم بخواب از گلشن رخسار او چینم	از	پرید از چشم خواب از ها و هوی عندلیبانم	صائب اصفهانی

مصطلح

۱ خواب بردن کسی را، خواب آمدن ۱۲ ۲ خواب از کسی، و از دیده بردن، قطع کردن خواب ۱۲ بهار ۳ خواب از چشم برداشتن، قطع کردن خواب و بیدار کردن ۱۲ بهار و چراغ ۴ خواب بستن، پریشان کردن خواب، و نگذاشتن که بخواب رود ۱۲ بهار ۵ خواب بند، افسونی که بدان خواب مردم بسته شود ۱۲ بهار ۶ خواب از چشم پریدن، دور شدن خواب ۱۲ بهار

عه اکنون مرا بسایهٔ گل خواب می برد ۱۲ صائب عه از دیدن تو آئینه را خواب می برد ۱۲ قاسم مشهدی

مصدر		صله		شاعر
جستن[١]	خواب از دیده جستن	از		بهار عجم
دادن	خضر راهست گرکنند از راهزن ایمن مباش		در خور بیداری اینجا خواب راحت میدهند	صائب اصفهانی
داشتن	زلفت صبا کشید و نشد آگه آن دو چشم		صیاد خواب داشت که غافل ز دام شد	کمال خجندی
دوختن[٢]	مگر جادوان از من آموختند	از	که از سوم خود خواب را دوختند	نظامی گنجوی
دیدن[٣]	ایرگان[عه] خواب نادیده مصاف اندر مصاف		مرکبان داغ ناکرده قطار اندر قطار	فرخی سیستانی
ربودن[٤]	ربود خواب ترا در کنارم از مستی	در	ترا چنانکه دلم خواست آنچنان دیدم	قاسم مشهدی
ربودن[٥]	افسانهٔ ما ربود خوابت		بیداری ما مکن فراموش	ظهوری ترشیزی
رفتن[٦]	خواب در چشم رفتن	در		بهار عجم
رفتن[٧]	خواب از دیده رفتن	از		"
رمیدن[٨]	بر درویش تا گشودم دیده خواب خوش رمید از من	از	خجل از دیدهٔ خویشم که آسایش ندید از من	شاپور طهرانی

مصطلح

[١] خواب از دیده جستن، دور شدن خواب ۱۲ بهار [٢] خواب دوختن، پریشان کردن خواب ۱۲ بهار [٣] خواب نادیده، نابالغ، چنانکه خواب دیده بمعنی بالغ ۱۲ بهار [٤] خواب ربودن کسے را، خواب آمدن ۱۲ بهار [٥] خواب ربودن، قطع کردن خواب ۱۲ بهار [٦] خواب در چشم رفتن، خواب در چشم آمدن ۱۲ [٧] خواب از دیده رفتن، و خواب رمیدن، خواب دور شدن ۱۲ بهار

عه که داغ درد هجران خواب را از من ربود اے جان ۱۲ معزی عه ایرگان بمعنی مردمان ۱۲ برهان

مصدر		صله		شاعر
رو فتن ه١	درگوشهٔ غم از مژه جاروب بسته ایم	از	از پیش گاه دیده برو بیم خواب را	ظهوری ترشیزی
ریختن ه٢	بر سر ما تیره بختان در مصیبت گاه عشق	بر در	خواب غفلت ریخت گردون چشم بیدار از کجاست	علی خراسانی
زدن ه٣	تا بدار الامن صلح کل رسیدم کبک مست	در به	خواب راحت میزند در چنگل شهباز من	صائب اصفهانی
ستدن	فتنهٔ چشم تو ستد خواب من شکسته را		فتنه چو خواب کم کند بهر چه برد خواب من	خسرو دهلوی
سوختن ه۴	خواب در دیدهٔ غفلت زدگان می سوزد	در	چون کسی غافل ازان صبح بنا گوش شود	صائب اصفهانی
سوختن ه۴	سنگین فتاده خواب تو ورنه فغان من	در	در چشم نرم مخمل بیدار خواب سوخت	"
شدن	بر دست نگیری ار مے ناب شوم		در چشم تو خوش نیایم ار خواب شوم	کمال اصفهانی
شدن ه۴	خوابم بشد از دیده درین فکر جگر سوز	از در	کاغوش که شد منزل و ماوا گه خوابت	حافظ شیرازی
شستن ه۴	فرصت نمید هد که بشویم ز دیده خواب	از	از بسکه تند میگذرد جویبار عمر	صائب اصفهانی
شکستن ه۴	بسکه سرمایهٔ غفلت تنک افتاد مرا	در	چشم پوشیدم و در دیدهٔ من خواب شکست	قاسم مشهدی
شکستن ه۴	زلفت چو پیچ عتاب بشکست	به از	در چشم ستاره خواب بشکست	طالب آملی

مصطلح

ه١ خواب از دیده رو فتن، دور کردن خواب ١٢ بهار ه٢ خواب ریختن، بخواب آوردن ١٢ بهار ه٣ خواب زدن، بخواب آمدن ١٢ بهار ه۴ خواب در دیده سوختن، و در چشم سوختن، و از دیده شدن، و از دیده شستن، و در دیده، و در چشم شکستن، دور کردن خواب، و دور شدن آن ١٢ بهار

عه همچو گرد سرمه در چشم غزالان خواب ریخت ١٢ اسیر عه منصور خواب خوش بسر دار میزند ١٢ صائب عه بچشم او دل من هم ز ناله خواب شکست ١٢ وحید

مصدر		صله		شاعر
شکستن ۱	صیدے بعندلیب مزن طعن بے غمی	به از	گز بوی گل بدیده شکسته ست خواب را	صیدے طهرانی
طلبیدن	نظر لطف ز مهر و مه کم کاست مجوی	از	خواب آسودگی از چشم نگهبان مطلب	صائب اصفهانی
فرومالیدن ۲	در آرزوی روی تو دریاست چشم خلق		برخیز رو بشوے فرو مال خواب را	خسرو دهلوی
کردن ۳	عارف آنست که بر بستر گل خواب کند	بر	گرد بد از دهن شیر فلک ما و الیش	صائب اصفهانی
کردن	تشنهٔ معنی تازه ست مرا ساغر گوش		نتوان کرد مرا خواب بافسانهٔ خط	״
گردیدن	چو آن شوخ شب در دل زار گردد	در	کجا خواب در چشم بیدار گردد	خسرو دهلوی
گرفتن ۴	کدام ساعت سنگین دو چشم بخت مرا	را در از	درین زمانهٔ پر انقلاب خواب گرفت	صائب اصفهانی
گریختن	بدل طپیدن شب زنده دار مرده مزاج		بچشم اشک پراگنده و گریخته خواب	زلالی خوانساری
گزاردن ۵	ولے توکل تو بے نیاز داشت ترا		ز فال گوی و ز اختر شناس خواب گزار	سعید نیشاپوری
گسستن ۶	صبر من بشکست آری بشکند بسیار صبر		خواب من بگسست آری بگسلد بسیار خواب	״
گسلیدن	صبر من بشکست آری بشکند بسیار صبر		خواب من بگسست آری بگسلد بسیار خواب	״

مصطلح

۱ خواب بدیده شکستن، استوار شدن خواب، واستوار کردن ۱۲ بهار ۲ خواب فرو مالیدن، دور کردن خواب ۱۲ بهار
۳ خواب کردن، بخواب آمدن، دور خواب کردن ۱۲ بهار ۴ خواب گرفتن، خواب آمدن ۱۲ ۵ خواب گذار، تعبیر کننده
خواب ۱۲ بهار ۶ خواب گسستن، دور کردن خواب ۱۲ بهار

ع ۵ کش خواب از فسانهٔ بے مدعا گرفت ۱۲ میلی

مصدر		صله		شاعر
گفتن [1]	گل را ببینم حدیث رو بتو کنم	به	مانند کسیکه خواب گوید بچراغ	تاثیر اصفهانی
ماندن	از چشم رفت آن رخ و با بخت ماند خواب	با	وز رخ برفت اینک و در چشم ماند آب	جمال اصفهانی
نهادن [2]	بیا ساقی از سر بنه خواب را	از	می ناب ده عاشق ناب را	نظامی گنجوی
خوار مقابل ارجمند، و بمعنی کم مقابل بسیار ۱۲ بهار عجم				
آمدن	خوار آمده ز انکوی بیا دآرم و سوزم		آن پند نکو خواه که نشنفتم و رفتم	فغانی شیرازی
افتادن	سر بلندی می کنم دعوی گواه افتادگیست		از عزیزانم دلیلم اینکه خوار افتاده ام	ظهوری ترشیزی
بودن	نه پرسشی نه نگه کردنی نه دشنامی		کسی چنین بر جانان خویش خوار مباد	حسن قزوینی
داشتن	زبسکه داشتی ای گل همیشه خوار مرا		نماند پیش کسان هیچ اعتبار مرا	فغانی شیرازی
دانستن	ندانم همین دشمن خرد خوار		بترسم همی از بد روزگار	فردوسی طوسی
ساختن	جسم همه یوسف بود اما نتوان یافت		در مصر عزیزیکه مرا خوار نسازد	راقم مشهدی

مصطلح

[1] خواب بچراغ گفتن، آن ست که چون خواب پریشان بینند و در شب بیدار شوند، آن خواب را پیش چراغ نقل کنند، گویند که این عمل از اثر بد خواب محفوظ میدارد، و تحقیق آنست که تخصیص خواب پریشان بیجاست بلکه مطلق خواب را پیش چراغ نقل کنند از جهت آنکه مبادا اگر با نااهلی بگویند و تعبیرش به لفظ قبیح کند همان اثر می بخشد ۱۲ بهار

[2] خواب از سر نهادن، دور کردن خواب ۱۲ از بهار

مصدر		صله		شاعر
شدن	زان باز نگیرم دل از آن گل که شود خوار		هر جنس که از دست خریدار برآید	یحیی کاشی
کردن	خدایا بعزت که خوارم مکن	به ع۵	بذل گنه شرمسارم مکن	سعدی شیرازی
گردیدن	در کوے تو غیرتم همین بس	از	کز دولت عشق خوار گردم	عرفی شیرازی
گشتن	دل خوار گشتهٔ من که ندید عزت از تو		بکسے دہم که دارد بهزار احترامش	شفائے اصفهانی
نگریستن	خوار منگر که خسروم آخر		گر غلام تو رائیگان شده ام	خسرو دهلوی
خواری دشنام و زیان کاری ۱۲ بهار عجم				
بخشیدن	عزیزی و خواری تو بخشی و بس		عزیزے تو خواری نه بیند ز کس	سعدی شیرازی
بردن	آن همه خواری که ز بدخواه برد	از	یکدلی گنبدش از راه برد	نظامی گنجوی
خواستن	خدا که خواری اهل وفا نخواسته باشد		چرا تو خواسته باشی خدا نخواسته باشد	ادهم کاشی
دیدن	ازین خواری که من دیدم (مشقت) ز جای آن دارد	از	که ذوق رسم مهر از طینت آدم برد بیرون	شفائے اصفهانی
رسانیدن	ناکس بتو جز محنت و خواری نرساند	به	گر تو به مثل بر فلک ماه رسانیش	ناصر اصفهانی
رسیدن	نه تنها باحباب خواری رسید	به	چه خواری که اسباب شاهی کشید	ظهوری ترشیزی
کردن	خواری کردن			بهار عجم
کشیدن	سرده سرشک چند کشی خواری از جهان	از ع۵ در	چون ابر اینقدر ز نم آب چین مباش	سلیم طهرانی
نهادن	گزیده ربا خوارگان چون دهم	به	بخود بر چنین خواری چون نهم	نظامی گنجوی

۵ هرگز بمکر و شعبده نتوانش خوار کرد ۱۲ ظهیر ع۵ درین دیار ز اخوان چرا کشم خواری ۱۲ اسلان

مصدر		صله		شاعر

خوان معروف

مصدر		صله		شاعر
آراستن	خوان زیبائی بنعمتهای ناز آراستی		نعمت این خوان مبارک باد مهمان ترا	وحشی بافقی
افگندن	نگر افگند عشق خوان کرم		که گردند هم کاسه لا و نعم	ظهوری ترشیزی
انداختن	لطف تو بمهمانی ارباب خرد	به از	انداخته خوان سخن از خوان خلیل	"
برآراستن	سیم روز خوان را بمرغ و بره	به	برآراست خوان از خورش یکسره	فردوسی طوسی
برداشتن	خوان برداشتن			بهار عجم
چیدن	برد ناصح چنین خوان نصیحت		که گوشم امتلای پند دارد	ظهوری ترشیزی
چیدن	خوان تعریف بهار وصل برهم چیده‌ام	در	در تموز هجر مغز استخوان آورده‌ام	ظهوری ترشیزی
ساختن	درع حکمت پوشم و در ترس گویم الاتصال		خوان بخشش سازم و در بخل گویم کالصلا	خاقانی شیروانی
کشیدن	بخلق و فر پیش گریبان کشید	بر عه	بخانه درآورد و شش خوان کشید	سعدی شیرازی
گستردن	چنان پهن خوان کرم گسترد		که سیمرغ در قاف قسمت خورد	"
نهادن	بروز چهارم که بنهاد خوان	به بر عه	خورش داد از پشت گاو جوان	فردوسی طوسی

خواهش آرزو و دعا

مصدر		صله		شاعر
آراستن	سران جهاندار برخاستند	از عه به	ازان پهلوان خواهش آراستند	فردوسی طوسی

عه برسفره کشیده تو شمالش + خوانی که بگنج هفت خوان ست ۱۲ سنجر عه برچرخ اگر توان ز عطای تو خوان نهاد ۱۲ ثنائی

عه بزرگان ز هر جای برخاستند + بخاقان چین خواهش آراستند ۱۲ فردوسی

مصدر		صله		شاعر
خواستن	خواهش جان خاسته از خدا او	از	راستی آراسته از قدّ او	کاتبی نیشاپوری
داشتن	فقیر خواهش بوسے ازان دهن دارم	از	دگر بهیچ کسے نیست هیچ کار مرا	فقیر دہلوی
کردن	گر خواهشے کند دل شیدا مرا چه جرم		عشق است وصد هزار تمنا مرا چه جرم	ولی دشت بیاضی
نمودن	بخواهش نمودن زبان برگشاد		پس از آفرین شاه را کرد یاد	نظامی گنجوی

خود ذات، که نقیض غیرست، وزائده، وبراے تکیه کلام ۱۲ بهار عجم

مصدر		صله		شاعر
افگندن[1]	چو بر رخش عصیان شوم خود فگن		عنانم بدست کرم باز زن	ظهوری ترشیزی
انداختن[2]	خود را از ته نمی اندازد	از		بهار عجم
باختن[3]	خود را باخته است			"
پرستیدن[4]	چو بام بلندش بود خود پرست		کند بول وخاشاک بر بام پست	سعدی شیرازی
پسندیدن[5]	خود پسندی چه قدر بر در هست ای طفل		که شدی چهره بآئینه وآتش کردی	علو مو فرخ آبادی

مصطلح

[1] خود فگن، بایکه تاز ۱۲ مصطلحات [2] خود را از ته نمی اندازد، یعنی در حالت افلاس نیز آبروے خود را از دست نمیدهد، وذلت نمی کشد ۱۲ بهار [3] خود را باخته است، یعنی ترسیده، ورنگش شکسته است ۱۲ بهار [4] خود پرست، مردم فرومایه، ومتکبر، وخودستا ۱۲ برهان [5] خود پسند، آنکه حرف دیگرے را نه پسندد، وتنها بر رآے خود اعتماد دارد ولبس، مثل خود سر، وخود راے ۱۲ بهار

ع چنان کشید ملامت ز قدر دانی خویش + که خود حسابی تاثیر خود پسندی شد ۱۲ تاثیر اصفهانی

مصدر		صله		شاعر
داشتن[1]	بارِ دیتو صبر از دلِ بیتاب نیاید		خودداری ازین آئینه چون آب نیاید	تاثیر اصفهانی
دانستن[2]	خودداني میکند			بهار عجم
دوختن[3]	گل اگر دوخته بر بوتیو خود را رسدش	بر	جیب از دستِ ز شوقِ تو دریدن دارد	ظهوری ترشیزی
دیدن[4]	از مردمک دیده بباید آموخت		دیدن همه کس را و ندیدن خود را	صائب اصفهانی
رساندن[5]	رنگ گل رفته بآن روکه رساند خود را	به	شعله کوشد که بآن خو برساند خود را	تاثیر اصفهانی
روئیدن[6]	از باغ دلم ربوده طاؤس		پشتارهٔ داغهاے خودرو	طغرای مشهدی
ساختن[7]	صفا تر ز آئینه باشد سینهٔ پرجوش ما		بهر خودسازی درآ در خلوتِ آغوش ما	ایماے اصفهانی
ستودن	خودستائی نیست رسم مردم صاحب کمال		آب لب بست از صدا چون گوهر یکدانه شد	علی سرهندی
شکستن[8]	ندارد استخوانِ خودپرستان مغز آگاهی		جهانِ پوچ را گر هست مغزے خودشکن دارد	صائب اصفهانی

مصطلح

[1] خودداری، ضبط، وخود را از حرکات لغو محفوظ داشتن ۱۲ بهار [2] خودداني میکند، یعنی تعریف جد و آبا و صدارت آنها پیش مردم میکند ۱۲ بهار [3] خود را برچیزے دوختن، نهایت شیفته و داله او بودن ۱۲ بهار [4] خودبین وخودستا، متکبر و مغرور ۱۲ [5] خود را بکسے رساندن، باکسے برابری وهمچشمی حاصل کردن ۱۲ بهار [6] خودرو، انچه ناکاشته بروید، ۱۲ بهار [7] خودسازی، به تهذیب اخلاق کوشیدن، وظاهر خود را آراستن ۱۲ بهار [8] خودشکن، آنکه از فروتنی در شکست خود باشد ۱۲ بهار و مصطلحات

مصدر		صله		شاعر
شکستن ۵۱	دارد آسیب نزاکت دلِ غم پیشهٔ ما	از	خود بخود بشکند از موج هوا شیشهٔ ما	از بهار
شناختن ۵۲	حق پرستی قطره را در کار دریا کردن است		خود شناسی بحر را در قطره پیدا کردن است	صائب اصفهانی
فروختن ۵۳	ایخواجه تو مردِ خود فروشی		رختِ تو درین دکان نگنجد	کمال خجندی
فروختن ۵۴	خود فروشی میکند			بهار عجم
کردن ۵۵	خودکرده را درمان نیست			″
کشتن ۵۶	تذرو و کبک برآ چه خودکشی نکنند		که در نشیمن شان شاهباز مهمان شد	فرج الله شوستری
گذاشتن ۵۷	تو باش ای همنشین گر انتظار دوستان داری	از به	که من از شوق نزدیک است بگذارم بجا خود را	مخلص کاشی
گذشتن ۵۸	برداشت تحفه نشستِ غبارے ز خاک ما		آنخود گذشته که بکوئے فنا گذشت	ناظر تبریزی

مصطلح

۵۱ خود بخود شکستن از چیزے، از اثر چیزے شکستن بے آنکه آن چیز را بشکند ۱۲ ۵۲ خود شناس، عارف بر حق ۱۲ بهار ۵۳ خود فروش، خودنما ۱۲ ۵۴ خود فروشی میکند، یعنی تعریف جد و آبا پیش مردم میکند ۱۲ بهار ۵۵ خودکرده را درمان نیست، یعنی بلائے که خود بر سر خود آورده باشد تدارک آن دشوار است ۱۲ بهار ۵۶ خودکشی، زیاده از حد مقدور خود سامان ضیافت و مهمانداری دادن، و جهد بلیغ در امرے و زیاده از مقدور در کارے کوشیدن ۱۲ بهار و مصطلحات ۵۷ خود را بجا گذاشتن، مردن و بیخود شدن ۱۲ بهار ۵۸ خود گذشته، از خود رفته، و از جان سیر آمده ۱۲ بهار

مصدر		صله		شاعر
گرفتن [۱]	تا قیامت نتوانست گرفتن خود را		هر که لغزید ز نظارهٔ سیمین بدنان	صائب اصفهانی
نمودن [۲]	میخوار و رند باش ولی خودنما مباش		مے نوش در طریقت ما نه ز خود فروش	اسیر لاهجی

خودنمائی خویشتن را بر کسے نمودن ۱۲ بهار عجم

مصدر		صله		شاعر
کردن	خضر گاهی خودنمائی ها بمردم میکند	به	یافت هر کس دولتے خود را چرا گم میکند	میر کے سبزواری

خورشید آفتاب از بهار

مصدر		صله		شاعر
اندودن [۳]	خردان طیره گشت الحق بگفتن که با من هم	به	بگز مهتاب پیمائی بگل خورشید اندائی	انوری ابیوردی
رفتن [۴]	بر بهر دلے که پرتو خورشید عشق تافت	بر	خورشید عقل بر سر دیوار می رود	عماد رازی
مردن [۵]	چه نسبت بما ذره طبعان طرب را	از	که خورشید مرد از غم کامرانی	واله هروی

خوش مرادف شاد، خوب و بتشدید شین نیز آمده ۱۲ بهار عجم

مصدر		صله		شاعر
آمدن	خوشا مد هر که را گفتی خوش آمد			
افتادن [۶]	زلف معشوق سرکش افتادست	به	عاشقان را بآن خوش افتادست	کمال خجندی

مصطلح

[۱] خود را گرفتن، خود را از حرکات لغو محفوظ داشتن ۱۲ از بهار [۲] خودنما خویشتن را بر کسی نماینده، متکبر و مغرور ۱۲ بهار [۳] خورشید بگل اندودن، پنهان کردن امرے که در غایت ظهور بود ۱۲ از بهار [۴] خورشید بر سر دیوار رفتن، کنایه از فرو رفتن آفتاب، و آخر شدن عمر ۱۲ از بهار [۵] خورشید مردن، استعاره است ۱۲ بهار [۶] خوش افتاد، یعنی با او حال خوش افتاد ۱۲ بهار ۔

ع مرا با تشکل رسوائی خوش افتاد ۱۲ خسرو

مصدر		صله		شاعر
بودن	خوش باش حافظا که حریفان دُردنوش		جام طرب بعاشق خوش باش میدهند	حافظ شیرازی
بودن ۱	محتسب چون بدر میکده آید گوید		پیر میخانه که خوش باشد اگر جا باشد	سلیم طهرانی
پیچیدن ۲	تو گر خوش پیچ مالی غارت دلها توانی کرد		چه مطلب با همچو گل دستار اگر خالی است پیچی	از بهار
خوردن ۳	آنکه هلیله بعسل پروزند		داروی خوشخوار نکوتر خورند	خسرو دهلوی
داشتن ۴	زبس همدم این روزگار خوش دارم	به / با عه	نشست هر که به پهلوی من مصاحب شد	قاسم مشهدی
کردن ۵	من آن نقشم که هر سا عتی نگینی خوش کنم		چون نسیم خوش نشین هردم زمینی خوش کنم	ظهوری ترشیزی
کردن ۵	ز شاعر همه غائبان حاضرند		خوش آنانکه خوش کرده شاعرند	"
گذشتن	عمر گر خوش گذرد زندگی خضر کم است		ور بنا خوش گذرد نیم نفس بسیار است	رفیع مشهدی
گفتن	خوش گفت پرده دار که کس در سرای نیست			سعدی شیرازی

مصطلح

۱ خوش باشد، جمله ایست خبریه که بمعنی انشائیه آید، یعنی بیا (امر از آمدن) ۱۲ بهار ۲ خوش پیچ، شخصی که صفا سلیقه و مزامنش باشد، خوش پیچ مالی، صاحب سلیقگی ۱۲ بهار ۳ خوشخوار، دوای خوش ذائقه ۱۲ بهار ۴ با او خوش دارم، یعنی با او حال خوش دارم ۱۲ بهار ۵ خوش کردن، مرغوب و پسندیده کردن، و خوش کرده شاعر، کنایه از ممدوح خود ۱۲ بهار

عه که با من آن پسر خوش دارد امروز ۱۲ لسانی

مصدر		صله		شاعر
گواریدن ۱	بدین خوبی زلال خوشگواران		چه می ریزی بهر خاکی چو باران	خسرو دهلوی
نشستن ۲	صراحی بود کودک خوش نشین		ندارد چسپان گریه در آستین	ملا ذکی مشهدی
نشستن ۳	سیرگاه خوش نشینان حیا آئینه است		رو بخود کن خار خار گل چو آزادت کند	دانش مشهدی
خوشامد چاپلوسی ۱۲ بهار عجم				
شنیدن	تعظیم ما بمرتبه کرده است یار		کز مدعی هزار خوشامد شنیده ایم	ملا شیفته تبریزی
کردن	چون خوشامد نکنم زان که بد آمد کفرست		خاصه جائیکه حقیقت بود اینجا گفتار	الهی همدانی
گفتن	بدر رو که پیش ثنای خانخانان می کنی آری		خوشامد گو نه تار و خشت هم بانی	عرفی شیرازی
خوشه معروف				
آوردن ۴	چو کشت عافیتم خوشه در گلو آورد	در	چو خوشه باز بریدم گلوی کام و هوا	ملا قاسم شیرازی
برداشتن	شمع روشن شد چو اشک از دیده بینا نشاند		خوشه بر داشت هر کس دانه اینجا نشاند	صائب اصفهانی
بستن ۵	این قطره ها که بر قدم خوشه بسته بود	بر	چشمم ز شوق لعل لبت دانه دانه ساخت	فغانی شیرازی

مصطلح

۱ خوش گواران، بمعنی خوشگوار ۱۲ از بهار ۲ خوش نشین، کسیکه هرجا خوش آید و همه جا بنشیند ۱۲ بهار ۳ خوش نشین، شخصی که در شهرے یا دہے بطور خود معاش کند، بهندی آن را خوش باش گویند ۱۲ بهار ۴ خوشه در گلو آوردن کشت، پخته شدن و نزدیک در رسیدن کشت ۱۲ بهار ۵ خوشه بستن دانه، کنایه از جمع گردیدن دانه ۱۲

مصدر		صله		شاعر
جستن	از ما بغیر خوشهٔ اشکی بجو که نیست	از	در مزرع وفا به ازین حاصلی دگر	فقیر دهلوی
چیدن	گه خوشه چین زلفم و گه دانه چین خال		چون مور قحط دیده بخرمن فتاده ام	سعرف اصفهانی
دواندن ۱	خوشه لنگاو دوانده کشتت وقت است	به	کز خرمن ریش خجالت انبار کنی	ظهوری ترشیزی
کردن ۲	خوشه کردن دانه را			بهار عجم
یافتن	تمتع ز هر گوشه یافتم		ز هر خرمنی خوشه یافتم	سعدی شیرازی

خوض در رفتن بچیزی بفکر ۱۲ بهار عجم

مصدر		صله		شاعر
نمودن	کاوش اندیشه همه جا رسش	در	آشناوشان سخن آن خوض نتواند نمود	جلالا ازداره

خوف بالفتح ترسیدن، و ترس ۱۲ بهار عجم

مصدر		صله		شاعر
خوردن	نه خوفی از اثر آه خسته خوردی	از	نه ترسی از گذر اشک سائلی کردی	عماد کرمانی
دادن	خوفم مده که سلمان از غم ترا بسوزم		پروانه را ز آتش دادن نهیب تا کی	سلمان ساوجی
کردن	تاثیر ننگریم در آئینه عکس خویش	از	فرزانه ایم خون ز دیوانه می کشیم	تاثیر اصفهانی

خون معروف، و قصاص ۱۲ بهار عجم

مصدر		صله		شاعر
آشامیدن ۳	جهان افسرده شد ای عشق خون آشام اشارت کن		که این دل مردگان را در رگ جان نشتر اندازد	حزین اصفهانی

مصطلح

۱ خوشه لنگاو دواندن کشت، پخته شدن، و نزدیک در رسیدن کشت ۱۲ بهار ۲ خوشه کردن دانه را، کنایه از جمع کردن دانه را ۱۲ ۳ خون آشام، کنایه از ظالم، و دل آزار ۱۲ بهار

مصدر		صله		شاعر
آشامیدن	امروز کسے نیست کہ دے میکدہ عشق		با شنائی خون جگر آشامد بیاید	شانی مشهدی
آمدن [۱]	چنان ناسور شد از عشق او داغم کہ چون بیم	از	[illegible] تا خون آید	حشمتی با فتحی
آمدن [۲]	خونم بجوش آمده تا خون گرفت		[illegible] اخون گرفته	حسین کاشی
آوردن [۳]	خون دل در ناخن آوردن	در		بہار عجم
آوردن	زہرہ زر شکن خون دل در بن ناخن آورد	در		خاقانی شیروانی
افتادن [۴]	چنین گویند کین رسم او فتاد		[illegible] خون بجسد افتاد	خسرو دهلوی
افتادن	ببوی نافہ کاخر صبا زان طرہ بگشاید		[illegible] چہ خون افتاد در دلها	حافظ شیرازی
باریدن [۵]	خار اگر ریزد از پا بجسد [illegible]		[illegible] خونبار چو شمع	صائب اصفہانی
برآوردن [۶]	ہرگاہ کہ مطرب [illegible]	در	خون [illegible] عاشق [illegible] برآورد	شانی مشهدی
برآوردن	کر [illegible] برآرد [illegible]		[illegible] خون [illegible] تب سال او	ظفر مشهدی
برآوردن [۷]	خون بلبل [illegible] ال او	در	[illegible] ناخن بیرون [illegible]	عشرتی اصفہانی

مطلب

[۱] خون آمدن [illegible] [۲] خون بجوش آمدن [illegible] شوق افزودن [illegible]

[۳] خون دل در ناخن [illegible] [۴] خون افتادن

[illegible] [۵] خون باریدن [illegible] [۶] خون برآوردن [illegible]

[illegible] [۷] خون [illegible]

مصدر		صله		شاعر
بردن ۱ه	ریخت خونم را و برد از پیش آن بیداد کیش	از	خون چون من ناکسی آسان توان بردن ز پیش	وحشی بافقی
بستن ۲ه	جز خاک کوی دوست که نتوان ازان گذشت	از	از چاک سینه بستن خونم روا نداشت	کلیم همدانی
بودن	جدا ازان لعل لب گر آرزوی در دلم گردد	از	چنین کز دست حسرت آتشم از غصه خون بادا	شاپور طهرانی
پاشیدن	ز بس خون که هر سوی پاشیده بود	در	زمین همچو روی خراشیده بود	اسدی طوسی
پالودن	آنخوان ز ره دیده بپالودم پاک		تا دست بخون چون منی نالائی	طلحه مروزی
تراویدن	خون تراویدن			بهار عجم
جستن ۳ه	که با تو جز رضا شهیدان عشق می گوید	از	که خون شبنم تر ز آفتاب می جوید	صائب اصفهانی
جوشیدن	ز رشک همدمی آتش بسکه جوشد هر نفس خونم	از	برند از انجمن امشب چو شمع کشته بیرونم	فغانی شیرازی
چکانیدن	ترحمی بکن آخر که عاجزم عاجز	از	نگاه کن که چه خون می چکانم از گفتار	عرفی شیرازی
چکیدن	یکیست حسن بصد جلوه از نقاب چکید	از، به، بر	رگ چراغ زدم خون آفتاب چکید	قاسم مشهدی
چکیدن ۴ه	خون سلاح جامه به بالیش چکیده	به		بهار عجم

مصطلح

۱ه خون از پیش بردن، کشتن کسی را و از عهدهٔ جواب آن بر آمدن ۱۲ بهار ۲ه خون بستن، بسته شدن خون ۱۲ بهار ۳ه خون جستن از کسی، قصاص گرفتن، مقابل خون بخشیدن و قصاص نگرفتن ۱۲ بهار ۴ه خون سلاح جامه به بالیش چکیده، یعنی سخت و سست جهان را دیده و تجربه کرده ۱۲ بهار

عه بر هر گل زمین که چکیدست خون ما ۱۲ صائب

مصدر		صله		شاعر
خسپیدن[۱]	شور محشر نیز نتواند که بیدارت کند		خوابت آن رنگین قبا خسپیدن[ع۱] خون منست	علی فرخ آبادی
خریدن[۲]	بفلان چیز خون خود را از وی خریدم	ب از		بهار عجم
خفتن[۱]	شهید چشم تو تا روز حشر میگوید		که خون خفته ما شکناب می بایست	قاسم مشهدی
خوابیدن[۱]	نمی خواهد بناحق کشتگان را خون از آن لاله		کفن های شهیدان بسته بر اطراف محملها	واله هروی
خواستن[۳]	برغم من کشد بر دیگران شمشیر و می ترسم	از	که در روز جزا خواهند خون صد شهید از من	فغانی شیرازی
خوردن[۴]	از آن زد کشتم و خون خوردم و عشرت کردم	از[ع۲]	نه … دم … بر احسان رفتم	عرفی شیرازی
خوردن[۵]	نیندیشد از هیچ خونخواره		نگار از غم … بیچاره	فغانی شیرازی
دادن[۶]	عشقت مدام خون جگر میدهد مرا		درد … رفته … میدهد مرا	فغانی شیرازی
دادن	بجای لبلک گر کبوتر نشست	ب	دهد خون خود را بآن شوخ مست	ظفر …

مصطلح

[۱] خون خسپیدن، و خفتن، و خوابیدن، بمعنی باز پس نیامدن آن و خون خفته، خون پایمال کرده باشند و بازپرس آن نکنند ۱۲ بهار [۲] خون خریدن، خونبها دادن از قتل و رهانیدن چیزی ۱۲ بهار [۳] خون خواستن، قصاص خواستن ۱۲ بهار [۴] خون خوردن، بمعنی خون آشامیدن ۱۲ بهار [۵] خون خوار، و خونخواره، ظالم و دل آزار ۱۲ بهار [۶] خون دادن، بخشیدن خون و قصاص نگرفتن ۱۲ بهار۔

[ع۱] دیده خون گشت و خون نمی خسپید ۱۲ مولوی رومی [ع۲] تا چند خون دل خورم از دست خویش ۱۲ باقر

مصدر		صله		شاعر
داشتن [۱]	از خجالتِ رخ تو که خون دار لاله است		گلها بزیر شهپر مرغان خزیده اند	صائب اصفهانی
داشتن	خون دار بخوبی نکند آنچه به دل کرد		چشمانِ تو هنگام نگاه از مژه کاری	صیدی طهرانی
داشتن [۲]	کشتنی باشد کسی کاز خلقش پیشه است		همچو عقرب خون ندارد هر که ظلم اندیشه است	مخلص کاشی
داشتن [۳]	خون در بدن ندارد	در		بهار عجم
دانستن	آه کز دست تو شبها باده خون دانسته ام		خورده ام خون و شراب لاله گون دانسته ام	فغانی شیرازی
درانداختن [۴]	خندهٔ جام غم بگریاند		گریهٔ شیشه خون دراندازد	عرفی شیرازی
دویدن [۵]	ز چشم زره خون چکیدن گرفت	از، از [عه]	بروی زمین خون دویدن گرفت	قاسمی گونابادی
دویدن [۶]	زانگشت من آن لحظه که ناخن ببرید	از	خون دل من از بن ناخن بدوید	خسرو دهلوی

مصطلح

[۱] خون دار، هم قاتل، وهم وارث مقتول ۱۲ بهار [۲] خون ندارد، یعنی خونش بدرست، وقصاص ندارد ۱۲ بهار [۳] خون در بدن ندارد، یعنی بے غیرت و بے حمیت ست، (منقول از مجمع التماثیل) ۱۲ بهار [۴] خون درانداختن، خون ریختن، بعضے از محققین، در شرح این بیت نوشته اند که استعمالِ انداختن، باسائلات و مالغات درنظر نیامده، واین محل تامل ست ۱۲ بهار [۵] خون دویدن، روان شدن خون ۱۲ [۶] خون از بُن ناخن دویدن، در کمال محنت وتعب بودن ۱۲ بهار

[عه] ز شرم خون دود دم از بدن بجاے عرق ۱۲ انوری

مصدر		صله		شاعر
رسیدن ۱	بناخن رسد خون دل بحر و کان را	به	که هر معدنش معدن و عمان نماید	خاقانی شیروانی
رفتن ۲	جائیکه هیچ آب رود خون زیرکان	در	از بودن فغانی شنید اچه دیده اند	فغانی شیرازی
رفتن	از دیده ام کدام نفس خون نمی رود	از	سیلے تمام زهر مژه بیچون نمی رود	عرفی شیرازی
ریختن ۳	بسکه ز دیده ریختم خون دل خراب را	از را	گریه گرفت در حنا پنجهٔ آفتاب را	صائب اصفهانی
ریختن	مریز خون من آبست بروزگار خزان	به	مساعدت کن و با من بریز خون رزان	معز نیشاپوری
زدن ۴	چابکی از صف لشکر برون فتاد	به	گر خون دل ز نیم بمیدان دریغ نیست	خسرو دهلوی
زدن ۴	جرعه جرعه خون دل باید زدن در نیم شب	در	تا بدست فکر در شب تشنهٔ غم را آوری	فوقی یزدی
ساختن	اگر ز خاره کنی دل بعشوه خون سازد	به	حریف نیست کسے ترک کجکلاه مرا	شفائی اصفهانی
ساختن ۵	کسے خود جان نبرد از شیوهٔ آن چشم خون سازت		دگر قصد که داری ای جهانی کشتهٔ نازت	وحشی بافقی
ستردن ۶	همین سترد ز رخسار خون دیده بدست	از به	بخون دیده ده انگشت خویش کرده حنا	معز نیشاپوری

مصطلح

۱ خون دل بناخن رسیدن، کنایه از سینه خراشیدن، و نیز گریه کردن ۱۲ بهار ۲ خون رفتن، مرادف خون چکیدن از چیزے ۱۲ بهار ۳ خون ریختن، لازم و متعدی هر دو آمده ۱۲ بهار ۴ خون زدن، خون خوردن و خون افشاندن ۱۲ بهار ۵ خون ساز، کنایه از قاتل، و کشندهٔ بے تقریب، و بے تقصیر ۱۲ بهار ۶ خون ستردن از چیزے، دور کردن خون از وے ۱۲ بهار

ع خنجر عشق خون من ریخت بجا کیاست تو ۱۲ کاتبی نیشاپوری

مصدر		صله		شاعر
سوختن	خون در رگِ ریشهٔ دلم سوخت چنان	در	که دیده بجای اشک خاکستر ریخت	قیری بغدادی
شدن	خون شد نگه از حسرتِ روی تو بچشم	از به	چون مرغ گرفتار که در دام بمیرد	وحید قزوینی
شدن[1]	رشکِ معشوقی اگر این ست در دوربینش	در	در میانِ شیشه و پیمانه خون خواهد شدن	مفید بلخی
شدن	در طریق ما که لعل و از گون خضر ره ست	بر	بیشتر خون بر سر تیغ تغافل می شود	صائب اصفهانی
شستن[2]	زان کشتگان نییم که خواهند خون خویش	از	ما خون خود ز دامن قصاب شسته ایم	شفائی اصفهانی
فروختن[3]	خون فروش			بهار عجم
فشاندن	ز دو دیده خون فشاندم که نظر کنی نکردی	از	بره تو خاک گشتم که گذر کنی نکردی	شریف تبریزی
فگندن	بهرِ قتل من شوریده مشو دشمن خویش	بر	خون خلقی مفگن بیهده بر گردن خویش	علی خراسانی
فگندن[4]	در آرزوی آنکه بسی بر لبت نهند		خون در دلِ پیاله و ساغر فگنده	کمال اصفهانی
فگندن[5]	چون سرکشی ز حکم تو اندیشه کرده است	در	خونش فگنده بیم سنانِ تو در جگر	عرفی شیرازی
کردن	شب بهجرت چه دانی با دلِ مضطر که چون کردم	[6] به	فشردم آنقدر در سینهٔ تنگش که خون کردم	علوی فرخ آبادی

مصطلح

[1] خون شدن، جنگ شدن ۱۲ بہار [2] خون شستن از چیزے، دور کردن خون از وے ۱۲ بہار [3] خون فروش، آنکہ خون مقتول را بچیزے سہل معاوضہ کند ۱۲ بہار [4] خون در دل کسے و در جگر کسے فگندن، کنایہ از آزار دادن ۱۲

[6] به گلگونهٔ گفتگو خون کنند ۱۲ ظهوری

مصدر		صله		شاعر
کردن ۱	بس خون که کند در جگر گوشه نشینان	در	این کنج لب و کنج دهانی که تو داری	صائب اصفهانی
کردن ۱	چه خون که در دلم از آرزوی بوسه کند	از	در آن زمان که کند سر و من لب از پان سرخ	؍؍
کردن ۲	می برندش بسته از گلشن بصید خواری برون	در	در میان عندلیبان گل مگر خون کرده است	مستغنیٔ بلخی
کشادن ۳	خون کشادن از چشم	از		بهار عجم
کشودن	غمش را از عدم باخود دل ما در وجود آورد		در آنجا زخم را بستیم خون را کشود اینجا	سلیم طهرانی
کشیدن ۴	چشم تو کشد خون ز رگ لاله درین باغ	از	چون نرگس تو خونی بیباک نباشد	علی خراسانی
گردیدن	همه خون گردم و زدیده چکم	از	گر بدانم که گریه را اثر است	کامی شیرازی
گرفتن ۵	رخت بباغ زگلزار خون لاله گرفت	از	بهار حسن تو رنگ از لب پیاله گرفت	علی خراسانی
گرفتن ۶	دل لشکر از بیم او خون گرفت	از	نبود ار چه بر جای خود استوار	فرخی سیستانی
گرفتن ۷	چو من در خرامش کنم پای پیش	را	کرا خون گرفت ست کاید به پیش	خسرو دهلوی
گرفتن ۸	بلبله گفت از سرم نیمه چرا بریده شد		گفت قدح که مر ترا خون دل از زبان گرفت	بدر چاچی

مصطلح

۱ خون در جگر کسے و در دل کسے کردن، کنایه از آزار دادن ۱۲ ۲ خون کردن، کشتن ۱۲ بهار ۳ خون کشادن از چشم، خون گریستن ۱۲ ۴ خون کشادن و کشیدن، فصد کردن ۱۲ بهار ۵ خون گرفتن از کسے، قصاص گرفتن ۱۲ بهار ۶ خون گرفتن از چیزے، خون شدن (لازم است) ۱۲ بهار ۷ خون گرفتن کسے را، واجب القتل شدن ۱۲ بهار ۸ خون گرفتن، با نتقام خون کسے گرفتار آمدن ۱۲ بهار

مصدر		صله		شاعر
گرفتن ۱	خونم بجوش آمده تا خون گرفته	از عه	من خون گرفته ام تو چرا خون گرفته	حسین کاشی
گرفتن ۲	اگر نسیم سحر بر ختن گذار کند	در	ز رشک مشک چه خونها که در جگر گیرد	سلمان ساوجی
گریستن	بگذارید تا بگرید خون	بر عه	دیده تنها برای دیدن نیست	ولی دشت بیاضی
گشتن ۱	ای بر خط جمالت خورشید سر نهاده		وی از هوای لعلت خون گشته جام باده	رکن سمنانی
گشتن	دل گشت خون و داد بگریه سزای چشم		چشم بلای دل شد و دل شد بلای چشم	فغانی شیرازی
مالیدن ۳	نماند از گریه بسیار در دل آنقدر خونم	بر	که گر خواهم برسم دادخواهان بر جبین مالم	تجلی لاهیجانی
ماندن ۴	در ساغر رقیب مے لاله گون مباد	بر	خونم برو نماند که بر روش خون مباد	ثنائی مشهدی
مردن ۵	هر کس شراب آن لب جان بخش خورده است		آب حیات در نظرش خون مرده است	غنی کشمیری
مکیدن	خون گرم از ریشهٔ دل مے مکم		جام زهر از شیشهٔ جان مے زنم	عرفی شیرازی
نشاندن ۶	چرا هوای لبت خون من بجوش آورد		اگر نشاندن خون از خواص عناب است	ظهیر فاریابی

مصطلح

۱ خون گرفتن، رگ زدن ۱۲ بهار ۲ خون گرفتن در چیزے، بسته شدن خون ۱۲ بهار ۳ خون بر جبین مالیدن، رسم بود که دادخواهان خون مقتول را بر جبین خود مالیده پیش داور میرفتند و داد می خواستند ۱۲ از بهار ۴ خون برو نماندن، نهایت ضعیف و بیطاقت شدن ۱۲ مصطلحات ۵ خون مرده، خونیکه از رسیدن ضرب در بدن جمع شود و جاری نباشد ۱۲ بهار

۶ خون نشاندن، شکستن جذب خون ۱۲ بهار

عه خون از رگ من نشتر فصاد گرفته ۱۲ علی عه از تیغ که برگشته خود خون گرید ۱۲ شمس الدین ساوجی

مصدر		صله		شاعر
نشستن[۱]	بلبل ازین غصه چنان خون نشست	از	کز ته دم رنگ دگرگونه بست	خسرو دهلوی
نوشیدن[۲]	چرا گام نگاگون نه نوشد کسی		به فصل اینچنین خون نه نوشد کسی	قاسمی گونابادی

خوی بواو مجهول، عادت ۱۲ بهار عجم

مصدر		صله		شاعر
بردن	خو مبر از خورد به یکبارگی		خورده نگهدار بکم خوارگی	نظامی گنجوی
دادن	زبسکه وعدهٔ او خو بانتظارم داد	به با[ع]	بوصل او چو رسم باز چشم بر راهم	نجات اصفهانی
داشتن	گرئی که هست مردم چشم چو آب جو	به با[ع]	با خود چو ماهی ست که دارد بآب خو	عنصری بلخی
شدن	تو ئی در پیش چشم دیده هر سو که من دارم	به	بخوبان دیدنم خو شد عجب نیکه من دارم	خسرو دهلوی
کردن	در دفتر طبیب خرابات عشق نیست	به با[ع]	ای دل بدرد خو کن و نام دوا مپرس	حافظ شیرازی
گرداندن	ز زندان ماه کنعان خو بخود صائب نگرداند	از	نخواهد سر کشی در سنگ رفت از باد آتش را	صائب اصفهانی

مصطلح

[۱] خون نشستن، ترجمه محاورهٔ هندی ست بمعنی خون دادن از راه اسفل چنانچه در بواسیری باشد، و امیر خسرو درین بیت از راه کمال قدرت بسته و مراد از بلبل جانوری داشته که در هند بهمین نام شهرت دارد، چه رنگ پرهای گرداگرد سوراخ مقعد او بود، نه بلبل ولایت که عاشق گل ست ۱۲ بهار [۲] خون نوش، ظالم، دل آزار ۱۲ بهار

[ع] با وصالم بیشتر خو سیدی ۱۲ میلی [ع] با درد تو خو دارم حاشا که دوا خواهم ۱۲ جامی [ع] بخوی دانش خوی ... ۱۲ جلال یزدی [ع] چنان خو کرد با ناز آفرین قدش خرامیدن ۱۲ طالب آملی

مصدر		صلہ		شاعر
گرفتن	صائب ز ناز دایهٔ بی‌مهر فارغ ست	با، به، در عه	طفلی که بانکیدن انگشت خو گرفت	صائب اصفهانی
خَوی بواو معدوله، ایضاً بواو معروف، عرق بدن ۱۲ بهار عجم				
برآوردن ۱	فروزنده گردیم چون گل همی	به، از	بآن کوزه از گل برآریم خوی	نظامی گنجوی
چکاندن	حسن عمل نشانهٔ شرم ست و بازگشت	از	نی آنکه خوی چکاند ز رخ شرمسار شد	عرفی شیرازی
چکیدن ۲	گر چشم مست یار به بیند غزال چین	از	خوی خجالت از بن هر موی او چکید	نصیر بدخشانی
چیدن	نگاه موج عطایت فلک خوی خجلت	از، به	باستین سحاب از جبین هم چیند	عرفی شیرازی
دویدن ۳	چون خجالت بر کسی غالب شود	از	خوی دود ناچار او را از مسام	معزی نیشاپوری
ریختن	چو ریزند خوی از رخ آتشین	از	زند جوش یاقوت سرخ از زمین	ظهوری ترشیزی
زدن ۴	سر سبد خوی زده آن خنجر سیراب بکف		عاشق دل شده گو از دل و جان دست بشو	اشرف مازندرانی
فتادن	لاله فرو ریخته در پیش باد		خون خود آنجا که خوی گل فتاد	خسرو دهلوی
فشاندن	تو پا نهی به میدان من دست و شوییم از جان	از	تو خوی فشانی از رخ من خون چکانم از دل	امید رازی
کردن ۵	در جنب جگر سوزی سنجر چه نمائی	از	ای شمع من از شرم تو خوی کرده ام امشب	سنجر کاشی

مصطلح

۱ خوی برآوردن از کسی، خجل گردانیدن کسی را ۱۲ بهار ۲ خوی چکیدن، پاک کردن ۱۲ از بهار ۳ خوی دویدن، خجل شدن ۱۲ بهار ۴ خوی زده، عرق آلوده ۱۲ بهار ۵ خوی کردن، از بدن عرق برآوردن ۱۲

عه که خو گرفت دل من بگوشهای غمش ۱۲ خسرو عه گرفتی در بزرگی خوی خردی ۱۲ جلال یزدی

مصدر		صله		شاعر
گرفتن [۱]	آن سروسهی چون قدح می بگرفت	از	از آتش مے برگ گلش خوی بگرفت	خواجوے کرمانی
نشاندن	مشکل که برشحه ریزی رطوبت خوے	بر	خجلت بر جبین منکران ننشاند	ظہیر تفرشی

خویش و خویشتن مرادف خود، لیکن در عرف حال در معنی خود و خویش تفاوت نیست، چراکه خود فاعل فعل و مبتدا واقع شود بخلاف خویش زیراکه میگویند خود میکند و نمیگویند خویش میکند، و بمعنی من ۱۲ بہار عجم

مصدر		صله		شاعر
باختن [۲]	سالار سپاهِ بے نیازان		بتیاع متاع خویش بازان	واله هروی
داشتن [۳]	کسے بہتر از خویشتن دار نیست		که باخوب و زشت کسش کار نیست	سعدی شیرازی
دیدن [۴]	بزرگان نکردند در خود نگاه		خدا بینی از خویشتن بین مخواه	؍
دیدن	پردہ زرخ برنگیر تا نشوی خود پرست		آئینه را بر مدار تا نشوی خویش بین	سلمان ساوجی
زدن [۵]	دستش بداغ عشق ہمه دور از آتش است	از	پروانه که خویش نزد بر چراغ ما	حزین اصفهانی
ساختن [۶]	این زبان با من نمی سازد وگرنه پیش ازین		خویش را می ساخت چون از درد پیدا می شدم	اشرف مازندرانی
کشتن	بخنده گفت که من شمع جمعم ای سعدی		مرا از آن چه که پروانه خویشتن بکشد	سعدی شیرازی
نمودن	عیب از پس صد پرده کند خویش نمائی	از	بے پرده نشو اے شیخ که رسوا نکنندت	مظفر تبریزی

مصطلح [۱] خوی گرفتن، عرق بدن برآوردن ۱۲ [۲] خویش باز، کنایه از فانی فی الله ۱۲ بہار [۳] خویش دار، مآل اندیش که باحتیاط اتمام معاش کند ۱۲ [۴] خویشتن بین، مغرور و متکبر ۱۲ بہار [۵] خویشتن زدن بر چیزے، بمعنی خویشتن را زدن بر چیزے ۱۲ بہار [۶] خویش را ساختن، خود آراستن و تقلید کردن ۱۲ بہار [۷] خویش نمائی، خودنمائی ۱۲ بہار

مصدر		صله		شاعر

فصل یار

خیال بالکسر گمان، وصورتیکه در خواب یا بیداری تخیل شود، وعکس که در آب وآئینه نماید ۱۲ بهار عجم

مصدر		صله		شاعر
آمدن	بخواب آمد خیال او کشیدم در بغل تنگش	به عه در از	خزان می گشت دیدم صبحدم در گلشن رنگش	علی سرہندی
آمیختن	خیال روے آن گل آنچنان آمیخت با جانم	با	که بعد از سوختن خاکستر من بوے آن دارد	معجزی یزدی
آوردن	ز نیرنگ این پردهٔ دیر سال	از عه به سه در	خیالی شدم چون نیارم خیال	نظامی گنجوی
افتادن	فغانی زین نظربازی سیه شد نامه ات تاکی	با در	خیالت با خط نوخیز و خال فتنه زاد افتد	فغانی شیرازی
اندودن[۱]	بازستاه از دل خیال اندود		در عجب ماند کین چه شاید بود	خسرو دہلوی
باختن	به تبسم نهانی که زدی بگریه من		قرهٔ خیال بازم چه گهر که سفت امشب	فغانی شیرازی
بافتن	خیال بافی از آن شیوه ساختم طالب		که اختراع سخنهاے خوش تماش کنم	طالب آملی
برانگیختن	خیالے برانگیزم از پیکرے	از	که نارو چنان هیچ بازیگرے	نظامی گنجوی
بستن	نه خیال غنچه بندم نه به گل کنم نظاره		که مرا دل فگار و جگریست پاره پاره	فغانی شیرازی

مصطلح

[۱] خیال اندود، وخیال باز، وخیال باف، وخیال بند، هرکدام معروف ۱۲ بهار

عه هر شب از صد سوے در می آیم در دل خیال ۱۲ خسرو عه ز خود روم چو بدل آورم خیال ترا ۱۲ نطقی سه خیالش در نظر آورده ام

گرد او گردم ۱۲ نیازی لله خیال نوک مژگانت گر افتد در دل دریا ۱۲ فضلی

مصدر		صله		شاعر
پختن له	حاصل که در آتش تمنای کسی	در	بسیار خیال پختم و خام افتاد	سحابی استرآبادی
تراویدن	شام هجر از بس خیالش می تراود از دلم	از	هر ورق در جیب تا بگذاشتم تصویر داشت	قاسم مشهدی
نهاستن	هوای پختگی داری کلاه فقر بر سر نه	از	که از تاج سرافرازان خیال خام می خیزد	بیدل عظیم آبادی
داشتن	غرض ز مسجد و میخانه ام وصال شماست	عه عه به از با	جز این خیال ندارم خدا گواه منست	حافظ شیرازی
دیدن	چو چشم من همه شب جویبار باغ بهشت	للعه در از	خیال نرگس مست تو بیند اندر خواب	〃
رسیدن	ای ز خیال ما برون در تو خیال کی رسد	در	با صفت تو عقل را لاف کمال کی رسد	خسرو دهلوی
رفتن	هیرفت خیال تو ز چشم من و می گفت	از	هیهات ازین گوشه که معمور نماندست	حافظ شیرازی
ریختن	ازین فکرش بخاطر ناگهان ریخت	از به	خیال قرب و خارش با گل آمیخت	ناظم هروی
زدن	دست امیدی گریبان دلم محکم گرفت	بر	بر رگ جانم خیال غمزهٔ قلاب زد	شفائی اصفهانی
ساختن	آئینه گداز دیده بازان		پیغام دهٔ خیال سازان	فیضی اکبرآبادی
سنجیدن	چند گاه این خیال می سنجید		وین هنر در دلش نمی گنجید	خسرو دهلوی
فشردن	ز بس خیال سر زلف او بدیده فشردم	به	بهر کجا که نگاه هم فتاد رشک ختن شد	قاسم مشهدی
کردن	خیال قد بلند تو می کند دل من		تو دست کوته من بین و آستین دراز	حافظ شیرازی

مصطلح له خیال پختن، طمع و توقع داشتن ۱۲ بهار

عه بدل خیال تو دارم خراب چون نشوم ۱۲ رجی عه دارد بجوز فکر دهانش خیالکی ۱۲ غریب مرزا سه باکسی وقتی خیالی داشتم ۱۲ خسرو للعه نه کیمیاست کزو هیچکس ندید خیال ۱۲ عصاری

مصدر		صله		شاعر
کشیدن	جامی بازاران لب نورس رسیده است		یعنی خیال او بکش ایدل نفس بکش	وحید قزوینی
گذشتن	خیال روی تو اندر ضمیر من بگذشت	در، بر	مرا چو آئینه شد مغز استخوان روشن	کمال اصفهانی
گرداندن	گردد خیال یار همه گرد چشم من		آری خیال دوست نگرداند آشنا	سلمان ساوجی
گردیدن	دگر خیال شرابم بدل چنان گردید		کز اشتیاق تو ام آب در دهان گردید	ثنائی مشهدی
گشتن	از غم عشقت مرا تن نه خیالی مانده است		این خیالی گشته و آن یک گمانی مانده است	حسینی هروی
گنجیدن	حیران فسونسازی عشقم که خیالت	در	از دیده درون آید و در سینه نگنجد	فیضی اکبرآبادی
ماندن	در دیده ام خیال رخ خوب یار ماند	در	این نقش بر جریده لیل و نهار ماند	قطرت مشهدی
نگاشتن	بر دیده خیال دوست بنگاشته ایم	بر	دیدار بدان خیال بگماشته ایم	مسعود جرجانی
نمودن	چه چابک دستیست بازی سگال		که در پرده داند نمودن خیال	اسدی طوسی

خیانت دغلی، و ناراستی ۱۲ بهار عجم

کردن	راستی پیشه خود کن که خیانت کردن		در دیوار جهان را عسسی میسازد	صائب اصفهانی
ورزیدن	هر که خیانت ورزد دستش از حساب بلرزد			سعدی شیرازی

خیر نیکو، و نکوئی ۱۲ بهار عجم

اندوختن	آنکس که بدینار و درم خیر نیندوخت	به	سر عاقبت اندر سر دینار و درم کرد	سعدی شیرازی

؎ بر دل من تا خیال آن پری پیکر گذشت + کافرم گر در خیالم صورت دیگر گذشت ۱۲ سلمان

مصدر		صله		شاعر
دادن	چو گویمش که بگیرم دل از تو گوید خیر		خداش خیر دهد آنکه خیر می گوید	تاثیر اصفهانی
داشتن	همه خیر دارد دل آرام لیکن		دریغا که با ما وفائے ندارد	حافظ شیرازی
دانستن	موسم گل بیخودی ها را شگون دانسته ام	در	خیر خود در مستی و شور و جنون دانسته ام	آرزو اکبرآبادی
دیدن	ز راحت دل آزرده خیر دید	از	که زخمی ز شمشیر جور سے خرید	ظهوری ترشیزی
کردن	یارب چه خیر میکنی ای بادشاه حسن		کز پیش درگه تو گدا کم نمی شود	فغانی شیرازی
یافتن	ز دلق زهد فروشان نیافتم خیرے	از	غبار دامن رندان جامه چاک شدم	〃
خیر باد کلمه ایست که وقت رخصت گویند ١٢ بهار عجم				
کردن	ما خیر باد لذت پرواز کرده ایم		تعویذ بال چنگل شهباز کرده ایم	صائب اصفهانی
گفتن	بالفت بی محابا خیر بادی می توان گفتن	به ... را	ندیدم آفرین بر آشنا وحشی نگاهش را	آفرین لاهوری
خیره بالکسر حیران و سرگشته ١٢ بهار عجم				
خندیدن[١]	خیره خند			بهار عجم
کشتن[٢]	جهان سوز و بے رحمت و خیره کش		ز تلخیش روے جهانی ترش	سعدی شیرازی
ماندن	چون بخت تیره گشت بپوشد رخ هنر		چون عقل خیره ماند نبیند ره صواب	جمال اصفهانی

مصطلح ١ خیره خند بیهوده خند ١٢ بهار ٢ خیره کش بے سبب و بے تقریب کشنده ١٢ از بهار

خیر باد صبر باید گفت ایوب مرا ١٢ آرزو

مصدر		صله		شاعر
خیمه بالفتح، خانه پلاس یا کرپاس ۱۲ بهار عجم				
افگندن ۱	بیفگن خیمه تا محمل برانند		که همراهان این منزل روانند	از بهار عجم
انداختن ۲	قهقهٔ شیشه طبل کوچ زند	بر	هوش را خیمه بر سر اندازد	عرفی شیرازی
بردن ۳	خیمه بصحرا بردن			بهار عجم
بردن ۳	خیمه بصحرا بردن			″
برکردن ۴	در سوادے بتازگی چو بهار	در به	خیمه برکرد کاروان سالار	خسرو دهلوی
برکندن ۵	نگر به تیغ اجل خیمه برکنم ورنه	به	رمیدن از در دولت نه رسم و راه منست	حافظ شیرازی
برپا کردن ۶	خبر آمدن لشکر خارست بدشت	از بر	خیمه از آبله گر دست دهد برپا کن	غنی کشمیری

مصطلح

۱ خیمه افگندن، فرود آوردن خیمهٔ استاده، و برپا کردن خیمه، خان آرزو، میفرمایند که "اگرچه استعمال خیمه افگندن در معنی فرود آوردن خیمهٔ استاده، است چنانکه در شعر ۔ بیفگن خیمه الخ، لیکن گاهی بمعنی برپا کردن، هم مستعمل میشود، علی الخصوص چون معنی توقف، و اقامت در موضعی ملحوظ باشد، چنانکه بگویند که پادشاه برکنار دریا خیمه افگند، و این را در عرف هند چهاونی گویند، پس خیمه افگندن، از عالم چتر افگندن بود" و درین تامل ست چه بدین معنی افگندن، ترجمه عبارت هندی میشود و این در فارسی درست نیست ۱۲ بهار ۲ خیمه بر سر انداختن، مضطرب گردانیدن ۱۲ بهار ۳ خیمه بصحرا بردن، غائب شدن، و پنهان گشتن، و آشکارا شدن و بی پرده بودن ۱۲ کذا فی البرهان ۴ خیمه برکردن، نصب کردن خیمه ۱۲ بهار ۵ خیمه برکندن، فرود آوردن خیمهٔ استاده ۱۲ ۶ خیمه برپا کردن، نصب کردن خیمه ۱۲ بهار

مصدر		صله		شاعر
داشتن	دارد چو ارباب غنا گر خیمه با چوب طلا	با	عارف ندانی هیچ را در دل زده در گل زده	آرزو اکبرآبادی
دوختن	خیمه دوز			بهار عجم
زدن ۱	خیمه در مصر چو پیراهن یوسف زده ایم	در خیمه عه	جلوه ها در نظر مردم کنعان داریم	صائب اصفهانی
زدن ۲	خیمه در خرابی زدن			بهار عجم
زدن	خیمه در خرابی زدن			〃
زدن	خیمه در خرابی زدن			〃
کشیدن ۱	چون ز جام وصال مست شوی	بر	خیمه بر فرق هفت طارم کش	بدر چاچی
کندن	خیمه کندن			بهار عجم
گستردن ۱	خیمه ها گسترده انداز ها بر اطراف دشت	بر	بر گشتان چون قاصرات الطرف فی تحت الخیام	سلمان ساوجی
هشتن	الا اے خیگی خیمه فرو هل		که پیش آهنگ شد بیرون ز منزل	ملا جامی

مصطلح

۱ خیمه زدن، و کشیدن، و گستردن، نصب کردن خیمه ۱۲ بهار ۲ خیمه در خرابی زدن، بیقرار گشتن، وسفر کردن، و بیباک و بے شرم بودن ۱۲ بهار

عه تا چو گلبن پس از این خیمه بگلزار زنیم ۱۲ ظهیر عه حباب سیل اشکم خیمه بر بالاے گردون زد ۱۲ رشدی

تمام شد

۷۸۶

اعلان

ارمغان آصفی

کے تمام حقوق بذریعہ رجسٹری باضابطہ محفوظ ہین کوئی صاحب قصد طبع نفرمائین ، جس کتاب پر مشتہر کی مہر یا دستخط نہون گے وہ مسروقہ خیال کیجائیگی

المشتہر

محمد عبد الحمید خان

آگرہ